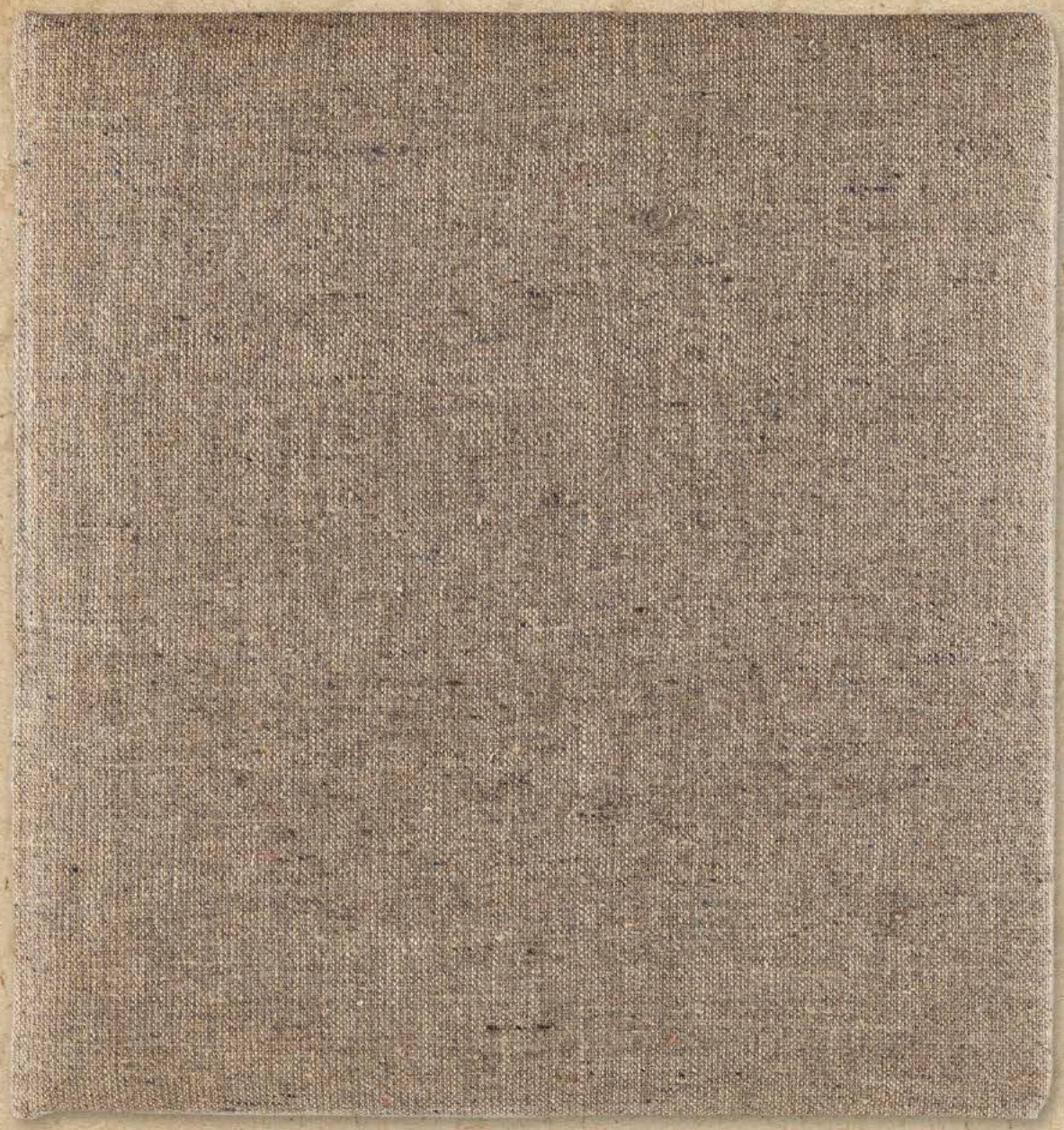

Фото-монографија

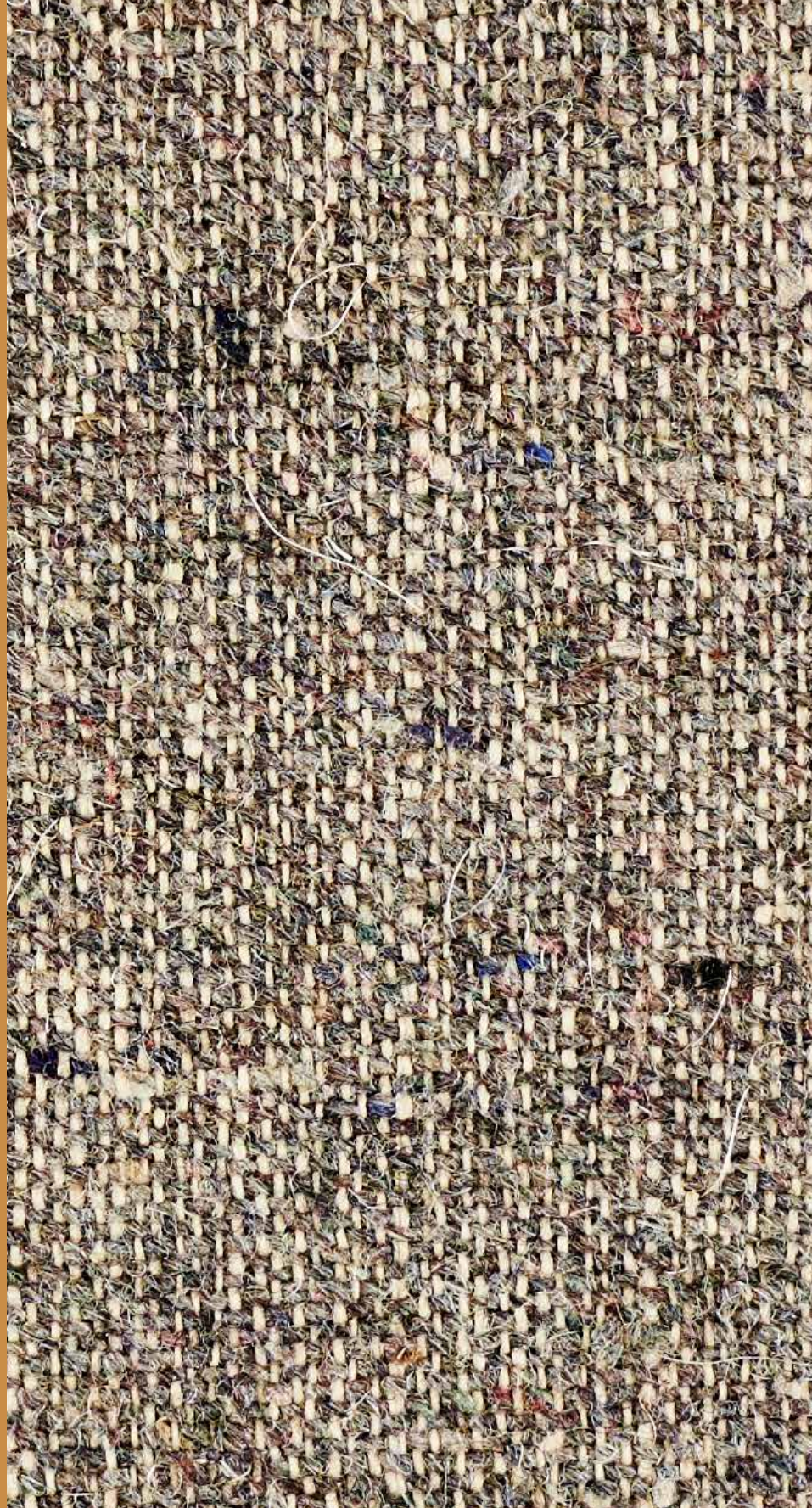
СТРАДАЊЕ НА СИМИЋЕВОМ САЛАШУ

Photomonography

THE SUFFERING ON THE SIMIĆ SALAŠ

Музеј жртава геноцида
Genocide Victims' Museum

Едиција
Varia
Књига 7

© Музеј жртава геноцида, 2026

Објављивање ове књиге подржали су
Министарство културе Републике Србије
Телеком Србија
Фондација Музеја жртава геноцида

Фото-монографија

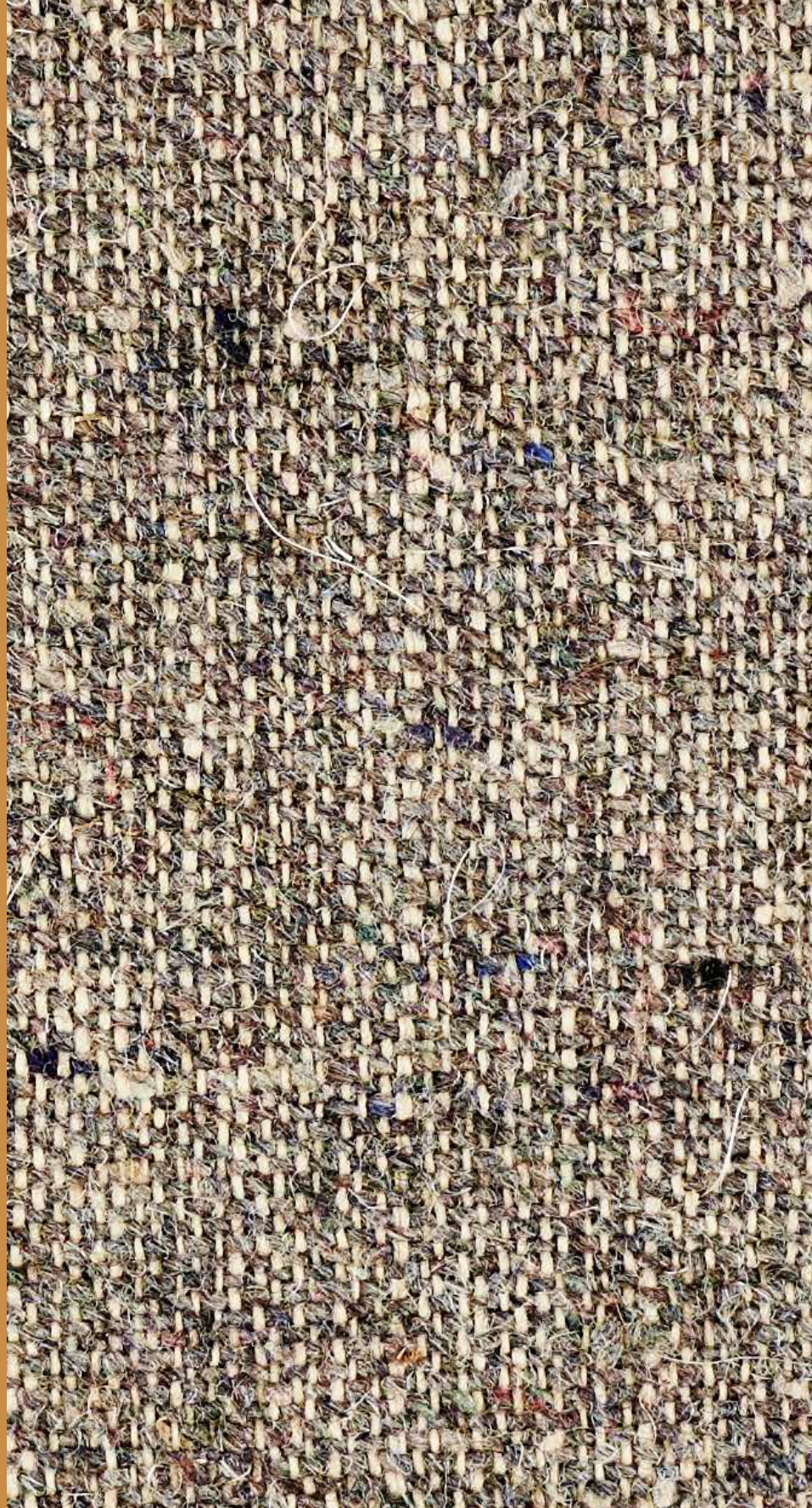
СТРАДАЊЕ НА СИМИЋЕВОМ САЛАШУ

Београд,
2026

Edition
Varia
Book 7

© Genocide Victims Museum, 2026

Publishing of this book was supported by
Ministry of Culture of the Republic of Serbia
Telekom Srbija
Genocide Victims Museum Foundation

Photomonography

THE SUFFERING ON THE SIMIĆ SALAŠ

Belgrade,
2026

Уводна студија

4. АВГУСТ У КИКИНДИ – ДОКУМЕНТАРНИ АЛБУМ

Introductory study

AUGUST 4TH IN KIKINDA – DOCUMENTARY ALBUM

Бројна су сведочанства прошлих времена која, прекривена заборавом, чекају да својим постојањем оживе једно време и догађаје који су се у њему одиграли. Објављивање овог фото-албума нас опомиње на важност локалних и регионалних тема, без којих се ни сложени процеси Другог светског рата у Србији (1941–1945) не могу свеобухватно сагледати. Тотални рат није обележио само поколење које је у рату учествовало већ је својим вишеслојним последицама оптеретио и генерације потомака оних који су страхоте рата преживели.

Страхоте рата спознајемо на различите начине, али се као један од упечатљивијих историјских извора издваја фотографија. Поред фотографија начињених од стране професионалаца, ратном фотографијом су се бавили и поједини аматери који су били свесни далекосежног значаја бележења актуелних догађаја.[1] Изум фотографије (1839) затиче Србију у времену када су хатишерифом укинути спахилуци и окончан феудализам. Вест о томе да је фотографија стигла у Кнежевину Србију објавио је лист *Сербске народ-*

1 Милена Марјановић, Лице рата: ратна фотографија у Србији 1912–1913 / 1914–1918, Прометеј, Нови Сад; РТС, Београд, 2019, 9.

Many are the testimonies of past times which, covered by oblivion, wait to revive through their existence a time and the events that took place within it. The publication of this photo album reminds us of the importance of local and regional topics, without which even the complex processes of the Second World War in Serbia (1941–1945) cannot be comprehensively understood. Total war did not only mark the generation that participated in the war, but with its multi-layered consequences, it also burdened the generations of descendants of those who lived through the horrors of war.

The horrors of war can be discerned in various ways, but one of the most striking is through photography as a historical source. In addition to the photos taken by professionals, some amateurs also engaged in war photography, fully aware of the far-reaching significance of documenting current events.[1] In 1839, The invention of photography found Serbia when it was undergoing significant changes, as the spahi estates were abolished by a Hattisherif (=Sultan's Edict) and feudalism was disappearing. The news of photography's arrival in the Principality

1 Milena Marjanović, Lice rata: ratna fotografija u Srbiji 1912–1913 / 1914–1918, Prometej, Novi Sad; RTS, Beograd, 2019, 9.

не новине.[2] Прва два фотографска сведочанства којима је овековечено насиље над Србима датирају из балканских ратова. На првој фотографији Турци позирају поред три одрубљене главе Срба (од којих је једна глава жене), а на другој је усликан Арнаут који убија српског калуђера на Косову, у манастиру Девич 1912. године. Обе фотографије су дело непознатог аутора и објављене су у листу *Илустрована ратна кроника*.[3] Непосредно фотографисање насиља у историји српске фотографије отворило је морално питање фотографисања као чина неинтервенисања, јер је фотограф дилему – снимити призор или интервенцијом спречити насиље – решио изборoм да фотографише.[4] Како би било овековечено страдање цивила у Мачви и Подрињу, војвода Радомир Путник потписује Упут за употребу ратних сликара придодатих штабовима виших јединица на бојишту, са циљем да се фотографијама документују масакри и да оне послуже као доказни материјал о кршењу одредаба Хашке и Женевске конвенције. Овим актом фотографи су обавезани да буду надомак војске, снимају важне догађаје, посебно зверства непријатеља, и да по обављеном послу командантима подносе извештаје. Препорука је била да се у сваком пуку налази барем један фотограф. Начелник штаба Врховне команде, генерал Петар Бојовић, издаје 30. маја 1916. године акт у којем пише: „Познате су све користи које пружају војсци ратно сликарство и фотографија, како у погледу садашњости, тако и за будућност као драгоцена

2 Марјановић, *Лице рата...*, 13.
3 Марјановић, *Лице рата...*, 20.
4 Миланка Тодић, *Историја Српске фотографије (1839–1940)*, Београд, 1993, 61.

of Serbia was reported by the newspaper *Serbske narodne novine.*[2] The first two photographic testimonies documenting the violence against Serbs date back to the Balkan Wars. In the first photograph, Turks pose beside three severed heads of Serbs, one of which is a woman's head, while the second captures an Albanian killing a Serbian monk in Kosovo, at the Devič Monastery in 1912. Both photographs are the work of an unknown author and were published in the newspaper *Ilustrovana ratna kronika*.[3] Directly filmed violence opened up a moral issue in the history of Serbian photography regarding the act of photographing as a form of non-intervention. The photographer faced a moral dilemma between capturing the moment or intervening to prevent the violence, ultimately opting for making photographies.[4] In order to immortalize the suffering of civilians in Mačva and Podrinje, Field Marshal Radomir Putnik signed the directive for the use of war artists attached to the headquarters of higher units on the battlefield. This initiative aimed to document the massacre through photographs, which would serve as evidence of violations of the Hague and Geneva Conventions. This act obliged photographers to remain close to the military and shoot significant events, particularly the atrocities committed by the enemy, and to submit reports to commanders upon completion of their tasks. It was recommended that each regiment should have at least one photographer. On May 30, 1916, the Chief of Staff of the Supreme Command, General Petar Bojović, issued a document stating: "*The benefits of war painting and photography for the army are well known,*

2 Marjanović, *Lice rata...*, 13.
3 Marjanović, *Lice rata...*, 20.
4 Milanka Todić, *Istorija Srpske fotografije (1839-1940)*, Beograd 1993, 61.

грађа за историју."[5] Одлуку о формирању фотографске секције донео је штаб Врховне команде у Солуну 26. августа 1916. године, а потписао је начелник штаба, генерал Петар Бојовић. Фотографска секција[6] је формирана по узору на савезнике током опоравка српске војске на Крфу и у Солуну. Солун је био и седиште секције и управо тамо је донета прва одлука о издвајању дела ратног кредита за куповину фото-апарата.[7] За шефа фотографске секције именован је пуковник Драгиша Стојадиновић. Почетком 1917. године фотографска секција прелази у Топографско одељење Врховне команде и ради активно све до краја рата.[8]

Фотографија[9] је током Првог светског рата прихваћена као слика истине и прворазредна информација о ратним збивањима. Већ 1916. године организоване су изложбе ратних фотографија које су, поред њиховог објављивања у иностраној штампи, допринеле да слике отпора, борбе и страдања обиђу свет и да се и на тај начин придобију савезници. Изложбе су отваране уз присуство владара, њихових блиских сродника и елите. Такође, у време Великог рата препознат је и потенцијал разгледнице као пропагандног материјала.[10]

5 Миланка Тодић, *Историја Српске фотографије...*, 62.

6 Секција је бројала тринаест сликара, десет фотографа и шест кино-оператера.

7 Марјановић, *Лице рата...*, 37–39.

8 Миланка Тодић, Историја Српске фотографије..., 62–63.

9 Џон Форд је Питеру Богдановићу једном приликом рекао: „Срби имају једну фотографију која је готов филм. Постоји из Првог светског рата фотографија старог краља Петра како се на воловским колима 1915. године повлачи преко Косова. И када би се тај кадар одмрзнуо и покренуо, пред нама би био прави правцати филм о великој драми српског народа и његовог краља."

10 Марјановић, *Лице рата...*, 65–67; Риста Марјановић, ратни фотограф, учествовао је на изложбама ратних фотографија у

both in terms of the present and for the future, as invaluable material for history."[5] The decision to establish a photography section was made by the Supreme Command Headquarters in Thessaloniki on August 26, 1916, with the signature of Chief of Staff General Petar Bojović. The photography section[6] was created based on the model of the Allies during the recovery period in Corfu and Thessaloniki. Thessaloniki served as the headquarters for the section, where the initial decision was made to allocate a portion of the war credit for the purchase of cameras.[7] Colonel Dragiša Stojadinović was appointed as the head of the photography section. At the beginning of 1917, the photography section transitioned to the Topographic Department of the Supreme Command and operated actively until the end of the war.[8]

During the First World War, photography[9] was embraced as a depiction of truth and a primary source of information regarding wartime events. By 1916, exhibitions of war photographers were being held, which, in addition to their publication in foreign press, helped disseminate images of resistance, struggle, and suffering around the globe, thereby aiding in the recruitment of allies. These exhibitions were inaugurated in the presence of rulers, their close relatives, and the elite. Furthermore, the

5 Milanka Todić, *Istorija Srpske fotografije...*, 62.

6 The section consisted of thirteen painters, ten photographers, and six projectionists.

7 Marjanović, *Lice rata...*, 37-39.

8 Milanka Todić, *Istorija Srpske fotografije...*, 62-63.

9 John Ford once told Petar Bogdanović: The Serbs have a photograph that is essentially a complete film. There exists a photograph from the First World War depicting the old King Peter retreating across Kosovo in 1915 on an ox-drawn cart. If that frame were to be unfrozen and set in motion, it would present us with a genuine film about the profound drama of the Serbian people and their king.

Без фотографија снимљених током ратова, све приче о суровостима и страдањима које ратови са собом носе остале би недоречене, а утисци онога ко посматра прошлост били би знатно блеђи и мање упечатљиви. Тако и када је реч о рату и ратној фотографији, која није ни лепа ни пријатна, важи изрека да слика некада вреди више од хиљаду речи. Фотографија сведочи о страдању и опстајању човека у рату. Кроз фотографије које се чувају у музејима, архивима, приватним збиркама визуелно и хронолошки реконструишемо важне делове прошлости. Поред фотографија које су забележили професионалци у редовима зараћених страна, једнако је значајна и заоставштина фотографа аматера. Њихове фотографије неретко пружају аутентичност управо због несавршеног кадрирања, могу садржати оне забрањене моменте и пркосити званичним наративима и пропаганди својим интимним, суровим и нефилтрираним погледима на свакодневицу војника и цивила у ратном безумљу.

Када је оружје утихнуло, у оквиру историјске методологије формирана је посебна дисциплина која се бави фотографијом као историјским извором. Она је, како је Андра Поповић говорио о свом ратном албуму, „свећа која ће трајно горети“ над сећањем на минула ратна збивања. Када је Андрин *Ратни албум* први пут објављен, 1926. године, није садржао наративни текст. Ипак, како пише Милорад Екмечић, тај текст је постојао у невидљивом облику јер су тадашњи читаоци поименце познавали фотографисане личности и били упознати са појединостима

Паризу, Лондону и Њујорку. Самсон Чернов је такође имао изложбу у Лондону 1916. која је снажно одјекнула у јавности.

potential of postcards as a form of propaganda material was also recognized during the Great War.[10]

Without photographs taken during wartime, all the stories about the brutality and suffering associated with wars would remain unsaid, and the impressions held by those who observe the past would be significantly diminished and less impactful. This holds even in the context of war and the often unappealing photographs; the saying that a picture is worth a thousand words applies here. Photography bears witness to the suffering and survival of humanity in conflict. Through images preserved in museums, archives, and private collections, we visually and chronologically reconstruct significant aspects of history. In addition, the legacy of amateur photographers is equally significant as photographs captured by professionals in the ranks of warring factions, as their images often provide authenticity through imperfect framing. These photographs can encapsulate those forbidden moments and challenge official narratives and propaganda with their intimate, raw, and unfiltered perspectives on the daily lives of soldiers and civilians amidst the chaos of war.

When the weapons fell silent, a distinct discipline of historical methodology emerged, focusing on photography as a historical source, described as a “candle that will burn forever,“ as noted by Andra Popović in reference to his war album concerning past wartime events. Upon its initial publication in 1926, Andra’s War Album lacked a narrative text; however, as Milorad Ekmečić writes, it existed in an invisible state, as the readers of that era were familiar with the in-

10 Marjanović, *Lice rata...*, 65-67; Rista Marjanović, a war photographer, participated in exhibitions of war photographs in Paris, London and New York. Samson Chernov also had an exhibition in London in 1916 that had a strong public response.

догађаја приказаних на фотографијама.[11] Са већим протоком времена, све је већа потреба да се фотографска грађа пропрати пригодном уводном студијом. Приликом тумачења фотографија неопходан је опрез и свест о могућностима манипулације и фалсификовања. Зато се поставља кључно питање: шта је аутор фотографије изабрао да забележи а шта не. Фотографијом забележени тренутак представљао је исечак времена који је самостално преносио поруку публици, а фотографија је у ратове 20. века ушла као већ прихваћени медиј.[12] Основни принцип који је фотографија историјског тренутка морала да поштује јесте индивидуално виђење стварности уз синхроност сниманог и стварног – место и време у којима се догађај одвија и у којима се бележи морају бити истоветни, док се све накнадне интервенције и манипулације сматрају непожељним поступцима.[13]

Фото-албум који је овде представљен јавности заинтересованој за историју Другог светског рата брижљиво је чуван у Народној библиотеци „Јован Поповић“ у Кикинди. Документарни албум, како га назива његов сачинитељ Лука Надлачки, настао је у Кикинди 4. августа 1956. године, петнаест година након злочина извршеног на Симићевом салашу. Лука Надлачки је рођен у 1910. године у Српском Крстуру код Новог Кнежевца. На самом почетку Другог светског рата, априла 1941. године бива заробљен и одведен у логор у Великом Бечкереку из којег бежи 1942. године и враћа се у Кикинду. У послератном периоду је,

11 Андра Поповић, *Ратни албум 1914–1918*, Нови Сад, 2013, 10.

12 Друштво за урбану историју. Потера 1915: један немачки ратни албум из Србије, Београд, 2023, 14.

13 Миланка Тодић, Историја српске фотографије..., 63.

dividuals photographed and the specific details of the events depicted in the images.[11] As time progresses, there is an increasing necessity to accompany photographic material with an appropriate introductory study. Certainly, while interpreting the captured images, we must be careful and consider the various possibilities of manipulation and forgery. This raises a fundamental question: what did the photographer choose to capture, and what did they omit? The image represents a snapshot of time that independently conveys a message to the audience, and photography emerged as an already accepted medium during the wars of the 20th century.[12] A fundamental principle of historical moment photography is the emphasis on individual perspective. The captured image and reality must be synchronized; the location and time of the photographed event must match precisely. Any subsequent interventions or manipulations of the image are considered undesirable.[13]

The photo album presented here to the public interested in the history of the Second World War has been preserved at the National Library "Jovan Popović" in Kikinda. This documentary album, as its creator Luka Nadlački refers to it, was created in Kikinda on August 4th, 1956, fifteen years after the atrocities committed at Simić salaš. Luka Nadlački was born in 1910 in Srpski Krstur near Novi Kneževac. At the very beginning of the Second World War, in April 1941, he was captured and taken to a camp in Veliki Bečkerek, from which he escaped in 1942 and returned to Kikinda. In the post-war period, as a witness to the wartime events in Banat, he focused on collecting materials

11 Andra Popović, *Ratni album 1914–1918*, Novi Sad, 2013, 10.

12 Društvo za urbanu istoriju. Potera 1915: jedan nemački ratni album iz Srbije Beograd, 2023, 14.

13 Milanka Todić, *Istorija Srpske fotografije...*, 63.

као сведок ратних збивања у Банату, био фокусиран на прикупљање грађе првенствено о ратним догађајима, историји и култури Северног Баната. Постављен је за управника кикиндског музеја и Историјског архива. Његова богата библиографија обухвата 150 радова из области историје, археологије, народне уметности и стваралаштва. Умро је 1989. године у Кикинди.

Истраживање ратне фотографије и фото-албума показује да визуелна сведочанства нису само историјски документи, већ трајни споменици сећања који чувају истину о страдањима и храбрости једног народа. Фото-албуми, нарочито они који документују Други светски рат и трагичне догађаје, попут страдања у Кикинди приказаног у овој фото-монографији, које се одиграло 4. августа, имају двоструку улогу: они су научни извор за историографију, али и снажан емотивни подсетник на цену слободе и достојанство свих жртава које су ту исту слободу платиле својим животима. У времену када, нарочито међу млађим нараштајима, нема довољно свести о страдалничкој прошлости сопственог народа, фотографија постаје мост ка њеном разумевању и сагледавању. Снага слике, њена непосредност и визуелна убедљивост привлаче пажњу и омогућавају да се трагични догађаји осете на личном нивоу. Зато култура памћења није само област којом се баве историчари већ и морална обавеза сваког појединца. Она нас обавезује да кроз фотографије, сведочанства и писану реч младим генерацијама преносимо истину о проживљеном, како би сећање на жртве остало трајно присутно, постало чврст темељ националног идентитета и опомена будућим нараштајима. Тако и ова фото-монографија, која је после пуних 70 година

primarily related to the wartime events, history, and culture of Northern Banat. He was appointed as the director of the Kikinda Museum and Historical Archive. His extensive bibliography includes 150 works concerning history, archaeology, folk art, and creativity. He passed away in 1989 in Kikinda.

The exploration of war photography and photo albums reveals that visual testimonies serve not only as historical documents but also as enduring monuments of memory that preserve the truth about the suffering and bravery of a nation. Photo albums, particularly those that document the Second World War and tragic events such as the suffering depicted in this photomonograph that occurred on August 4th in Kikinda, fulfill a dual role: they act as a scientific source for historiography while also serving as powerful emotional reminders of the cost of freedom and the dignity of all victims who paid for that freedom with their lives in a total war. In an era where particularly younger generations lack sufficient awareness of their nation's suffering past, photography serves as a bridge to their understanding and perception of it. The power of the image, its immediacy, and visual persuasiveness capture attention and allow tragic events to be felt on a personal level. Therefore, the culture of remembrance is not only a discipline pursued by historians but also a moral obligation for every individual, compelling us to convey the truth of our experiences to younger generations through photographs, testimonies, and written accounts. This ensures that the memory of the victims remains permanently present and becomes a solid foundation for national identity, as well as a warning for future days. This photomonography, now available to a broader reading public after 70 years, constructs a

доступна широј читалачкој публици, гради мост између минулих догађаја и савременог друштва, показујући да је сећање на жртве и њихову борбу неодвојиви део нашег идентитета.

Међудржавни односи Краљевине СХС/Југославије и Вајмарске републике/Немачког рајха прошли су у међуратном периоду кроз неколико фаза – од најразличитијих видова заинтересованости за превазилажење траума минулог рата, сукобљених ставова и перцепција, међусобне сарадње, утицаја великих сила на перспективе међусобних односа, све до новог отвореног сукоба са несагледивим последицама. Два су кључна питања двеју земаља у првој послератној деценији. Прво је било питање ратних репарација које је Вајмарска република требало да исплати Краљевини СХС/Југославији и питање положаја немачке националне мањине која је била једна од три најбројније. Уз то, комплементарност двеју привреда допринела је развоју сарадње јер је аграрно-сировинска база Краљевине била уклопива са високим степеном немачке индустријализације. По окончању Првог светског рата (1914–1918), односи између две земље обележени су чињеницом да се Краљевина СХС/Југославија налазила међу победницима, док је Вајмарска република, као поражена страна, била једна од највећих заговорника ревизије одлука версајских мировних споразума потписиваних током 1919. и 1920. године. Дипломатски односи су успостављени 1920. године, а до интензивирања односа двеју земаља долази у време велике економске депресије (1929–1939) и доласка националсоцијалиста на власт (30. јануара 1933, Немачки рајх). Током економске кризе зависност балканских земаља од Немачbridge between past events and contemporary society, illustrating that the remembrance of victims and their struggles is an inseparable component of our identity.

The interstate relations between the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia and the Weimar Republic/German Reich underwent several phases during the interwar period. These phases ranged from various forms of interest in overcoming the traumas of the previous war, conflicting views and perceptions, cooperation, the influence of great powers on the prospects of bilateral relations, to a new open conflict with far-reaching consequences. Two key issues emerged for both countries in the first post-war decade. First was the issue of war reparations that the Weimar Republic was obligated to pay to the Kingdom/Yugoslavia, alongside the question of the status of the German national minority, which was one of the three largest groups. Furthermore, the complementarity of the two economies facilitated cooperation, wherein the agricultural raw material base of the Kingdom aligned well with the high level of German industrialization. After the end of the First World War (1914-1918), the relationship between the two nations was characterized by the fact that the Kingdom/Yugoslavia was on the winning side, while the Weimar Republic, having been defeated in the war, emerged as one of the strongest advocates for the revision of the decisions made in the Versailles peace treaties signed in 1919 and 1920. Diplomatic relations were established in 1920, and the intensification of relations between the two countries occurred during the period of the Great Depression (1929-1939) and the rise of the National Socialists to power (January 30, 1933, German Reich). During this crisis, the economic dependence of

ке непрестано је расла, док је југоисток Европе добијао све значајније место у немачким привредним и политичким интересима.[14]

Развој нацистичког покрета међу Немцима у Југославији започео је и пре доласка нациста на власт у Немачкој. Током летњих месеци, почев од 1928. године, за студенте и омладинце организовани су политички курсеви у месту Св. Мартин код Граца. Курсевима је руководио познати ирредентиста др Хелмут Карстањен. Већ на првим курсевима истицао се Јозеф Сеп Јанко, студент права и потоњи председник Швапско-немачког културног савеза –Културбунда и вођа немачке народносне групе у Југославији.[15] Културбунд је био стожер окупљања Немаца у Југославији у међуратном периоду. Иницијативу за оснивање Културбунда покрећу Немци из Војводине. Након што су на Оснивачкој скупштини одржаној у Новом Саду (јун 1920) основали Швапско-немачки културни савез и за председника изабрали Јозефа Менарта, приступило се оснивању месних организација Савеза. Већ наредне 1921. године било је 97 месних организација Културбунда, а 1922. године тај број је нарастао на 108. Иако је број месних организација растао, Културбунд све до 1938. године није успевао да окупи више од 10% фолксдојчера.[16] Припадници млађе гене-

14 Денда, Далибор, *Шлем и шајкача: војни фактор и југословенско-немачки односи: (1918–1941)*, Нови Сад, 2019, 12–13.; Живко Аврамовски, Југославија–Немачка 1918–1944. Зборник радова, прир. Душан Бојковић и Синиша Тадић (Београд: Архив Југославије, 2025), 73.

15 Kačavenda, Petar. Nemci u Jugoslaviji 1918–1945, Beograd 1991, 13; Biber, Dušan. Nacizem in Nemci v Jugoslaviji: 1933–1941, Ljubljana 1966, 32–34; Janjetović, Zoran. Konfrontacije i integracije – nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964, Beograd 2022, 17.

16 Janjetović, Zoran. Deca careva, pastočad kraljeva – nacionalne

the Balkan countries on Germany increased significantly, making the Southeast European region more important to Germany.[14]

The development of the Nazi movement among Germans in Yugoslavia began even before the Nazis came to power in Germany. During the summer months, starting in 1928, political courses were organized for students and youth in the town of St. Martin near Graz. These courses were led by the renowned irredentist Dr. Helmut Carstanjen. Already in the first courses, Josef Sepp Janko, a law student and later president of the Swabian-German Cultural Association - Kulturbund, emerged as a prominent figure and leader of the German ethnic group in Yugoslavia.[15] The Kulturbund served as a central hub for the gathering of Germans in Yugoslavia during the interwar period. The initiative to establish the Kulturbund came from Germans from Vojvodina. Following the Founding Assembly held in Novi Sad in June 1920, where the Swabian-German Cultural Association was established, and Josef Menart was elected as president, efforts were made to create local organizations of the Association. By the following year, 1921, there were 97 local organizations of the Kulturbund, and this number increased to 108 in 1922. Despite the growth in the number of local organizations, the Kulturbund was unable to unite more than 10% of the

14 Denda, Dalibor, *Šlem i šajkača: vojni faktor i jugoslovensko-nemački odnosi: (1918–1941)*, Novi Sad, 2019, 12-13.; Živko Avramovski, Jugoslavija-Nemačka 1918-1944. Proceedings, prepared by Dušan Bojković and Siniša Tadić (Belgrade: Archives of Yugoslavia, 2025), 73.

15 Kačavenda, Petar. Nemci u Jugoslaviji 1918–1945, Beograd 1991, 13; Biber, Dušan. Nacizem in Nemci v Jugoslaviji: 1933–1941, Ljubljana 1966, 32-34; Janjetović, Zoran. Konfrontacije i integracije – nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964, Beograd 2022, 17.

рације се нису либили да отворено испољавају своју наклоност нацизму, чак и по цену сукоба са властима и припадницима других националности.[17] На приредбе више нису долазили у шареној фолклорној одећи. Облачили су се једнообразно, шишали на кратко и кретали се улицама у дисциплинованим поворкама, са добошима и војничким трубама, поздрављајући се подигнутом руком уз повик „Хајл!“. Због таквог понашања неретко су кажњавани од стране прекршајних судија.[18] Почетком 1939. постало је јасно да се свет убрзано мења и да улази у нови рат. Променио се и став Берлина према политици фолксдојчера у Југославији. Формирањем централе за фолксдојчере – *Volksdeutsche Mittelstelle* (ВОМИ), јануара 1937. године, на челу са Вернером Лоренцом, рад немачких народносних група је све више усмераван на спровођење политике Трећег рајха. Октобра 1939. године, ВОМИ је непосредно стављена под команду Хајнриха Химлера, новопостављеног Рајхскомесара[19] за учвршћивање немачке народне заједнице. ВОМИ је до 1940. године задржала овлашћења да се бави питањем пресељења фолксдојчера, да би крајем исте године била стављена под Химлерову команду, чиме је додатно појачана и убрзана нацификација фолксдојчерског руководства на Југоистоку, а немачка мањина постепено претварана најпре у инстру-

manjine u Jugoslaviji 1918–1941, Beograd, 2005, 305.; Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије I,* Београд 1997, 50.

17 Mitrović, Kosta. *Pod kulom Vršačkom – hronologija iz revolucionarnog pokreta Vršca i okoline 1929–1945*, Novi Sad 1969, 53–54, 67–68.

18 Branko Bešlin, „Nemci u Vojvodini 1918–1941“. Tokovi istorije, br. 1/4, Beograd 1999, 2021, 219.

19 Функција је створена директивом Адолфа Хитлера 7. октобра 1939. године.

Volksdeutsche until 1938.[16] Members of the younger generation have not hesitated to openly express their affinity for Nazism, even at the cost of clashing with authorities and individuals from other nationalities.[17] At the gatherings, they no longer appeared in colorful folk attire. Instead, they dressed uniformly, kept their hair short, and marched through the streets with drums and military trumpets, in disciplined processions, greeting each other with a raised hand and the shout “Heil,“ for which they were often punished by misdemeanor judges.[18] At the beginning of 1939, it became evident that the world was rapidly changing and entering a new war. Berlin’s attitude towards the policy concerning the Volksdeutsche in Yugoslavia also shifted. With the establishment of the Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi) in January 1937, led by Werner Lorenz, the activities of German ethnic groups were increasingly directed towards the implementation of the Third Reich’s policies. In October 1939, VoMi was placed directly under the command of Heinrich Himmler, the newly appointed Reichskommissar[19] for the consolidation of the German national community. Until 1940, the VoMi retained the authority to address the issue of the resettlement of Volksdeutsche. However, by the end of that year, it came under Himmler’s command, who would intensify and accelerate the Nazification of the Volksdeutsche leadership in Southeast Europe,

16 Janjetović, Zoran. Deca careva, pastročad kraljeva – nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941, Beograd, 2005, 305.; Ljubodrag Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije I,* Beograd 1997, 50.

17 Mitrović, Kosta. *Pod kulom Vršačkom – hronologija iz revolucionarnog pokreta Vršca i okoline 1929–1945*, Novi Sad 1969, 53–54, 67–68.

18 Branko Bešlin, „Nemci u Vojvodini 1918–1941“. Tokovi istorije, br. 1/4, Beograd 1999, 2021, 219.

19 The position was created by a directive from Adolf Hitler on October 7th, 1939.

мент немачке спољне политике, а затим у расно језгро будућег новог поретка.[20]

За председника Културбунда је, 6. августа 1939, изабран Сеп Јанко. Јанко је ову организацију, основану ради неговања културне традиције Немаца у Југославији, рапидно преобразио у политичку организацију која је постала једно од главних средстава нацификације.[21] Тако је Културбунд постао стециште Немаца из Југославије и средиште припрема за шпијунске, војне и диверзантске задатке.[22] Након што је преузео вођство, Сеп Јанко је отпочео преговоре са Драгишом Цветковићем, председником југословенске владе, који су се тицали побољшања правног и економског положаја Немаца.[23] Напредовање Трећег рајха довело је до наглог пораста броја чланова Културбунда – број месних група порастао је са 210 у 1936. години на 377 у 1939, да би, пред сам напад на Југославију, тај број нарастао на 402 месне групе са 450.000 учлањених.[24]

Резултати пописа из 1931. године показују да су Немци били друга најбројнија национална мањина (499.969 пописаних) и тако су се, по бројности, позиционирали између Албанаца на првом и Мађара на трећем месту. Када се ради о првом послератном попису из 1921. године, чињеница да је тај попис обављан у време миграција изазваних распадом Аустроу-

20 Milan Ristović, Nemački novi poredak i Jugoistočna Evropa 1940/41–1944/45: Planovi o budućnosti i praksa, Beograd 2005, 100–101.

21 Zoran Janjetović, Odnosi Srba i Nemaca u Vojvodini (XVIII–XX vek), *Tokovi istorije*, br. 1–2, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1996, 63.

22 P. Kačavenda, *Nemci u Jugoslaviji…*, 20.

23 B. Bešlin, *Nav. delo…*, 219.

24 Када је реч о наглом повећању чланова Културбунда, не треба занемарити податак да су, учлањењем домаћина породице, сви чланови домаћинства бивали аутоматски учлањени.

transforming the German minority primarily into an instrument of German foreign policy and subsequently into the racial core of the future new order.[20]

On August 6th, 1939, Sepp Janko was elected as the president of the Kulturbund. Janko rapidly transformed this organization, which was established to preserve the cultural traditions of Germans in Yugoslavia, into an entity characterized by political organization and a tool for Nazification.[21] Thus, the Kulturbund became a meeting place for Germans from Yugoslavia and a center for preparations for espionage, military, and sabotage tasks.[22] After taking over the leadership, Sepp Janko began negotiations with Dragiša Cvetković, the president of the Yugoslav government, regarding the improvement of the legal and economic position of Germans.[23] The advancement of the Third Reich resulted in a significant increase in the membership of the Kulturbund – the number of local groups rose from 210 in 1936 to 377 in 1939, and just before the attack on Yugoslavia, this number grew to 402 local groups with 450,000 members enrolled.[24]

The results of the 1931 census indicate that Germans were the second largest national minority, with a recorded population of 499,969, placing them between Albanians, who were the largest, and Hungarians, who were third. Regarding the

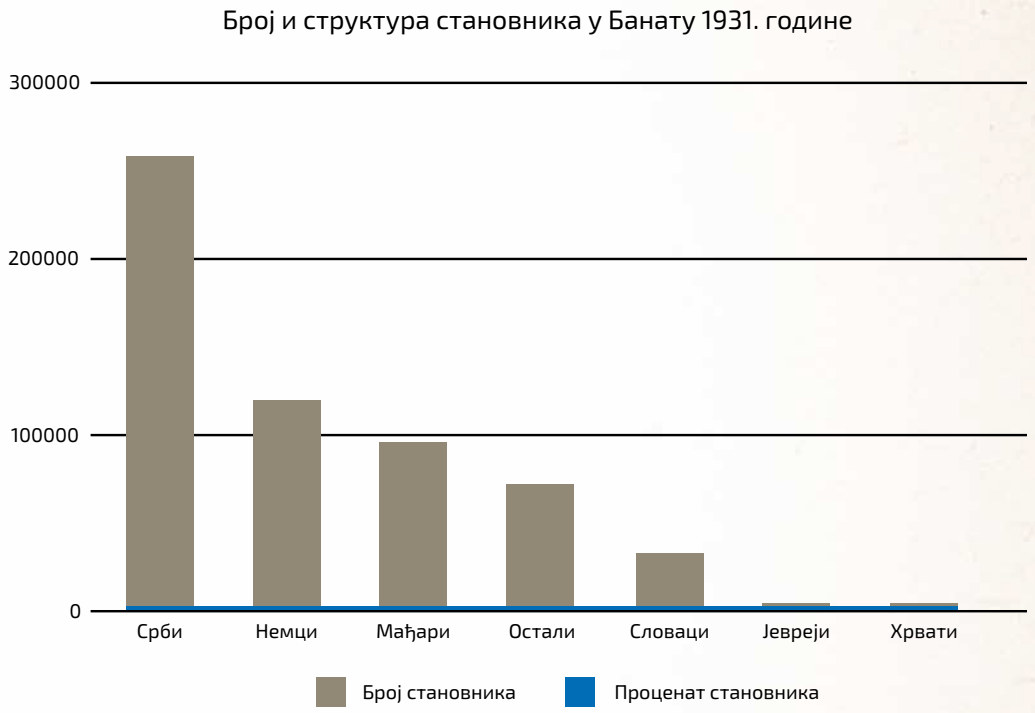
20 Milan Ristović, Nemački novi poredak i Jugoistočna Evropa 1940/41-1944/45: Planovi o budućnosti i praksa, Beograd 2005, 100-101.

21 Zoran Janjetović, Odnosi Srba i Nemaca u Vojvodini (XVIII-XX vek), *Tokovi istorije*, br. 1-2, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1996, 63.

22 P. Kačavenda, *Nemci u Jugoslaviji…*, 20.

23 B. Bešlin, *the aforementioned work…*, 219.

24 When it comes to the sudden increase in Kulturbund members, it is important to note that, with the head of the family becoming a member, all members of the household were automatically made members.

гарске и окончањем Великог рата у много чему утиче на бројност пописаних.[25] Када је реч о другом међуратном попису, спроведеном 1931. године, резултате званичне статистике могуће је упоредити са пописима које су организовале Подунавске Швабе[26] одмах након Априлског рата. Тако је, 30. јуна 1941. године, спроведен попис који је евидентирао 128.919 Немаца насељених на подручју Баната. Поређењем ових пописа број Немаца није знатно увећан те се

first post-war census conducted in 1921, it is important to note that this census took place during a period of migration prompted by the disintegration of Austria-Hungary and the conclusion of the Great War, which significantly influenced the recorded population figures.[25] When discussing the second interwar census conducted in 1931, the results of the official statistics can be compared with the censuses organized by the Danube Swabians[26] immediately following the April War. Thus, on June

25 Janjetović, Zoran. *Konfrontacije i integracije...*, 37–38.

26 Немачки географ Херман Ридигер је овај термин увео у употребу 1922. године како би јасно одвојио подунавске Швабе од оних у Немачкој и Немаца насељених у другим деловима некадашње Краљевине Угарске.

25 Janjetović, Zoran. *Konfrontacije i integracije...*, 37-38.

26 The German geographer Hermann Rüdiger introduced this term in 1922 to distinctly differentiate the Danube Swabians from those in Germany and from Germans settled in other regions of the former Kingdom of Hungary.

може закључити да је југословенски попис био поуздан.[27]

Предратни попис становништва из 1931. године показује да је национална структура становништва Баната била следећа: Срба 257.471, Немаца 120.450, Мађара 95.760, Словака 31.000, Јевреја 4.011, Хрвата 3.433, осталих 73.424.[28]

Немачка која је функционисала по Бизмарковој малонемачкој формули[29] показивала је мало интересовања за сународнике у расејању. Међутим, након пораза у Првом светском рату, све већу пажњу посвећује идеји „националне солидарности". Током међуратног периода националност је постала важнија од држављанства, а у Вајмарској републици је питање њима заграничних Немаца постало једно од битнијих питања спољне политике.[30] Немачки министар иностраних дела Густав Штреземан се 1925. године једним меморандумом залаже за регулисање права националних мањина унутар Вајмарске републике не би ли, на основу начина на који Немци решавају мањинска питања унутар сопствене државе, иста права затражили и за Немце у расејању. Први циљ била је употреба фолксдојчера као продужене руке немачке дипломатије за остваривање интереса немачког Рајха, ширење политике и културе, али пре свега ревизије немачких граница успостављених након рата.[31]

27 Јањетовић, Зоран. „Југословенски Банат 1941", *Срби и рат у Југославији 1941. години: тематски зборник радова*, Београд 2014, 294.

28 Драган Цветковић, *Од Топовских шупа до Старог сајмишта*, Београд 2021, 17.

29 Формула по којој је створена немачка држава са Пруском као хегемоном, док је Хабзбуршка монархија / Аустрија свесно искључена.

30 Zoran Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, Beograd 2009, 277.

31 Helmut Pieper, *Minderheitenfrage und das Deutche Reich 1919–1933/34*, Hamburg1979, 125.

30th, 1941, a census was conducted that recorded 128,919 Germans living in the Banat area. By comparing these censuses, it is evident that the number of Germans has not significantly increased, leading to the conclusion that the Yugoslav census was reliable.[27]

The pre-war census of 1931 provides the following data regarding the Banat region: Serbs numbered 257,471, Germans 120,450, Hungarians 95,760, Slovaks 31,000, Jews 4,011, Croats 3,433, and others 73,424.[28]

Germany, which functioned according to Bismarck's Little Germany formula,[29] showed little interest in its compatriots in the Diaspora, but Germany, which was defeated in World War I, began to care about "national solidarity". During the interwar period, nationality became more important than citizenship, and in the Weimar Republic, the issue of Germans abroad became one of the most important foreign policy issues.[30] In 1925, German Foreign Minister Gustav Stresemann proposed a memorandum to regulate the rights of national minorities within the Weimar Republic. His goal was to establish a framework that would allow Germans to address minority issues within their own country, thereby enabling them to demand similar rights for Germans living abroad. The primary objective was to utilize Volksdeutsche as an extension of German diplomacy to promote the interests of the German Reich, to expand political and cultural

27 Јањетовић, Зоран. „Југословенски Банат 1941", *Срби и рат у Југославији 1941. години: тематски зборник радова*, Београд 2014, 294.

28 Dragan Cvetković, *Od Topovskih šupa do Starog sajmišta*, Beograd 2021, 17.

29 The formula that led to the establishment of the German state with Prussia as the hegemon, while consciously excluding the Habsburg monarchy/Austria.

30 Zoran Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, Beograd 2009, 277.

Почетак Другог светског рата прекинуо је, између осталог, и југословенску мањинску политику[32] која се не може сматрати успешном јер њен главни циљ – да припаднике националних мањина преобрази у лојалне грађане – није остварен. То је показао сам почетак рата.[33] Немачка заједница у Кикинди и околини имала је значајну улогу у друштвеном животу, али је њено деловање током окупације било неодвојиво од ширих процеса националсоцијалистичке политике вођене и на простору тзв. Допунског привредног простора. Документи који се чувају у Историјском архиву Кикинда сведоче о трансформацији немачке мањине од економски и културно интегрисане, национално освешћене групе у национално острашћену заједницу која је активно учествовала у окупационом систему. Односи су се кретали од сарадње у већем делу међуратног периода до конфликта и репресије у време новог ратног сукоба.

Како се ратни обруч око Југославије све више сужавао, Немачка је нудила концесије за приступање Тројном пакту које није добила нити једна друга држава. Југославија је наставила са политиком неутралности и немешања у сукобе великих сила. Како је време одмицало, избор се све више сужавао на пакт или рат.[34] Када су се у Бергхофу 4. марта 1941. године тајно сусрели

32 Један од проблема је и тај што је мањинско становништво на простору данашње АП Војводине заправо било већинско, а нередко и економски надмоћније у односу на јужнословенско становништво. Тако су већину велепоседника у Војводини чинили Мађари, Немци и Јевреји.

33 Z. Janjetović, Konfrontacije i integracije..., 57.

34 Д. Душан Лукач, „Место Краљевине Југославије у плановима и екпанзионистичким подухватима Трећег Рајха према југоистоку Европе до 1941“, Balcanica XIII/XIV, Београд 1982–1983, 217.

influence, and, most importantly, to revise the German borders established after the war.[31]

The beginning of World War II interrupted, among other things, the Yugoslav minority policy,[32] which cannot be considered successful because its primary objective - to transform members of national minorities into loyal citizens - was not achieved. This was evidenced by the very beginning of the war.[33] The German community in Kikinda and its surroundings played a significant role in social life; however, its activities during the occupation were inextricably linked to the broader processes of National Socialist policies implemented in the so-called Supplementary Economic Space. Documents preserved in the Historical Archives of Kikinda testify to the transformation of the German minority from an economically and culturally integrated, nationally conscious group into a nationally fervent community that actively participated in the occupation system. The relationships evolved from cooperation for the majority of the interwar period to conflict and repression during the new wartime conflict.

As the wartime encirclement of Yugoslavia tightened, Germany offered concessions for joining the Tripartite Pact that no other nation had received. Yugoslavia maintained its policy of neutrality and non-involvement in the conflicts of major powers. As time progressed, the choice increasingly narrowed down

31 Helmut Pieper, *Minderheitenfrage und das Deutsche Reich 1919–1933/34*, Hamburg 1979, 125.

32 One of the issues is that the minority population in the area of present-day Autonomous Province of Vojvodina was, in fact, the majority and often economically superior compared to the South Slavic population. Consequently, the majority of large landowners in Vojvodina were Hungarians, Germans, and Jews.

33 Z. Janjetović, Konfrontacije i integracije..., 57.

кнез намесник Павле Карађорђевић и немачки канцелар Адолф Хитлер, простора за неутралност више није било.[35] Немачки канцелар је том приликом констатовао да Југославија нема избора и захтевао приступање Тројном пакту до 25. марта. Пошто су преговори завршени и одлука донета, Цинцар-Марковић је, 24. марта у шест сати ујутру, свим посланицима и амбасадорима упутио строго поверљиву депешу којом их обавештава како је влада Краљевине Југославије одлучила да приступи Трипартитном пакту.[36] У Бечу, 25. марта 1941, у дворцу Белведере принца Еугена Савојског, у жутој дворани, тачно у 14 часова, протокол о приступању Краљевине Југославије Тројном пакту потписали су Драгиша Цветковић и Александар Цинцар-Марковић. Своје потписе су, поред Марковићевог и Цветковићевог, ставили и немачки министар иностраних послова Рибентроп, италијански министар спољних послова Галеацо Ћано и јапански амбасадор у Берлину Хироши Ошима. Догађају су присуствовали и мађарски, румунски, словачки и бугарски амбасадори чије су земље већ биле уз Тројни пакт.[37] Компромисни уговор о приступању Краљевине Југославије Тројном пакту, иако је садржао бројне повластице[38], није прихватио народ. Демонстрирали су грађани Београда, Сплита, Цетиња, Скопља, Љубљане и других градова. На челу пучиста су се налазили

35 Бојан Димитријевић, *Србија 1941*, Београд 2021, 29.
36 Иво Андрић, *Дипломатски списи*, Београд 1992, 40.
37 Radovan Popović, *Žudnja za frakom*, Beograd, 1988, 36; И. Андрић, *Дипломатски списи...*, 41.
38 Коментари немачког генерала Јодла били су како се Хитлер током преговора односио према Југославији као према „примадони".

to either the pact or war.[34] When Prince Regent Pavle Karađorđević and German Chancellor Adolf Hitler met secretly at the Berghof on March 4th, 1941, there was no longer any room for neutrality.[35] The German Chancellor noted on that occasion that Yugoslavia had no choice and demanded accession to the Tripartite Pact by March 25th. After the negotiations concluded and a decision was made, Cincar-Marković sent a strictly confidential dispatch to all representatives and ambassadors at six o'clock in the morning on March 24th, informing them that the government of the Kingdom of Yugoslavia had decided to join the Tripartite Pact.[36] On March 25th, 1941, at the Belvedere Palace of Prince Eugen of Savoy in Vienna, the protocol for the accession of the Kingdom of Yugoslavia to the Tripartite Pact was signed in the Yellow Hall at precisely 2 p.m. by Dragiša Cvetković and Aleksandar Cincar-Marković. In addition to the signatures of Marković and Cvetković, the German Foreign Minister Ribbentrop, the Italian Foreign Minister Galeazzo Ciano, and the Japanese Ambassador to Berlin, Hiroshi Oshima, also affixed their signatures. The event was attended by the ambassadors of Hungary, Romania, Slovakia, and Bulgaria, whose countries were already part of the Tripartite Pact.[37] The compromise agreement, laden with concessions[38], regarding the accession of the Kingdom of Yugoslavia to the Tripartite Pact was rejected by the people. Citizens of Belgrade, Split, Ce-

34 D. Dušan Lukač, "Mesto Kraljevine Jugoslavije u planovima i ekpanzionističkim poduhvatima Trećeg Rajha prema jugoistoku Evrope do 1941", Balcanica XIII/XIV, Београд 1982–1983, 217.
35 Bojan Dimitrijević, *Srbija 1941*, Beograd 2021, 29.
36 Иво Андрић, *Дипломатски списи*, Београд 1992, 40.
37 Radovan Popović, *Žudnja za frakom*, Beograd 1988, 36; I. Andrić, *Diplomatski spisi...*, 41.
38 German General Jodl's comments were that Hitler treated Yugoslavia as a "prima donna" during the negotiations.

официри ратног ваздухопловства, генерали Боривоје Мирковић и Душан Симовић, као и официри београдског гарнизона и краљевске гарде. Пучисти су извршили удар у ноћи између 26. и 27. марта, краљ Петар II Карађорђевић је проглашен пунолетним, а армијски генерал, командант ратног ваздухопловства Душан Симовић постављен за председника владе[39]. Након пуча, у неким местима у Банату уништене су радње фоклксдојчера, а у Петровграду и Панчеву и просторије Културбунда. Сеп Јанко је 28. марта обуставио рад Културбунда и изразио лојалност новом краљу пославши му телеграм с честиткама, након чега је пуштен из кућног притвора у којем се налазио од 27. марта.[40] Нови министар иностраних дела Момчило Нинчић је позвао посланика Андрића да дође из Берлина у Београд на реферисање. Југословенски посланик се, пре путовања, састао са Ернестом фон Вајцзекером, државним секретаром у Министарству спољних послова Трећег рајха. Показаће се да је то био Андрићев последњи дипломатски састанак са функционерима Рајха. После реферисања, дипломата се вратио у Берлин са задатком да обавести највише немачко руководство о спремности Југославије на уступке који се „не косе са националном чашћу“. Међутим, нико од званичника није желео да прими ноту о ставовима југословенске владе коју је носио посланик, све до тада заобилажен у преговорима. Андрић је

39 Д. Лукач, Место Краљевине Југославије..., 305; Branko Petranović, Istorija Jugoslavije, Beograd 1980, 176.

40 Tomas Casagrande, *Die Volksdeutche SS Division „Prinz Eugen“. Die Banater Schwaben und die nationalsozialistische Kriegsverbrechen,* Frankfurt, New York, 2003, 155; Mirna Zakić, *Ethnic Germans and national socialism in Yugoslavia in World War II*, New York, 2017, 67.

tinje, Skopje, Ljubljana, and other cities demonstrated against it. The coup was led by officers of the air force, including Generals Borivoje Mirković and Dušan Simović, along with officers from the Belgrade garrison and the royal guard. The coup took place during the night of March 26-27, with King Peter II Karađorđević being declared of age, and Air Force General Dušan Simović appointed as the Prime Minister[39]. After the coup, Volksdeutsche shops were destroyed in some areas of Banat, and the Kulturbund's premises were also destroyed in Petrovgrad and Pančevo. After the coup, Volksdeutsche shops were destroyed in some areas of Banat, and the Kulturbund's premises were also destroyed in Petrovgrad and Pančevo. On March 28th, Sepp Janko suspended the activities of the Kulturbund and expressed his loyalty to the new king by sending him a telegram of congratulations, after which he was released from house arrest, where he had been held since March 27.[40] The newly appointed Minister of Foreign Affairs, Momčilo Ninčić, summoned the ambassador Andrić to travel from Berlin to Belgrade for a briefing. Before his journey, the Yugoslav envoy met with Ernst von Weizsäcker, the State Secretary in the Nazi German Foreign Ministry. This meeting would ultimately be Andrić's final diplomatic engagement with officials of the Reich. Following the briefing, the diplomat returned to Berlin, tasked with informing the highest German leadership about Yugoslavia's readiness to make concessions "that would not compromise national honor." However, none of

39 Д. Лукач, Место Краљевине Југославије..., 305; Branko Petranović, Istorija Jugoslavije, Beograd 1980, 176.

40 Tomas Casagrande, *Die Volksdeutsche Division „Prinz Eugen“. Die Banater Schwaben und die nationalsozialistischen Kriegsverbrechen,* Frankfurt, New York, 2003, 155; Mirna Zakić, *Ethnic Germans and national socialism in Yugoslavia in World War II*, New York 2017, 67.

покушао да дође до Рибентропа преко италијанског посланика Алфијерија који се писмено обратио Рибентропу, али ни ти последњи напори нису уродили плодом.[41] Очекивања генерала Симовића да ће уверавањем Немаца и Италијана у своју лојалност добити на времену показала су се више него илузорна. Узалуд се нови председник владе немачком посланику Виктору фон Херену издавао за пријатеља и пуч представљао као ствар унутрашње политике која неће утицати на мењање међународних уговора. Сада су Немци имали добар повод за агресију која ће уследити убрзо након Директиве број 25[42], раног јутра, 6. априла 1941.[43]

Становници Кикинде су о нападу на Београд обавештени истог јутра у 7 часова и 10 минута.[44] Кратку вест о нападу емитовао је Радио Београд и током дана је у више наврата понављао. Вест о бомбардовању престоног града се брзо ширила у граду на северу државе која је овим догађајем закорачила у највећи сукоб икада вођен у историји човечанства. Током дана у Кикинду пристижу железничари са службеног путовања и доносе вести из Београда и Панчева. Забринутим суграђанима су говорили о томе како су запаљиве бомбе претвориле главни град Краљевине Југославије у огромну буктињу. Из Ковачице се црвени хоризонт Београда јасно видео, а уочљиве

41 И. Андрић, *Дипломатски списи...*, 41; Миодраг Митић, *Поете у фраку*, Београд, 2002, 221.

42 Музеј жртава геноцида, Наредба немачког канцелара Адолфа Хитлера за напад на Краљевину Југославију, Збирка архивске грађе о Другом светском рату у Југославији, инв. бр. 673.

43 Мари-Жанин Чалић, *Историја Југославије у 20. веку,* Београд, 2013, 166.

44 Љубомир Табачки, Кикинда у народноослободилачком рату и револуцији, Нови Сад, 1982, 125.

the officials were willing to accept the note regarding the Yugoslav government's positions, which had been carried by the envoy who had been sidelined in the negotiations up to that point. Andrić attempted to reach Ribbentrop through the Italian envoy Alfieri, who communicated in writing with Ribbentrop; however, these final efforts also proved fruitless.[41] General Simović's expectations that by assuring the Germans and Italians of his loyalty he would gain time proved to be more than illusory. The new Prime Minister futilely presented himself as a friend to the German envoy Viktor von Heeren and portrayed the coup as a matter of internal politics that would not affect the alteration of international treaties. Now, the Germans had a valid pretext for the aggression that would soon follow after Directive No. 25[42], early in the morning of April 6th, 1941.[43]

The residents of Kikinda were informed of the attack on Belgrade that same morning at 7:10 a.m.[44] A brief report on the attack was broadcast by Radio Belgrade, which repeated the news several times throughout the day. The news of the bombing of the capital city rapidly spread in the northern part of the state, marking the beginning of the largest conflict ever recorded in human history. During the day, railway workers arriving in Kikinda from a business trip brought news from Belgrade and Pančevo. They informed their concerned fellow citizens about how incendiary bombs had turned the

41 И. Андрић, *Дипломатски списи...*, 41; Миодраг Митић, *Поете у фраку*, Београд, 2002, 221.

42 Genocide Victims Museum, Order of German Chancellor Adolf Hitler to attack the Kingdom of Yugoslavia, Collection of archival materials on the Second World War in Yugoslavia, inv. no. 673.

43 Mari-Žanin Čalić, *Istorija Jugoslavije u 20 veku,* Beograd 2013, 166.

44 Ljubomir Tabački, Kikinda u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, Novi Sad 1982, 125.

су биле и експлозије авионских бомби. Како у изјавама наводе железничари, „из Петровграда, удаљеног од престонице читавих седамдесетак километара, још увек се видела црвен.“[45] Наредних дана у Кикинду су стигле и прве избеглице из разрушеног Београда. Радило се углавном о лицима која су у Београду боравила због радног ангажмана, а била су пореклом из Кикинде. Сви у граду су пажљиво слушали пристигле избеглице. Приче које су кружиле градом навеле су, између осталог, омладину да се упути ка згању Градског начелства где се пријављивала за добровољце и стављала на располагање домовини. Команда Војне области у Петровграду донела је одлуку да у добровољце могу ступити једино омладинци рођени 1920. године јер су стасали за војску Краљевине Југославије.[46]

Самоиницијатива којом се одликовала српска војска током ослободилачких ратова 1912–1918, замењена је стриктним поштовањем хијерархије. Тако је остало све до брзог слома Француске што је био евидентан доказ да је француска војна доктрина, на којој се заснивао развој југословенске војске, била превазиђена. Покушаји да се усвоји нова немачка доктрина „муњевитог рата“ били су осуђени на пропаст, јер су официри школовани у међуратном периоду били научени да безусловно слушају надређене уместо да, у зависности од ситуације на ратишту, преузму иницијативу. Кратак временски период до почетка Априлског рата није оставио времена за брзу реорганизацију.[47] Једна

45 Изјаве железничара Исе Иличина и Чедомира Којића.

46 Љубомир Табачки, *Кикинда у народноослободилачком рату и револуцији*, Нови Сад, 1982, 125–127.

47 Д. Денда, *Шлем и шајкача…*, 678–685.

capital of the Kingdom of Yugoslavia into a massive inferno. The red horizon of Belgrade was clearly visible from Kovačica, and the explosions of aerial bombs were also noticeable. As the railway workers stated, from Petrovgrad, some seventy kilometers away from the capital, the red horizon could still be seen.[45] In the coming days, the first refugees from the devastated Belgrade arrived to Kikinda. They were mostly people who were in Belgrade for work and were originally from Kikinda. The entire city listened attentively to the stories shared by the arriving refugees. Among other things, these narratives prompted the youth to head towards the City Hall, where they registered as volunteers, offering their services to their homeland. The command of the Military District in Petrovgrad made a decision that only young individuals born in 1920 could enlist as volunteers, as they had reached the age for military service in the Kingdom of Yugoslavia.[46]

The self-initiative demonstrated by the Serbian army during the liberation wars from 1912 to 1918 was replaced by a strict adherence to hierarchy. This situation persisted until the rapid collapse of France, which served as a clear indication that the French military doctrine, upon which the development of the Yugoslav army was based, had become outdated. Attempts to adopt the new German doctrine of "blitzkrieg" were doomed to failure, as officers educated during the interwar period had been trained to unconditionally obey their superiors rather than to take initiative based on the circumstances on the battlefield. The brief period leading

45 Statements by railway workers Isa Iličin and Čedomir Kojić.

46 Ljubomir Tabački, *Kikinda u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji*, Novi Sad 1982, 125-127.

од последица пораза био је и нестанак југословенске војске, коју су чиниле 32 дивизије.[48]

Југославија, чије су границе биле дуже од 3.000 километара, нападнута је од стране три државе – Немачке, Италије и Мађарске. Бугарска није узела учешћа у операцијама да не би дала повода Турској, док је Румунији додељена превентивна улога ка СССР-у.[49]

Током краткотрајног Априлског рата (6–17. април 1941) Банат је нападнут прво мањим тенковским акцијама извршеним 9. априла у подручју села Ватин и Мали Жам која се налазе северно од Вршца, док је свеопшти напад уследио 11. априла од стране 41. корпуса који су чинили моторизована СС дивизија Дас Рајх (Das Reich) и моторизовани пукови Гросдојчланд (Großdeutschland) и Геринг (Hermann Göring). Корпус је био у саставу 12. немачке армије. Истог дана су заузети Петровград и Вршац, а у наредним данима и севернији делови Баната. Током 12. априла запоседнути су најсевернији делови Баната, а већ 14. априла војници Вермахта ушли су у Кикинду.[50] Први масовни злочин у Банату догодио се у рејону Јаше Томића, код Шурјана, где су отпор надолазећем непријатељу пружили војници 51. пешадијског пука, када је погинуо резервни потпоручник Паја Ђуканов, а поред њега животе су изгубила и једанаесторица рањених војника које су усмртили пуцњима из пиштоља фолксдојчери који су дан пре избегли у Румунију где су се придружили немачким инвазионим

48 *Исто*, 672.

49 Branko Petranović, Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1941, Vojnoiydavački i novinski centar, Beograd 1992, 97.

50 Вег, Ш. 1963. *Систем немачке окупационе власти у Банату 1941–1944*. Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 35. Нови Сад, 64.

up to the beginning of the April War did not allow for a swift reorganization.[47] Another consequence of this defeat was the disappearance of the Yugoslav army, which had comprised 32 divisions.[48]

Yugoslavia, with borders extending over 3000 kilometers, was attacked by three nations: Germany, Italy, and Hungary. Bulgaria refrained from participating in the operations to avoid provoking Turkey, while Romania was assigned a preventive role against the USSR.[49]

During the brief April War (April 6-17, 1941), Banat was initially attacked by smaller tank operations conducted on April 9th in the vicinity of the villages of Vatin and Mali Žam, located north of Vršac. A comprehensive assault followed on April 11 by the 41st Corps, which included the motorized SS division Das Reich and the motorized regiments Großdeutschland and Hermann Göring. This Corps was part of the 12th German Army. On the same day, Petrovgrad and Vršac were captured, and in the subsequent days, the northern regions of Banat were also taken. By April 12, the northernmost parts of Banat were occupied, and by April 14, Wehrmacht soldiers entered Kikinda.[50] The first mass crime in Banat occurred in the vicinity of Jaša Toma, near Šurjani, where soldiers of the 51st Infantry Regiment resisted the advancing enemy. During this confrontation, reserve second lieutenant Paja Đukanov lost his life, along with eleven other wounded soldiers who were killed by gunfire from Volksdeutsche who

47 D. Denda, *Šlem i šajkača...*, 678–685.

48 *Ibid*, 672.

49 Branko Petranović, Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1941, Vojnoiydavački i novinski centar, Beograd 1992, 97.

50 Veg, Š. 1963. *Sistem nemačke okupacione vlasti u Banatu 1941-1944*. Zbornik Matice srpske za društvene nauke, br. 35. Novi Sad, 64.

Улазак немачких јединица у Велику Кикинду, инв.бр.1202, Историјска збирка Народни музеј Кикинда

The entry of German units into Velika Kikinda, inventory number 1202, Historical Collection of the Kikinda National Museum

трупама.[51] Надирућим немачким трупама отпор је код Алибунарске косе пружио 4. коњички пук 6. југословенске армије. Како је 4. коњички пук, бранећи своју државу, Немцима нанео губитке у људству и у техници, Немци су почели да убијају по кућама и тај крвави пир је трајао све док им нису рекли да су неке од кућа румунске. У дворишту куће Саве Жана Немци су убили групу од тридесетак ненаоружаних југословенских војника, подигнутих руку у знак предаје.[52] Сутрадан су Срби добили наређење да сакупе тела погинулих и покопају их у порти српске православне цркве. То је уједно била и прва масовна гробница на територији Баната, у којој почива 38 лица – 30 претходно поменутих војника и осам цивила, док је још 40 жртава сахрањено на гробљу, јер су њихови рођаци дошли по њихова тела.[53] Док се југословенска војска повлачила, полувојне формације састављене од фолксдојчера разоружале су мање јединице, жандармеријске и полицијске станице, чиме су у више места у Банату преузели власт и пре него што је стигао 41. корпус.[54] Због надирања Немаца преко Баната и Срема издата је наредба за рушење мостова на

51 Branislav Popov Miša, *Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941–1944*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1992, 10.

52 AJ Ф 110, Елаборат III група масовних злочина у Банату, Масовна убиства.

53 Popov, *Nemački zatvori*, 14.

54 Вег, Шандор; Гаћеша, Никола Л.; Голубовић, Звонимир; Кецић, Данило; Кончар, Ранко; Мирнић, Јосип; Петровић, Новак; Попов, Чедомир; Савић, Срета; Стојков, Тодор; Табачки, Љубомир; Богдановић, Живан. Војводина у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији: 1941–1945. Нови Сад: Филозофски факултет, Институт за историју, 1984, 43; Petar Kačavenda, „Zločini nemačke okupacione vojske i folksdojčera nad Srbima u Banatu 1941–1944. godine", Istorija 20. veka 12, br. 2 (1994): 91–99, 91.

had fled to Romania the day before and joined the German invasion forces.[51] The 4th Cavalry Regiment of the 6th Yugoslav Army provided resistance against the advancing German troops at Ali-Bunarska kosa. As the 4th Cavalry Regiment inflicted casualties on the Germans, both in personnel and equipment, while defending their homeland, the Germans resorted to executing individuals in their homes. This bloody rampage continued until they were informed that some of the houses belonged to Romanians. In the courtyard of Sava Žan's house, the Germans executed a group of approximately thirty unarmed Yugoslav soldiers, who had their hands raised in surrender.[52] The next day, the Serbs received orders to collect the corpses and bury them in the yard of the Serbian Orthodox Church. This marks the first mass grave in the Banat region, containing the remains of 38 individuals, including 30 soldiers mentioned earlier and 8 civilians. Additionally, 40 victims were buried in the cemetery as they had relatives who came to retrieve their bodies.[53] As the Yugoslav army was retreating, paramilitary formations composed of Volksdeutsche disarmed smaller units, including gendarmerie and police stations, thereby taking control in several locations in Banat before the arrival of the 41st Corps.[54] Due to the advance of the Germans

51 Branislav Popov Miša, *Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941–1944,* Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1992, 10.

52 AJ F 110, Elaborate on Group III of Mass Crimes in Banat, Mass Murders.

53 Popov, *Nemački zatvori*, 14.

54 Veg, Šandor; Gaćeša, Nikola L.; Golubović, Zvonimir; Kecić, Danilo; Končar, Ranko; Mirnić, Josip; Petrović, Novak; Popov, Čedomir; Savić, Sreta; Stojkov, Todor; Tabački, Ljubomir; Bogdanović, Živan. Vojvodina u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji: 1941–1945. Novi Sad: Faculty of Philosophy, Institute of History, 1984, 43; Petar Kačavenda, "Zločini nemačke okupacione vojske i folksdojčera nad Srbima u Banatu 1941–1944. godine," Istorija 20. veka 12, br. 2 (1994): 91–99, 91.

рекама које протичу кроз престони град, Сави и Дунаву. Наредба је извршена у ноћи између 11. и 12. априла. У Београд су као извиђачи ушли војници СС дивизије „Das Reich“, њих деветорица на челу са капетаном Клингенбергом, а град је запоседнут, по трећи пут у истом веку, сутрадан, 13. априла 1941. године.[55]

Догађаји који су се одиграли током месеца априла у данима по окончању Априлског рата су по много чему карактеристични. Међу страдалима се, по правилу, поред неизоставних „четника“ налазе професори, учитељи, свештеници, трговци и њима слични предузетници, чланови соколских друштава, ђаци, организатори и учесници у мартовским демонстрацијама. Били су то људи угледни и познати у својој околини, чије је страдање имало за циљ застрашивање народа и наметање покорности. Уз то, међу жртвама је било и оних који су страдали због старих несугласица, као жртве личних освета фолксдојчера. И поред постојања већ припремљених спискова, било је тих дана и доста насумичних убистава, за разлику од каснијих егзекуција и хапшења која су била организованија. Жртве су плански остављане на јавним местима како би се у народу појачао ефекат застрашивања. Такође, вешања и стрељања су обављана на православне празнике.[56] Током априла 1941. године на подручју Баната убијено је 335 људи.[57]

Био је то краткотрајни рат са дугорочним последицама. Рат у којем је Југословенска војска доживела пораз након којег Краљевина Југославија,

55 Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu...*, 105.
56 У Панчеву, Вршцу и Кикинди.
57 Popov, *Nemački zatvori...*, 25–27.

through Banat and Srem, an order was issued to demolish the bridges over the rivers that flow through the capital city, the Sava and the Danube. This order was executed during the night between April 11th and 12th. On April 13th, 1941, soldiers from the SS division “Das Reichs“, nine in total led by Captain Klingenberg, entered Belgrade as scouts, marking the city’s occupation for the third time in the same century.[55]

The events that took place during April, following the conclusion of the April War, are notable for various reasons. Among the victims, it is customary to find not only the inevitable “chetniks“ but also professors, teachers, clergy, merchants, and similar entrepreneurs, members of the Sokol movement, students, as well as organizers and participants in the March demonstrations. These individuals, well-known in their communities, were targeted with the intent of instilling fear in the populace and compelling obedience. Furthermore, among the victims were those who suffered due to longstanding grievances, becoming casualties of personal vendettas by Volksdeutsche. Despite the existence of pre-prepared lists, there were numerous random killings during those days, in contrast to the later executions and arrests that were more systematically organized. Victims were deliberately left in public places to amplify the terror effect among the people. Additionally, hangings and shootings were carried out on Orthodox holidays.[56] In April 1941, a total of 335 individuals were killed in the Banat region.[57]

It was a brief war with long-lasting consequences. A conflict in which the Yugoslav Army suffered

55 Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu...*, 105.
56 In Pančevo, Vršac, and Kikinda.
57 Popov, *Nemački zatvori...*, 25-27.

стварана уз велике напоре и огромне жртве, престаје да постоји за свега непуне две недеље, а њена територија бива подељена између земаља чланица Тројног пакта. У распону од 14. до 17. априла југословенска војска се расула на свим фронтовима. Влада је донела одлуку о напуштању земље уз наредбу остављену новопостављеном начелнику штаба Врховне команде, генералу Данилу Калафатовићу, да тражи примирје са Немцима и Италијанима, што су они одбили наставивши наступање и траживши капитулацију. Већ 17. априла потписана је безусловна капитулација, а наредног дана у 12 часова обустављене су борбе. Потписници примирја били су Александар Цинцар-Марковић, који је до мартовског пуча обављао дужност министра иностраних дела, и генерал Радивоје Јанковић. Од тада па све до краја јула 1941. године преко 350.000 југословенских ратних заробљеника одведено је у немачке заробљеничке логоре. Југославија је, према Хитлеровим директивама, распарчана између Немачке, Италије, Мађарске, Бугарске и Албаније, а у Црној Гори и Србији су организоване комесарске управе. Банат је у тој подели остао у саставу окупиране Србије али као посебна управна јединица.[58]

У предвечерје инвазије на Југославију, Хелмут Триска из Министарства за национална питања Нацистичке Немачке је споменуо могућност да Банат постане део Трећег рајха али је уједно нагласио како ће финалне одлуке о томе бити донете тек по окончању ратних дејстава.[59] Адолф Хитлер је преко Демеа Стојаија, мађарског

58 Пуковник др Слободан Ђукић, *Југословенска војска у Априлском рату 1941. године*, ВИГ, Београд 2018, 94–95.

59 Zakić, *Ethnic Germans...*, 74–75.

defeat, leading to the dissolution of the Kingdom of Yugoslavia, which had been established with significant effort and immense sacrifices, in less than two weeks. Subsequently, its territory was divided among the member states of the Tripartite Pact. Between April 14th and April 17th, the Yugoslav Army disintegrated on all fronts. The government decided to abandon the country, issuing an order to the newly appointed Chief of Staff of the Supreme Command, General Danilo Kalafatović, to seek an armistice with the Germans and Italians, which they rejected, continuing their advance and demanding capitulation. On April 17th, an unconditional surrender was signed, and the following day at noon, the fighting came to an end. The signatories of the armistice were Aleksandar Cincar Marković, who served as the Minister of Foreign Affairs until the March coup, and General Radivoje Janković. From that point until the end of July 1941, over 350,000 Yugoslav war prisoners were taken to German prison camps. According to Hitler's directives, Yugoslavia was divided among Germany, Italy, Hungary, Bulgaria, and Albania, while commissarial administrations were established in Montenegro and Serbia. In this division, Banat remained part of occupied Serbia but was designated as a separate administrative unit.[58]

In the lead-up to the invasion of Yugoslavia, Helmut Triska from the Ministry for National Questions of Nazi Germany mentioned the possibility of Banat becoming part of the Third Reich, while also emphasizing that final decisions regarding this matter would only be made after the conclusion of military

58 Pukovnik dr Slobodan Đukić, *Jugoslovenska vojska u aprilskom ratu 1941. godine*, VIG, Beograd 2018, 94-95.

амбасадора у Немачкој, позвао мађарске трупе да умарширају у Банат. Мађарском министру рата Карољу Баратију је 4. априла обећао да ће југословенски Банат припасти Мађарској. Међутим, обећања су престала да важе већ сутрадан. Преко команданта немачке копнене војске Фон Браухича до Немаца је стигло упозорење премијера Антонескуа да ће се румунска војска сукобити са Мађарима уколико они пређу Тису. После дипломатских интервенција одлучено је да Банат остане до краја рата под немачком окупацијом, односно у саставу окупиране Србије.[60] Хитлерове привремене смернице за поделу Југославије од 12. априла 1941. године предвиђале су да Банат остане под немачком управом, али се из овог документа види да је такав статус Баната требало да буде само привремено решење.[61] Банат је за два дана окупиран од стране немачких трупа, уз јаку подршку и деловање немачке мањине. Немачку војску фолксдојчери су дочекали са одушевљењем, а током Априлског рата извршени су први у низу злочина над српским и јеврејским цивилима. Било је јасно какав ће карактер имати окупациона власт у Банату. Од пролећа 1941. до јесени 1944. године, ставивши се у службу Трећег рајха, немачка мањина је чинила управну, полицијску и судску власт.[62] Домаћи Немци били су на челу среских, градских и општинских управа различитих државних и других установа и привредних предузећа. Подела намештења Немцима заснивала се на упутствима датим у Објави за

60 З. Јањетовић, *Југословенски Банат 1941...*, 304-305.

61 Zbornik NOR II/2, dok. br. 14.

62 Милан Мицић, „Банат у НОБ-у 1941–1945: Кључни процеси“, 70 godina oslobođenja Jugoslavije sa osvrtom na Vojvodinu, Novi Sad, 2015, 23–24.

operations.[59] Adolf Hitler, through the Hungarian ambassador in Germany, Döme Sztójay, called upon Hungarian troops to march into Banat. On April 4th, he assured Hungarian Minister of War Károly Bartha that the Yugoslav Banat would belong to Hungary. However, these assurances were rendered void the very next day. A warning from Prime Minister Antonescu reached the Germans via Commander of the German Army, von Brauchitsch, indicating that the Romanian army would clash with the Hungarians should they cross the Tisza River. Following diplomatic interventions, it was decided that Banat would remain under German occupation until the end of the war, effectively remaining part of occupied Serbia.[60] The temporary directives issued by Hitler regarding the division of Yugoslavia on April 12, 1941, stipulate that Banat would remain under German administration; however, this document indicates that such a status for Banat was intended to be a temporary solution.[61] In just two days, Banat was occupied by German troops, receiving strong support and involvement from the German minority. The Volksdeutsche welcomed the German army with enthusiasm, and during the April War, the first in a series of crimes against Serbian and Jewish civilians were committed. It became evident what the nature of the occupying authority in Banat would be. From the spring of 1941 until the autumn of 1944, aligning itself with the Third Reich, the German minority exercised administrative, police, and judicial power.[62]

59 Zakić, *Ethnic Germans...*, 74–75.

60 З. Јањетовић, *Југословенски Банат 1941...*, 304-305.

61 Zbornik NOR II/2, dok. Br. 14.

62 Milan Micić, „Banat u NOB-u 1941–1945: Ključni procesi“, 70 godina oslobodođenja Jugoslavije sa osvrtom na Vojvodinu, Novi Sad 2015, 23-24.

заузету југословенску територију. Правни прописи које су издавали немачки војни команданти имали су предност над домаћим, док је наредба о увођењу немачког казненог права и одредаба омогућавала војним властима да кажњавају Југословене на основу немачког кривичног права. Уз то, други став првог члана наредбе допушта да војни судови могу осудити и казнити дела која су почињена пре уласка немачких трупа, чија је примена омогућавала злоупотребе.[63]

Слом Југославије је изненадио је чак и агресоре због брзине којом се овог пута одиграо иако су национални и социјални сукоби тињали још у предвечерје рата. Противно међународном праву, након што је 17. априла 1941. године потписана безусловна капитулација, Краљевина Југославија је распарчана на делове који су анектирани од суседа или стављени под војноокупациону управу. Новоуспостављеном поделом првенствено су задовољени територијални, стратешки и економски интереси Трећег рајха. Србија је поделом сведена на територију коју је заузимала пре балканских ратова и једина је од некадашњих територија Краљевине Југославије која је стављена под директну немачку војноокупациону управу са прикљученом територијом окупираног Баната.[64] Већи део мањинског становништва Баната дочекао је окупацију као ослобођење и остварење сна о прикључењу матичној држави, те се укључио у окупациони апарат и учествовао у спровођењу терора над Србима.[65]

63 Popov, *Nemački zatvori...*, 31–32.

64 Део северне Словеније анектиран је од стране Трећег рајха, док је јужни део са већим делом јадранске обале са залеђем анектирала Италија.

65 Dragica Koljanin, „Vojvodina u Drugom svetskom ratu:

The local Germans were at the forefront of district, city, and municipal administrations of various state and other institutions, as well as economic enterprises. The allocation of positions to Germans was based on the directives provided in the Announcement for the occupied Yugoslav territory. Legal regulations issued by German military commanders took precedence over domestic laws, while the order to implement German criminal law and provisions allowed military authorities to punish Yugoslavs under German criminal law. Furthermore, the second clause of the first article of the order permits military courts to convict and penalize acts committed before the entry of German troops, which facilitated potential abuses.[63]

The collapse of Yugoslavia surprised even the aggressors due to the rapidity with which it unfolded, despite the fact that national and social conflicts had been simmering in the lead-up to the war. In violation of international law, following the unconditional surrender of the Kingdom of Yugoslavia on April 17th, 1941, the country was fragmented into parts that were either annexed by neighboring states or placed under military occupation. The newly established division primarily catered to the territorial, strategic, and economic interests of the Third Reich. Serbia has been reduced to the territory it occupied before the Balkan Wars, and it is the only former territory of the Kingdom of Yugoslavia that was placed under direct German military occupation, along with the annexed territory of the occupied Banat.[64] The minority population of Banat predominantly welcomed

63 Popov, *Nemački zatvori...*, 31-32.

64 The northern part of Slovenia was annexed by the Third Reich, while the southern region, which includes a significant portion of the Adriatic coast and its hinterland, was annexed by Italy.

До успостављања војно-управних органа власти у Банату, сву власт су држали команданти оперативних јединица у појединим местима, по наредби главнокомандујућег генерала немачке војске. То им је омогућавало ратно овлашћење главнокомандујућег генерала немачке војске у складу са којим су команданти оперативних јединица плакатима обзнањивали како је немачка оружана сила преузела целокупну власт позивајући становништво на очување реда и мира, као и на обнову привредних активности уз предају ватреног и хладног оружја. Такође су забрањени скупови и демонстрације, а обзнањено је и то да ће сваки покушај саботаже или саботажа бити строго кажњавана и да ће извршиоце чекати смртна казна. На плакатима је стајало: „Сви грађани без изузетка ће бити убијени уколико наше војнике убијају, ако буду затечени да имају оружје, ако врше шпијунажу, ако нашкоде здрављу немачких војника, ако оштете железнице, телефонске уређаје и везе, ако руше мостове. Такође се наређује да се два сата по доласку немачке војске барут и оружје одмах предају. Општине у којима се буду десили овакви преступи биће оглобљене, а прекршиоцима ће куће бити спаљене.“[66] Формирањем установе војног заповедника у Србији, са седиштем у Београду, заповедник је од 20. априла 1941. године постао врховни представник Немачког рајха и централни орган војне управе за Србију, Банат и источни Срем. Подручје војног заповедника било је подељено на четири обласне војно-управне команде Фелдкомандату-

Univerzalne vrednosti antifašizma“, u: *Naučna tribina istoričara: zbornik predavanja održanih 2006–2007. godine*, ur. Đorđe Đurić, Novi Sad: Filozofski fakultet, 2007, 86.

66 *Војводина у НОР-у...*, 44; Popov, *Nemački zatvori...*, 11.

the occupation as a liberation and the realization of their dream to join the mother state, thus becoming part of the occupying apparatus and participating in the implementation of terror against the Serbs.[65]

Before the establishment of military-administrative authorities in Banat, all power was held by the commanders of operational units in various locations, as directed by the commander-in-chief of the German army. This arrangement was facilitated by the wartime authority granted to the commander-in-chief, which allowed the operational unit commanders to announce through posters that the German armed forces had assumed complete control, urging the local population to maintain order and peace, as well as to restore economic activities by surrendering both firearms and cold weapons. Gatherings and demonstrations are also prohibited, and it has been announced that any attempt at sabotage or acts of sabotage will be met with severe punishment, including the death penalty for the perpetrators. Posters stated: *All citizens, without exception, will be executed if our soldiers are killed, if they are found in possession of weapons, if they engage in espionage, if they harm the health of German soldiers, if they damage railways, telephone devices, and communications, or if they destroy bridges. Additionally, it is ordered that two hours after the arrival of the German army, gunpowder and weapons must be surrendered immediately. Municipalities where such offenses occur will face fines, and the homes of offenders will be burned down.*[66] The establishment of the military command in Serbia, head-

65 Dragica Koljanin, „Vojvodina u Drugom svetskom ratu: Univerzalne vrednosti antifašizma“, u: *Naučna tribina istoričara: zbornik predavanja održanih 2006-2007. godine*, ur. Đorđe Đurić, Novi Sad: Filozofski fakultet, 2007, 86.

66 *Vojvodina u NOR-u...*, 44; Popov, *Nemački zatvori...*, 11.

ре – Београд, Смедерево, Шабац и Ниш. Банатски округ је тада, заједно са Пожаревачким округом, припадао Фелдкомандатури 610, са седиштем у Смедереву, која је била надређена Окружној војноуправној команди, Крајскомандатури за Банат I/ 823, са седиштем у Петровграду. Надлежности су вршене преко Управног штаба[67] којим је руководио др Харолд Турнер, а на месту његовог помоћника налазио се др Георг Кисел. Њима су били подређени нижи самоуправни органи, међу којима и Окружна командатура I/823 која је представљала највиши извршни и надзорни орган војне управе за територију југословенског Баната и која је њеним формирањем централизована.[68] Успостављањем Крајскомандатуре 29. априла 1941. године, као органа војне управе, престају дотадашње надлежности команданата војних јединица, који су до тада вршили управне и полицијске функције према цивилним установама. Истог дана издата је и објава којом је грађанство обавештено да са даном 29. априлом војна власт прелази на нову Окружну командатуру на чијем челу се нашао капетан Јозеф Ренч са замеником, капетаном Вилхелмом Ранјнхардом. Свака окружна команда имала је по три одељења – војно, управно и одељење за привредне послове. Крајскомандант је, на предлог вођства банатских Немаца, почетком маја 1941. године именовао опуномоћеника за цивилну управу у Банату.[69] Војни заповедник Србије Хелмут Ферстер поставио је 1. маја Савет

67 Задужен за надзор нас цивилном управом, док је Командни штаб био надлежан за војна питања.

68 *Војводина у НОР-у...*, 52; Popov, *Nemački zatvori...*, 32–33.

69 Божидар Ивковић, „Уништавање Јевреја и пљачка њихове имовине у Банату 1941-1944“ Токови револуције, I, (1967), 379–380.

quartered in Belgrade, designated the commander as the supreme representative of the German Reich and the central authority of military administration for Serbia, Banat, and Eastern Srem, effective from April 20th, 1941. The area under the military command was divided into four regional military administrative commands of the Feldkommandatur – Belgrade, Smederevo, Šabac, and Niš. At that time, the Banat district, along with the Požarevac area, was part of Feldkommandatur 610, based in Smederevo, which was subordinate to the District Military Administration Command, the Kreiskommandantur, for Banat I/823, located in Petrovgrad. Responsibilities were executed through the Administrative Headquarters,[67] led by Dr. Harald Turner, with Dr. Georg Kissel serving as his assistant. They were subordinate to lower self-governing bodies, including the District Command I/823, which served as the highest executive and supervisory authority of military administration for the territory of the Yugoslav Banat, and its establishment led to centralization.[68] With the establishment of the Kreiskommandantur on April 29th, 1941, as a military administration body, the previous roles of military unit commanders, who had been operating under civil administrative and police institutions, were terminated. On the same day, a proclamation was issued informing the public that, as of April 29th, military authority would transition to the new District Command Authority, led by Captain Jozef Rench, with Captain Wilhelm Reinhardt serving as his deputy. Each district command consisted of three departments: military, administrative, and econom-

67 In charge of supervising the civilian administration, while the Command Staff was responsible for military matters.

68 *Vojvodina u NOR-u...*, 52; Popov, *Nemački zatvori...*, 32-33.

Прослава Хитлеровог рођендана у Великој Кикинди 20. април 1941. године; Кикинда хроника 1941 – 1945; Историјски архив Кикинда

The celebration of Hitler's birthday in Velika Kikinda on April 20, 1941; Kikinda Chronicle 1941 – 1945; Historical Archive of Kikinda

комесара, српску квислиншку управу, на који је пренео грађанску власт, док је Управни штаб на челу са др Харолдом Турнером контролисао њен рад. Тада је обновљен рад четири банске управе, а Банат је само формално потпао под надлежност Комесаријата бана Дунавске бановине јер је, заправо, имао посебан статус. Председник Савета комесара Милан Ачимовић је, на састанку са немачком народносном групом, одржаном

ic affairs. At the suggestion of the leadership of the Banat Germans, the Command Authority appointed a commissioner for civil administration in Banat in early May 1941.[69] On May 1st, the military commander of Serbia, Helmuth Förster, established the Council of Commissioners, a quisling administration, transfer-

69 Божидар Ивковић, „Уништавање Јевреја и пљачка њихове имовине у Банату 1941-1944“ Токови револуције, I, (1967), 379-380.

у Београду 5. јуна 1941, изјавио да ће банатске фолксдојчере укључити у државну и општинску власт у Банату. Савет комесара 14. јуна 1941. године доноси Уредбу о унутрашњој управи чијим ступањем на снагу домаћи Немци приступају формирању цивилне власти и преузимају целокупну полицијску власт.[70] Уредбом о унутрашњој управи у Банату управна власт пренета је на тада формирано Надлештво помоћника бана Дунавске бановине за Банат, са седиштем у Великом Бечкереку, са подбаном Сеп Лапом на челу, а које је стављено под контролу Окружне командатуре I/823.[71] Уз помоћ Крајскомандатуре и фолксдојчера, Сеп Лап, адвокатски приправник из Краљевићева[72], руководио је целокупном грађанском управом у Банату координишући са пет градских начелстава и предстојништава градских полиција: Петровград, Кикинда, Вршац, Бела Црква и Панчево, као и са једанаест среских начелстава: Петровград, Кикинда, Панчево, Вршац, Нови Кнежевац, Алибунар, Бела Црква, Ковачица, Јаша Томић, Ковин и нови Бечеј, као и са 174 општине.[73] На рад Надлештва подбана, посебно на Управно одељење унутар којег је деловао Одсек јавне безбедности, веома је утицала Спољна команда немачке полиције безбедности и службе безбедности. После напада на СССР основана је мрежа прихватних станица у општинама и руководних станица у срезовима. Из тих станица су у Одсек јавне безбедности слати извештаји денунцијаната о политичком расположењу становништва, реакцијама

70 Popov, *Nemački zatvori...*, 37–38.
71 *Војводина у НОР-у...*, 53.
72 Данас Качарево, надомак Панчева.
73 Popov, *Nemački zatvori...*, 34.

ring civil authority while the Administrative Headquarters under Dr. Harald Turner oversaw the operations of the quisling government. At that time, the activities of the four district administrations were reinstated, and the Banat was only nominally under the jurisdiction of the Commissioner of the Danube Banovina, as it actually held a special status. Milan Aćimović, the president of the Council of Commissioners, stated during a meeting with the German ethnic group held in Belgrade on June 5th, 1941, that the Banat's Volksdeutsche would be incorporated into the state and municipal authorities in the Banat. On June 14, 1941, the Council of Commissioners passed the Decree on Internal Administration, which entered into force and allowed the local Germans to form a civilian government and take over all police power.[70] The internal administration of Banat was organized through the transfer of administrative authority to the newly established Special Wartime Office of the Danube Banovina for Banat, headquartered in Veliki Bečkerek, with Josef "Sepp" Lapp, vice banus at the helm. This office was placed under the oversight of the District Command I/823.[71] With the assistance of the Kreiskommandantur and the Volksdeutsche, Sepp Lapp, a legal intern from Kraljevićevo[72], oversaw the entire civil administration in Banat, coordinating with five city chief offices and the heads of city police: Petrovgrad, Kikinda, Vršac, Bela Crkva, and Pančevo, as well as with eleven district chief offices: Petrovgrad, Kikinda, Pančevo, Vršac, Novi Kneževac, Alibunar, Bela Crkva, Kovačica, Jaša Tomić, Kovin, and Novi Bečej, in addition to 174 mu-

70 Popov, *Nemački zatvori...*, 37-38.
71 *Vojvodina u NOR-u...*, 53.
72 Today Kačarevo near Pančevo.

на мере заведене од стране окупатора, њихови погледи како на унутрашњу тако и на међународну ситуацију. У станицама су, такође, оформљени спискови комуниста, четника, Јевреја, Рома, колониста, добровољаца из Великог рата. Наредбом од 30. маја 1941. године Јевреји и Роми су стављени под специјалне расистичке прописе којима је озакоњен већ присутан терор.[74]

У истом периоду, крајем априла 1941. године у Београду је формирана Акциона група полиције безбедности и службе безбедности (*Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des S. D.*) која је имала огранак у Банату са седиштем у Петровграду. Њено основно задужење била је заштита окупационог поретка, руковођење акцијама уништења Јевреја и сузбијање комунизма на подручју Баната.[75]

Нова административна подела Србије и Баната извршена је од стране Недићеве владе 18. децембра 1941. године. Бановине су тада укинуте, а оформљено је 14 округа. Један од округа био је Банатски, са седиштем у Бечкереку. На место надлештва помоћника бана Дунавске бановине за Банат (*Behörde des Vizebanus für das Banat*) долази Окружно начелство са окружним начелником. Све је регулисано гореспоменутом Уредбом о унутрашњој управи у Банату од 14. јуна 1941. године, на основу које је извршена реорганизација. Доласком генерала Аугуста фон Мајснера, почетком 1942. године, из састава Окружног начелства издвојена је Полицијска префектура као самостално тело унутар кога су Команда јавне безбедности и Команда државне страже. Прва се

74 Popov, *Nav. delo*, 39–40.

75 Вег, *Систем...*, 70.

nicipalities.[73] The work of the vice banus Authority, especially the Administrative Department within which the Public Security Department operated, was significantly influenced by the External Command of the German Security Police and the Security Service. Following the attack on the USSR, a network of reception stations was established in municipalities and command stations in districts. Reports from informants regarding the political sentiments of the population, reactions to measures imposed by the occupiers, and their perspectives on both domestic and international situations were sent to the Public Security Department from these stations. Additionally, lists of communists, Chetniks, Jews, Roma, colonists, and volunteers from the Great War were compiled at these stations. By the order dated May 30th, 1941, Jews and Roma were subjected to special racist regulations that legitimized the already existing terror.[74]

During the same period, at the end of April 1941, an Action Group of the Security Police and Security Service (Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des S. D.) was established in Belgrade, which had a branch in Banat based in Petrovgrad. Its primary responsibility was to safeguard the occupation regime and to oversee actions aimed at the extermination of Jews and the suppression of communism in the Banat region.[75]

The new administrative division of Serbia and Banat was executed by Nedić's government on December 18, 1941. At that time, the banovinas were abolished, and 14 districts were established. One of these districts was the Banat district, with its seat in

73 Popov, *Nemački zatvori...*, 34.

74 Popov, the aforementioned work, 39-40.

75 Veg, *Sistem...*, 70.

усмерила на борбу против народноослободилачког покрета (у даљем тексту НОП), а друга је, као државна полиција, оформила мрежу градских и пољских стража.[76] Недићева влада је уредбом донетом 23. октобра 1941. године мађарској народносној групи омогућила да узме учешће у управи Баната. Тако су Мађари дошли на место среских начелника у Новом Кнежевцу и Новом Бечеју, среских подначелника у Кикинди и Бечкереку и место градоначелника у Кикинди. Крајем 1941. године резервисано је место окружног подначелника, а почетком 1942. године 400 Мађара је примљено у новооформљену Државну стражу Баната. Тамо где су Мађари чинили једну трећину становништва, мађарски језик је уведен као трећи службени језик.[77]

Након избијања устанка у Банату, у јуну 1941. године окупатор предузима најразличитије мере застрашивања, увођења талаца, оснивања концентрационих логора, колективног кажњавања, одвођења на присилан рад, најчешће у Немачку и Норвешку. Од јула 1941, као вид одмазде окупатор спроводи групна стрељања чиме нису били погођени само припадници народноослободилачког покрета и њихови сарадници него и цивили.[78] Пре убијања жртве су биле изложене различитим облицима мучења, при чему је страдало и недужно цивилно становништво, а све с циљем гашења распламсалог народноо-

76 *Војводина у НОР-у...*, 54; Ивковић, Уништавање Јевреја и пљачка њихове имовине у Банату 1941–1944, 382; Божидар Ивковић, „Затвори, концентрациони и радни логори у Банату 1941-1944“, Зборник Матице српске за друштвене науке, свеска 39 (1964), 108; Било је 1600 стражара, официра и подофицира, већином фолксдојчера али било је и Мађара и Румуна.

77 *Војводина у НОР-у...*, 56.

78 *Исто...*, 55.

Bečkerek. The District Chief replaced the vice banus of the Danube banovina for Banat (Behörde des Vizebanus für das Banat) as the governing authority. This change was regulated by the aforementioned Decree on Internal Administration in Banat dated June 14, 1941, which facilitated the reorganization. With the arrival of General August von Meyszner at the beginning of 1942, the Police Prefecture was separated from the District Chief's office, becoming an independent entity that included the Public Security Command and the State Guard Command. The first focused on combating the national liberation movement (hereinafter NOP), while the second, as a state police force, established a network of urban and rural guards.[76] On October 23, 1941, the Nedić government issued a decree allowing the Hungarian ethnic group to participate in the administration of Banat, so Hungarians were appointed to the positions of district chiefs in Novi Kneževac and Novi Bečej, deputy district chiefs in Kikinda and Bečkerek, and mayor of Kikinda. By the end of 1941, a district deputy chief position was reserved, and at the beginning of 1942, 400 Hungarians were accepted into the newly formed State Guard of Banat. In areas where they constituted one-third of the population, Hungarian was introduced as the third official language.[77]

Following the outbreak of the uprising in Banat in June 1941, the occupiers implemented various measures of intimidation, taking hostages, estab-

76 *Vojvodina u NOR-u...*, 54; Ивковић, Uništavanje Jevreja i pljačka njihove imovine u Banatu 1941-1944, 382; Božidar Ivković, „Zatvori, koncentracioni i radni logori u Banatu 1941-1944“, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, sveska 39 (1964), 108; There were 1,600 guards, officers and non-commissioned officers, mostly Volksdeutsche, but there were also Hungarians and Romanians.

77 *Vojvodina u NOR-u...*, 56.

lishing concentration camps, collective punishment, and deportation for forced labor, primarily to Germany and Norway. Starting in July 1941, as a form of retaliation, the occupiers carried out mass executions, which affected not only members of the national liberation movement and their collaborators but also civilians.[78] Before the execution of victims, they were subjected to various forms of torture, which also affected innocent civilians, all aimed at extinguishing the burgeoning national liberation movement in Banat in the days following the Soviet Union's invasion by Germany.[79]

The communists of Vojvodina responded in large numbers to the call from the Provincial Committee of the Communist Party of Yugoslavia (*KPJ) and the Provincial Committee of the League of Communist Youth (*SKOJ) to defend the state during the April War; however, due to the swift capitulation, they did not join the armed resistance.[80] Following the capitulation, the party organization in Vojvodina unanimously adopted the position that the fragmentation of former Yugoslavia is unacceptable, and that the legal continuity of the Yugoslav state must be defended, with the KPJ continuing its operations as an indivisible entity. This represented a significant contribution from the communists of Vojvodina to the affirmation of the KPJ as a politically organized force that remained in the country after the capitulation on April 17, 1941.[81] In the initial weeks

78 *Ibid...*, 55.

79 *Uredba,* No. 14, July 16, 1941. Uredba o pooštrenju kazni, 131-132.

80 Ljubica Vasilić (prepared), *Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu 1941-1945,* Novi Sad-Sremski Karlovci 1971, Proglas pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu narodima Vojvodine za stvaranje jedinstva svih naroda Vojvodine u borbi protiv okupatora i njegovih pomagača, 3-7.

81 *Vojvodina u NOR-u...*, 72.

слободилачког покрета у Банату у данима након немачког напада на Совјетски Савез.[79]

Комунисти Војводине су се у великом броју одазивали позиву ПК КПЈ и ПК СКОЈ-а да у Априлском рату стану у одбрану државе али се, услед брзе капитулације, нису прикључили оружаном отору.[80] Након капитулације, партијска организација у Војводини једногласно заузима став да је распарчаност некадашње Југославије неприхватљива, као и то да се правни континуитет југословенске државе мора бранити и да КПЈ наставља рад као недељива целина. Ово је био значајан допринос комуниста Војводине афирмацији КПЈ као општејугословенске организоване политичке снаге која је у земљи преостала након капитулације од 17. априла 1941.[81] У првим недељама окупације седиште ПК КПЈ премештено је из Новог Сада у Петровград. Седиште СКОЈ-а[82] је такође премештено у Банат. Партијска организација у Банату бројала је више од 600 чланова. Поред окружних комитета, деловала су четири месна комитета, који су уједно били и срески комитети: Велика Кикинда, Петровград, Панчево и Вршац, као и шест среских комитета: Нови Бечеј, Јаша Томић, Ковачица, Алибунар, Ковин и Бела Црква.[83]

У Банат је стигао и *Првомајски ūроīлас радницима, сељацима и īрађанима Јуīославије* (15. април

79 *Уредба,* бр. 14, 16. јул 1941. Уредба о пооштрењу казни, 131–132.

80 Љубица Василић (прир.), *Покрајински комиūеū КПЈ за Војводину 1941–1945*, Нови Сад – Сремски Карловци 1971, Проглас покрајинског комитета КПЈ за Војводину народима Војводине за стварање јединства свих народа Војводине у борби против окупатора и његових помагача, 3–7.

81 *Војводина у НОР-у...*, 72.

82 Секретар ОК СКОЈ-а за јужни Банат била је Лидија Алдан, а Прока Средојев за северни Банат.

83 *Војводина у НОР-у...*, 74–75; Popov, *Nemački zatvori...*, 41.

1941. године).[84] *На страницама илегалног листа СКОЈ-а у Кикинди, под називом Омладинац,* читамо: „Данас када се радни народ целог света спрема на коначни обрачун са свима онима који га пљачкају, морамо и ми бити спремни да својом борбом потпомогнемо ту борбу и сами себи извојујемо слободу.“[85] Разаслати прогласи и *Пролетер* у ово време умножавани су у техници ОК КПЈ за северни Банат јер ПК КПЈ у Бачкој и Срему није имао штампарију. Чланови ПК КПЈ за Војводину који су се налазили на подручју Баната одржали су у Петровграду средином маја 1941. године седницу на којој је оформљен војни комитет на челу са Радивојем Ћирпановом, коме је поверен задатак да руководи војним припремама. Донета је одлука да се при окружним и срески комитетима КПЈ формирају војни комитети али су резултати постигнути само у Банату до почетка операције Барбароса 22. јуна 1941. године, док је у Бачкој било окупљено мање активиста, а нити један у Срему. План је био да сваки члан КПЈ оснује војну десетину која би имала задатак да прикупља оружје, војни материјал и санитетски материјал, као и да спроводи војну обуку.[86] Мрежа оваквих десетина оформљена је у пет градова и тридесет четири села, са укупно око 4.000 чланова.[87] Када су у питању политичке припреме, ПК КПЈ је ступио у преговоре са поје-

84 Aprilski rat 1941: zbornik dokumenata, knj. 1, Beograd: Vojnoistorijski institut, 1987, dok. br. 255 „Proglas CK KPJ narodima Jugoslavije povodom napada i okupacije Jugoslavije“, str. 701–704.

85 *Омладинац,* Лист шегртске, радничке, сељачке и школске омладине, година I, бр. 2, 1941, 2.

86 Обука је била готово неизводљива, првенствено због недостатка образованих војних кадрова, због недостатка оружја и простора на којем би се несметано и неприметно изводила.

87 *Војводина у НОР-у…*, 78–79.

of the occupation, the headquarters of the Provincial Committee of the KPJ was relocated from Novi Sad to Petrovgrad. The headquarters of the SKOJ[82] was also moved to Banat. The party organization in Banat had over 600 members. In addition to the district committees, four local committees also functioned as district committees - Velika Kikinda, Petrovgrad, Pančevo, and Vršac, along with six district committees - Novi Bečej, Jaša Tomić, Kovačica, Alibunar, Kovin, and Bela Crkva.[83]

The May Day proclamation for workers, peasants, and citizens of Yugoslavia arrived in Banat on April 15, 1941.[84] Within the pages of the illegal publication of the SKOJ in Kikinda, titled *Omladinac,* we read: *Today, as the working people of the entire world prepare for a final reckoning with those who exploit them, we too must be ready to support that struggle through our own fight and secure our freedom.*[85] During this period, proclamations and the *Proleter* were reproduced using the equipment of the District Committee of the KPJ for Northern Banat, as the Provincial Committee of the KPJ in Bačka and Srem did not have a printing press. Members of the Provincial Committee of the KPJ for Vojvodina, who were located in the Banat region, convened in Petrovgrad in mid-May 1941, where a military committee was established, led by Radivoj Ćirpanov, who was entrusted with the responsibility of overseeing military preparations. A decision

82 The secretary of the District Committee of the SKOJ for southern Banat was Lidija Aldan, and Proka Sredojev for northern Banat.

83 *Vojvodina u NOR-u…*, 74-75; Popov 41.

84 Aprilski rat 1941: zbornik dokumenata, knj. 1, Beograd: Vojnoistorijski institut, 1987, dok. br. 255 „Proglas CK KPJ narodima Jugoslavije povodom napada i okupacije Jugoslavije“, str. 701–704.

85 OMLADINAC, List šegrtske, radničke, seljačke i školske omladine, year I, No. 2, 1941, 2.

диним водећим грађанским политичарима из Петровграда, Панчева и Вршца. Тема преговора била је заједничка акција против окупатора али је став политичара био да се снаге не смеју улудо трошити већ да треба чекати крај рата и потом образовати „прву демократску народну власт“, те су одбили да потпише ставе на проглас којим се народ позивао на отпор окупатору. На отпор и борбу позива и Проглас ПК КПЈ за Војводину с почетка јуна 1941. године, у којем се инсистира на заједничкој борби свих народа Војводине[88] и изградњи борбеног политичког јединства на класно-интернационалистичким позицијама. У обраћању немачком народу, у прогласу стоји: Ви сад морате у војску, у рат за циљеве немачких капиталиста, који су и ваши класни непријатељи и који вас ништа мање не експлоатишу него друге народе.[89]

Значајну улогу у припреми устанка имале су партијске технике. У окружним комитетима у Петровграду технике су умножавале партијска документа на мађарском, румунском и немачком језику, у Вршцу за потребе Окружног комитета за јужни Банат умножаване су брошуре о сељачком и националном питању, делови историје СКП(б), брошуре о фашизму и слично. Техника је, након годину дана рада, пребачена из Вршца у Панчево. Техника Среског комитета у Кикинди је коришћена за потребе Покрајинског, Окружног и Среског, односно Месног комитета Партије и СКОЈ-а, посебно због тога што је техника Покрајинског комитета у Но-

88 Немаца, Мађара и осталих који су чинили националне мањине зарад равноправности у послератној реалности.

89 *Војводина НОР-у*..., 81–82.

was made to establish military committees within the district and regional committees of the KPJ, but results were only achieved in Banat by the start of Operation Barbarossa on June 22, 1941. In Bačka, fewer activists were gathered, and none were present in Srem. The plan was for each member of the KPJ to form a military squad tasked with collecting weapons, military supplies, and medical materials, as well as conducting military training.[86] A network of dozens of such has been formed in five cities and thirty-four villages with a total of about 4,000 members.[87] In the context of political preparations, the Provincial Committee of the KPJ engaged in negotiations with certain prominent civic politicians from Petrovgrad, Pančevo, and Vršac. The focus of these discussions was a collaborative effort against the occupiers; however, the politicians maintained that resources should not be squandered unnecessarily. They argued for waiting until the end of the war to establish the “first democratic people’s government,“ and they declined to sign the proclamation calling on the people to resist the occupiers. The proclamation of the Provincial Committee of the KPJ for Vojvodina, issued in early June 1941, calls for resistance and struggle, emphasizing the necessity of a united effort among all peoples of Vojvodina[88] and the establishment of a combative political unity based on class-internationalist principles. In addressing the German people, the proclamation states: You must

86 The training was almost impossible primarily due to a lack of educated military personnel to conduct it, as well as a shortage of weapons and suitable space where it could be carried out unobtrusively and effectively.

87 *Vojvodina u NOR-u*..., 78-79.

88 Germans, Hungarians and others who formed national minorities for the sake of equality in the post-war reality.

вом Саду откривена. У Вршцу је месни комитет имао малу технику, а техника Среског комитета Бела Црква је радила у Загајици. У Ковину се налазила такође мала техника у којој су поједини материјали превођени на румунски језик.[90]

На састанку ПК КПЈ и чланова Војног комитета са подручја Баната, одржаном у Петровграду, донета је одлука да се приступи формирању мањих диверзантских група само из редова КПЈ и СКОЈ-а и да се направи план диверзија на војне магацине и складишта муниције у Петровграду, Кикинди и Панчеву. Такође је одлучено да се уместо Покрајинског војног комитета формирају три обласна па је тако Обласни комитет за Банат формиран 21. јуна 1941. године, само дан пре Хитлеровог похода на исток.[91] Након избијања немачко-совјетског сукоба, у склопу припрема за устанак, на место Војног комитета при ПК КПЈ основан је Штаб народноослободилачких партизанских одреда под командом Данила Грујића и са Светозаром Марковићем на месту политичког комесара. Први састанак Штаба одржан је 24. јуна 1941. године. Донета је одлука о оснивању војних штабова при окружним комитетима, као и одлука да се јачају десетине од којих треба да буду оформљени партизански одреди на територијалном принципу: у сваком срезу по један одред. Тамо где нема услова за формирање одреда остајале су десетине чији су чланови помагали у спровођењу акција али би се по окончању истих враћали својим кућама и легалном живљењу служивши, заправо, као резерва одреду. На истом састанку именовани су команданти

90 Popov, *Nemački zatvori...*, 42–43.

91 *Војводина у НОБ-у...*, 83.

now enlist in the army, to fight for the objectives of German capitalists, who are your class enemies and exploit you no less than they do other nations. [89]

A significant role in the preparation of the uprising was played by party techniques. In the district committees in Petrovgrad, these techniques reproduced party documents in Hungarian, Romanian, and German. In Vršac, for the needs of the District Committee for Southern Banat, brochures concerning the peasant and national question, parts of the history of the All-Union Communist Party (Bolshevik), brochures on fascism, and similar materials were duplicated. After a year of operation, the technique was relocated from Vršac to Pančevo. The equipment of the County Committee in Kikinda was used for the needs of the Provincial, District, and County, or Local Committee of the Party and SKOJ, particularly due to the fact that the equipment of the Provincial Committee in Novi Sad had been uncovered. In Vršac, the local committee possessed limited technical resources, while the equipment of the County Committee in Bela Crkva operated in Zagajica. Additionally, in Kovin, there was also a small technical setup where certain materials were translated into Romanian.[90]

During a meeting of the Provincial Committee of the KPJ and members of the Military Committee, held in the Banat region, a decision was made in Petrovgrad to establish smaller sabotage groups exclusively from the ranks of the KPJ and the SKOJ. A plan was also devised for conducting sabotage operations targeting military warehouses and ammunition depots in Petrovgrad, Kikinda, and Pančevo. Furthermore, it was resolved to replace

89 *Vojvodina u NOR-u...*, 81-82.

90 Popov, *Nemački zatvori...*, 42-43.

Окружног војног штаба: за северни Банат Жарко Туриснки, а за јужни Банат Дејан Бранков.[92]

Из Београда је 18. јуна 1941. године упућен телеграм од стране комесара полиције у квислиншкој влади окупиране Србије, Милана Аћимовића са захтевом да се хитно направе спискови комуниста у Банату. У Петровграду је телеграм примио службеник поште Љубомир Петровачки[93], члан КПЈ, који је одмах по његовом пријему о његовој садржини обавестио Покрајински комитет Партије. Захваљујући дојави, водећи партијски кадрови су се већ повукли у илегалу, те је међу ухапшенима било више симпатизера него комуниста.[94]

На конференцији одржаној 22. јуна 1941. године код војног заповедника Србије, донета је одлука о предузимању мера у циљу сузбијања покрета отпора, првенствено хапшењем комуниста као организатора. Операција је поверена немачкој полицији безбедности али су у пракси задатке обављале домаће полицијске власти. Током јуна и јула број ухапшених толико је порастао да су капацитети полицијских затвора били увелико премашени, што је довело до отварања првих логора. Тако је у Панчеву већ 22. јуна 1941. године основан логор Свилара, кроз који је до његовог затварања крајем септембра исте године прошло око 1.600 заточеника.[95] У Петровграду је полиција запосела затворску зграду Окружног суда, њен већи део, која је имала функцију логора неколико месеци, све до успостављања концентрационог логора, 20.

92 *Војводина у НОР-у...*, 86–87.

93 Петровачки је стрељан 31. јула 1941, што дознајемо из извештаја о раду полиције који је поднео полицијски префект Франц Рајт Управном штабу заповедника Србије.

94 Popov, *Nemački zatvori...*, 49.

95 Историјски архив Војводине, фонд АК, бр. 7991.

the Provincial Military Committee with three regional committees, leading to the formation of the Regional Committee for Banat on June 21, 1941, just one day prior to Hitler's campaign to the east.[91] Following the outbreak of the German-Soviet conflict, in preparation for the uprising, the Headquarters of the National Liberation Partisan Detachments was established under the command of Danilo Grujić, with Svetozar Marković serving as the political commissar. The Headquarters held its first meeting on June 24, 1941. A decision has been made to establish military headquarters within district committees, along with a resolution to strengthen the units from which partisan detachments will be formed on territorial basis, with one unit in each administrative district. In areas where conditions do not permit the formation of a detachment, the existing units will remain, with their members assisting in the execution of operations, but returning to their homes and legal lives upon completion, effectively serving as a reserve for the detachment. During the same meeting, commanders were appointed for the District Military Headquarters: Žarko Turinski for Northern Banat and Dejan Brankov for Southern Banat.[92]

On June 18, 1941, a telegram was sent from Belgrade by the police commissioner of the quisling government in occupied Serbia, Milan Aćimović, requesting the urgent compilation of lists of communists in Banat. In Petrovgrad, the telegram was received by postal clerk Ljubomir Petrovački[93] a member of the KPJ, who immediately informed the

91 *Vojvodina u NOB-u...*, 83.

92 *Vojvodina u NOR-u...*, 86-87.

93 Petrovački was shot on July 31, 1941, as revealed in the police report submitted by Police Prefect Franz Reith to the Command Headquarters of Serbia.

децембра 1942. године. У Великој Кикинди само током јула, августа и септембра 1941. кроз логор политичких затвореника пролази 4.234 заточеника.[96] У згради Окружног суда у Белој Цркви такође су утамничени политички затвореници са посебно неповољним статусом. Убрзо отпочињу и блокаде села и масовна хапшења талаца, у први мах угледних грађана а потом чланова породице и блиских сродника бораца Народноослободилачког покрета која су праћена злостављањима приликом информативних саслушања.[97]

У прва два дана после немачког напада на СССР, охрабрени почетним војним успесима, Немци у Банату понашали су се још осионије и испољавали већу надмоћ над поробљеним народима. Уследило је хапшење 400 људи у Банату, од којих је 90 стрељано.[98] Комунисте су ови догађаји навели да се повуку у илегалу, а партијско руководство да илегалце укључи у партизанске одреде које треба брзо истурити на оперативна подручја. Тако су током јула формирани следећи народноослободилачки партизански одреди: Јужнобанатски, Меленачки, Александровачко-карађорђевачки, Петровградски, Мокрински, Драгутиновачки, Куманачки и Кикиндски. У августу су формирани Стајићевски и Маргитички (банатско-дубички) одред. Одреди су укупно имали око 200 припадника, при чему су поло-

96 Историјски архив Кикинда, Фонд Магистрата, док. 453/41.

97 Petar Kačavenda, „Zločini nemačke okupacione vojske i folksdojčera nad Srbima u Banatu 1941–1944. godine", Istorija 20. veka 12, br. 2 (1994), 96–97.

98 Његован, Драго (прир.) *Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини 1941–1945: III група масовних злочина у Банату: масовна убиства*, Нови Сад, 2020, 63; У пролеће 1944. године Немци су масовну гробницу откопали и жртве спалили верујући да ће тиме заташкати и овај злочин.

Provincial Committee of the Party about its contents. Thanks to this notification, leading party officials had already gone underground, resulting in a higher number of sympathizers being arrested than actual communists.[94]

On June 22, 1941, a conference held at the military command in Serbia resulted in a decision to implement measures for suppressing the resistance movement, primarily by arresting communists as the main organizers. The operation was entrusted to the German security police; however, in practice, the tasks were carried out by local police authorities. Throughout June and July, the number of arrests increased significantly, exceeding the capacity of police detention facilities, which led to the establishment of the first concentration camps. The camp known as Svilara was established in Pancevo on June 22, 1941, through which approximately 1,600 detainees passed before its closure at the end of September 1941.[95] In Petrovgrad, the police occupied a significant portion of the district court's prison building, which served as a detention camp for several months until the establishment of a concentration camp on December 20, 1942. In Velika Kikinda, during July, August, and September 1941, a total of 4,234 political prisoners passed through the concentration camp.[96] Political prisoners with particularly unfavorable status were detained within the District Court in Bela Crkva. Soon, the practice of blockading villages and mass arrests of hostages begins, initially targeting prominent citizens and then extending to family members and

94 Popov, *Nemački zatvori...*, 49.

95 Archives of Vojvodina, AK fund, No. 7991.

96 Archives of Vojvodina, magistrate's fund, Doc. 453/41.

вину чинили комунисти, док су остатак претежно чинили сиромашни сељаци. Одреди су се делили на десетине, а две десетине су чиниле чету.[99] Одред је имао штаб са командантом и политичким комесаром које је постављао Покрајински штаб, а поједини одреди су имали и војне судове, које су чинили политички комесар и два борца. Владало је велико интересовање за ступање у одреде, али није било довољно оружја, што је ограничавало прилив нових бораца. У исто време на терен излазе и ботошка, башаидска, две елемирске, падејска и ињошка партизанска група.[100]

У прво време полагане су наде у скорији завршетак рата те су крајем јуна и почетком јула на територији Баната извршаване мање диверзантске акције, чији је циљ био саботирање непријатељског саобраћаја и слабљење његовог економског потенцијала кроз уништавање ратних постројења, магацина и складишта бензина, као и смањење пољопривредне производње. Такође су вршена убиства доушника, агената, жандармеријских иследника али и официра у настојању да се жива сила противника ослаби.[101]

Директиве о непосредном преласку на оружанну активност са седнице Политбироа ЦК КПЈ од 4. јула 1941. године стигле су у Банат. У Циркулару ПК КПЈ бр. 1 дата су упутства за вршење диверзија.[102] Тако већ од 12. јула у Банату почињу борбе ширих размера када у оружаном окршају у покушају разарања железничке пруге

99 Већина припадника није имала оружје и живела је легално јер у том тренутку нису били војници него борци који су тек припремани за рат.

100 *Војводина у НОР-у...*, 87–88.

101 *Исто*, 95.

102 *Исто*, 96.

close relatives of the fighters of the National Liberation Movement, accompanied by abuse during interrogations.[97]

In the two days following Germany's invasion of the USSR and their initial successes, the German forces in Banat displayed increased arrogance and dominance over the subjugated populations. During this period, 400 individuals were arrested in Banat, and 90 of them were executed.[98] These events prompted the communists to retreat into hiding, while the party leadership decided to integrate the underground members into partisan detachments that needed to be swiftly deployed to operational areas. During July, the following national liberation partisan detachments were established: South Banat, Melenci, Aleksandrovo-Karađorđevo, Petrovgrad, Mokrin, Dragutinovac, Kumanovo, and Kikinda. In August, the Stajićevo and Margita detachments (Banat-Dubica) were formed. The detachments had a total of about 200 members, half of whom were communists, while the rest were mostly poor peasants. The detachments were organized into dozens, with two dozens forming a platoon.[99] The detachment was organized with a headquarters that included a commander and a political commissar appointed by the Provincial Headquarters. Some

97 Petar Kačavenda, "Zločini nemačke okupacione vojske i folksdojčera nad Srbima u Banatu 1941–1944. godine," Istorija 20. veka 12, br. 2 (1994), 96-97.

98 Njegovan, Drago (prepared by) *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941-1945: III grupa masovnih zločina u Banatu: masovna ubistva*, Novi Sad, 2020, 63; In the spring of 1944, the Germans dug up the mass grave and burned the bodies, believing that this would conceal their crime.

99 Most members did not have weapons and lived legally because at that time they were not soldiers but fighters who were just being prepared for war.

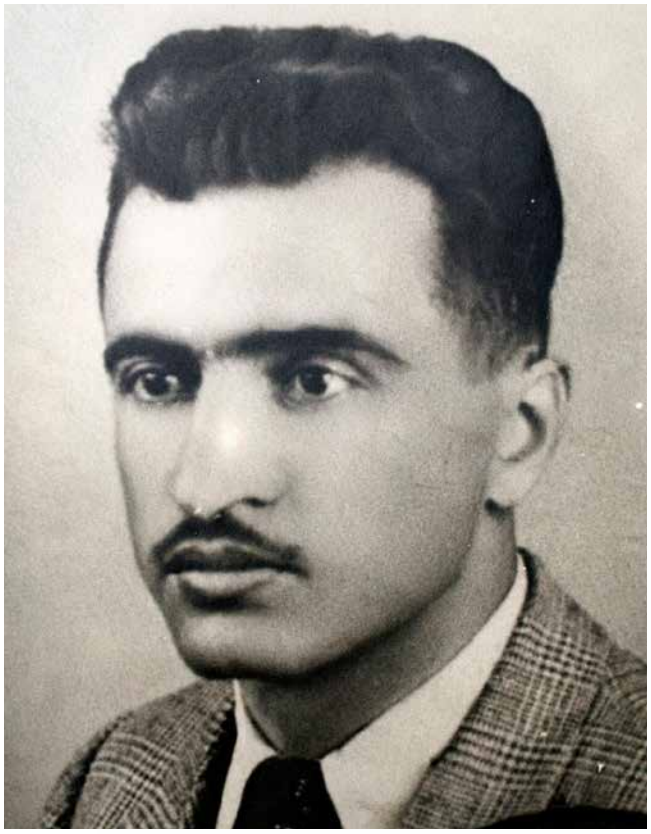

Сахрана Немаца погинулих на Симићевом салашу инв.бр.1204 Историјска збирка Народни музеј Кикинда
Funeral of Germans killed at the Simić salaš inventory number 1204 Historical Collection of the Kikinda National Museum

Панчево–Вршац, на деоници између села Владимировца и Алибунара, гине група бораца Јужнобанатског партизанског одреда. Између 18. и 19. јула Александровачко-карађорђевачки одред, састављен од тридесет бораца из Александрова, Карађорђева, Кларије, Српске Црње и Нове Црње, запалио је дрвени мост на ускотрачној прузи код Банатског Двора. Куманачка омладина реализује највећу саботажу када је у питању пољопривредна производња тако што је

detachments also had military courts composed of the political commissar and two fighters. There was significant interest in joining the detachments; however, the lack of sufficient weapons posed a limiting factor regarding the influx of new fighters. At the same time, various partisan groups emerged in the field, including the Botoš, Bašaid, two from Elemir, Padej, and Iđoš.[100]

100 *Vojvodina u NOR-u...*, 87-88.

Угљеша Терзин – командант Великокикиндског партизанског одреда

Uglješa Terzin – Commander of the Velika Kikinda Partisan Detachment

у садејству са борцима месних војних десетина онеспособљено 11 вршалица у ноћи између 21. и 22. јула. Петровградски одред, одмах након формирања (8. јула) од чланова КПЈ и СКОЈ-а из Петровграда, Стајићева и Арадца, сукобио се у атару града са немачким батаљоном изгубивши том приликом два своја борца, док је непријатељ остао без седам војника. Овај сукоб је значајан јер је показао да се са надмоћним не-

Initially, there were hopes for a swift conclusion to the war and, in late June and early July, smaller operations were conducted in the territory of Banat, aimed at sabotaging enemy transportation and weakening their economic capacity by diminishing agricultural production, destroying military installations, warehouses, and fuel depots. Additionally, there were targeted killings of informants, agents, gendarmerie investigators, and even officers, all in an effort to reduce the enemy's manpower.[101]

The order for an immediate shift to armed activity from the Politburo session of the Central Committee of the KPJ on July 4, 1941, was communicated to Banat. Circular No. 1 from the Provincial Committee of the KPJ provided instructions for conducting diversions.[102] Thus, on July 12, significant fighting commenced in Banat, marked by an armed clash during an attempt to destroy the railway line between Pančevo and Vršac, where a group of fighters from the South Banat Partisan Detachment lost their lives on the section between the villages of Vladimirovac and Alibunar. Between July 18 and 19, the Aleksandrovo-Karađorđevo Detachment, composed of thirty fighters from Aleksandrovo, Karađorđevo, Klarija, Srpska Crnja, and Nova Crnja, set fire to a wooden bridge on the narrow-gauge railway near Banatski Dvor. The youth organization from Kumanovo carried out the most significant act of sabotage concerning agricultural production by disabling 11 threshers in collaboration with the fighters of local military units during the night of July 21 to 22. The Petrovgrad detachment, formed on July 8 from members of the KPJ and SKOJ from Petrovgrad, Stajićevo, and Arad-

101 *Ibid*, 95.
102 *Ibid*, 96.

пријатељем ипак може борити. Меленачки партизански одред је исте ноћи напао две немачке полицијске постаје и том приликом је десеторо полицајаца рањено и убијено, а њихово оружје је заплењено. Тада је и становништво изашло на улице уз повике: „Живела слобода!“. Мокрински партизански одред чини тридесет чланова и дејствује у северном делу Кикиндског и на територији Новокнежевачког среза. Како су поседовали позамашну количину мина, фокус је стављен на рушење појединих деоница железничке пруге Кикинда–Сегедин којом су нафта и петролеј транспортовани у Немачку. Најуспешнијом акцијом сматра се минирање пруге на деоници између Санада и Новог Кнежевца приликом чега је оштећен последњи вагон композиције која је пролазила.[103]

Кикиндски одред бројао је 27 бораца и поседовао је само један митраљез и двадесет пушака. На терен излазе у ноћи између 28. и 29. јула и убрзо нападају немачко обезбеђење на велепоседу спаливши том приликом 3.000 килограма жита. Већ наредне ноћи покидане су жице на деоници пруге Кикинда–Драгутиново.[104] Кикиндски одред је први банатски одред који је покренуо џепни лист под називом *Црвена застава*.[105]

Током јула 1941. године док траје устанак стварају се народноослободилачки одбори. Почетком јула формиран је одбор у Петровграду, а познато је да су формирани и одбори у Кикинди, Црепаји, Ульми. Према сећањима савременика било је покушаја да се одбори формирају

103 *Војводина у НОР-у...*, 97.
104 Popov, *Nemački zatvori...*, 61.
105 *Војводина у НОР-у...*, 98.

ac, clashed with a German battalion in the outskirts of the city, losing two of its fighters on the occasion, while the enemy suffered the loss of seven soldiers. This conflict is significant as it demonstrated that it is possible to fight against a superior enemy. On the same night, the Melenci partisan detachment attacked two German police stations, resulting in the wounding and killing of 10 police officers, with their weapons being seized. During this event, the local population took to the streets, shouting “Long live freedom!“ The Mokrin partisan detachment consisted of thirty members and operated in the northern part of Kikinda and within the territory of the Novi Kneževac district. Given their possession of a considerable amount of mines, their primary focus was on the destruction of specific sections of the Kikinda-Segedin railway, as this route was used by trains transporting oil and kerosene to Germany. The most successful operation is considered to be the mining of the railway on the section between Sanad and Novi Kneževac, during which the last carriage of a passing train was damaged.[103]

The Kikinda detachment consisted of 27 fighters and was armed with only one machine gun and twenty rifles. They ventured out on the night between July 28 and 29, swiftly attacking the German security at the large estate, during which they burned 3,000 kilograms of grain. The following night, the wires on the section of the Kikinda-Dragutinovo railway were severed.[104] The Kikinda detachment was the first Banat detachment to launch its own pocket newspaper called the *Crvena zastava*.[105]

103 *Vojvodina u NOR-u...*, 97.
104 Popov, *Nemački zatvori...*, 61.
105 *Vojvodina u NOR-u...*, 98.

и у Панчевачком срезу и у југоисточном делу Баната. Један од најзначајнијих докумената народноослободилачке борбе из овог периода јесте летак Одбора за национално-ослободилачку борбу за Велику Кикинду и околину, објављен у другој половини јуна. Њиме се Одбор обратио некадашњим активним официрима и подофицирима југословенске војске, упозоравајући их да се не одазивају наредби окупатора о обавезном пријављивању ради евидентирања, јер је то представљало начин да их окупатор сврста међу „плаћенике крволочног фашистичког непријатеља". Летак се завршава речима: „Напред у борбу! Ступајте у народну војску, која већ води национално-ослободилачку борбу широм Југославије." Као средство контрапропаганде агитроп-група и техника Покрајинског комитета, основана крајем јуна 1941. године, поред умножавања директивног материјала ЦК КПЈ и издавања *Билтена*, од почетка јула редовно издаје и *Вести* у тиражу од 1.500 примерака. *Вести* су парирале немачкој пропаганди доносећи информације преузете из емисија Радио Москве и Радио Лондона. Ефикасна дистрибуција листа допринела је популаризацији оружаног отпора народа Југославије.[106]

Смер будућих акција одређен је прогласом ПК СКОЈ-а за Војводину, упућеним омладини, која се позива на акцију: „Сецимо телефонске и телеграфске жице. Рушимо жељезничке пруге и мостове. Палимо жито и творнице које раде за војне потребе. Разоружавајмо и ако треба убијајмо војнике окупаторске војске и полиције и сами се наоружавајмо. Саботажа је данас саставни део

106 *Војводина у НОР-у...*, 98–99.

In July 1941, during the uprising, national liberation committees were established. At the beginning of July, a committee was formed in Petrovgrad, and it is known that committees were also established in Kikinda, Crepaja, and Uljma and, according to the memories of contemporaries, there were attempts to form committees in the Pančevo district and in the southeastern part of Banat. One of the most significant documents of the resistance movement during this period is undoubtedly the leaflet from the "Committee for National Liberation Combat for Velika Kikinda and Surroundings," dated from the second half of June. This leaflet addressed former Yugoslav active officers and non-commissioned officers, warning them not to respond to the occupier's order for mandatory registration for documentation, as this was a method for the occupier to include them among the "mercenaries of the bloodthirsty fascist enemy." The leaflet ends with the words: *Forward to the fight! Join the people's army, which is already engaged in a national liberation fight throughout Yugoslavia*. As a counter-propaganda tool, the agitprop group and the equipment of the Provincial Committee, established at the end of June 1941, not only multiplied the directive materials of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia and began issuing Bilten in early July but also regularly published Vesti with a circulation of 1,500 copies. The *Vesti* countered German propaganda by providing information sourced from broadcasts aired on the frequencies of Radio Moscow and Radio London. The effective distribution of these publications contributed to the popularization of the armed resistance of the people of Yugoslavia.[106]

106 *Vojvodina u NOR-u...*, 98-99.

ослободилачке борбе. Саботирајмо, саботирајмо! Кажњавајмо издајице народне борбе!“[107]

И током августа су настављене и интензивиране партизанске акције. На Симићевом салашу, у вишечасовној борби са вишеструко надмоћнијим непријатељем, страда Кикиндски партизански одред када гине тринаест бораца. Међу страдалима се нашао и Радован Трнић, политички комесар Одреда и члан ОК КПЈ за северни Банат. Непријатељске снаге, састављене од 350 немачких војника и полицајаца, имале су четири погинула и двадесет рањених.[108] Тог 4. августа 1941. године на Симићевом салашу и у његовој непосредној близини страдали су, поред поменутог Радована Трнића, још и Угљеша Терзин, Мирко Тешић, Милош Остојин, Милан Сивчев, Боривој Суботичи, Коста Кљаић, Нића Брандић, Сава Липованов, Никола Богарошки и Ника Богарошки. У близини Симићевог салаша су стрељани Лаза Симић, Трива Стојков, Милорад Јовановић, Стојанка Дорословац и Бојка Дацин. Ухапшени су и у вежбаоници бившег Соколског дома премлаћени Миша Михајловић, Станоје Уверић и Оморац Миливој.[109]

Поучени примером страдања на Симићевом салашу схватили су да се изоловањем мање јединице неће моћи одупрети јачим непријатељским снагама, те су у циљу настављања борбе спајали по два суседна партизанаска одреда стварајући тако крупније борбене јединице као што су Куманачко-меленачки, Стајићевско-петровградски и Мокринско-кикиндски одред.

The future actions have been determined by the proclamation of the Provincial Committee of the SKOJ for Vojvodina, which addresses the youth and calls for action: *Cut the telephone and telegraph wires. Destroy the railway tracks and bridges. Set fire to grain and factories that serve military needs. Disarm and, if necessary, kill the soldiers of the occupying army and police, and arm ourselves. Sabotage is now an integral part of the liberation struggle. Let us sabotage, let us sabotage! Punish the traitors of the national struggle!*[107]

During August, partisan actions continued and intensified. At the Simić salaš, in a prolonged battle against a vastly superior enemy, the Kikinda partisan detachment suffered casualties, with thirteen fighters losing their lives, including Radovan Trnić, the political commissar of the unit and a member of the District Committee of the KPJ for northern Banat. The enemy forces, composed of 350 German soldiers and police, reported four dead and twenty wounded.[108] On August 4, 1941, at the Simić salaš and its immediate vicinity, in addition to the aforementioned Radovan Trnić, several others were killed, including Uglješa Terzin, Mirko Tešić, Miloš Ostojin, Milan Sivčev, Borivoj Subotiči, Kosta Klajić, Nića Brandić, Sava Lipovanov, Nikola Bogaroški, and Nika Bogaroški. Near the Simić salaš, Laza Simić, Triva Stojkov, Milorad Jovanović, Stojanka Doroslovac, and Bojka Dacin were executed. Miša Mihajlović, Stanoje Uverić, and Omorac Milivoj were arrested and beaten in the training facility of the former Sokol premises.[109]

Having learned from the example of the killings at Simić salaš, they realized that isolating smaller

107 *Исто*, 99.
108 *Исто*, 100; Popov, *Nemački zatvori...*, 62.
109 *4. август у Кикинди – документарни албум*

107 *Ibid*, 99.
108 *Ibid*, 100; Popov, *Nemački zatvori...*, 62.
109 *August 4 in Kikinda - documentary album*

Као самостални су остали Драгутиновачки, Александровачко-карађорђевачки и Дубочки одред.[110] Партизански одреди у овој новој формацији разврставали су борце у два вода од којих је сваки имао две десетине. Наставили су са борбама и саботажама. Мокринско-кикиндски одред је чак извршио и размену заробљеника, што је први такав случај забележен на простору окупираног Баната. У јужном Банату је стварање партизанских одреда отежано након погибије припадника Јужнобанатског одреда. Ухапшено је око 400 комуниста и симпатизера покрета.[111]

За разумевање историјских токова на простору окупиране Војводине, па и Баната, током Другог светског рата, значајна је и чињеница да на том подручју нису створена јача упоришта покрета отпора Драгољуба Михаиловића. Због тога сукоби на овој територији нису попримили обележја грађанског рата као у другим деловима распарчане и окупиране државе.[112]

units would not suffice to resist stronger enemy forces, so, to continue the fight, they merged two neighboring partisan detachments, thereby creating larger combat formations such as the Kumanovo-Melenci, Stajićevo-Petrovgrad, and Mokrin-Kikinda detachments. The Dragutinovac, Aleksandrovo-Karađorđevo, and Dubovac units remained independent.[110] In this new formation, the partisan detachments organized their fighters into two squads, each consisting of two dozen members. They continued their combat and sabotage activities, with the Mokrin-Kikinda unit even conducting a prisoner exchange, marking the first such occurrence recorded in the occupied Banat region. The establishment of partisan detachments in southern Banat faced challenges following the death of members from the Southern Banat unit. Approximately 400 communists and supporters of the movement were arrested.[111]

To understand the historical developments in the occupied region of Vojvodina, including the territory of Banat, during the Second World War, it is important to note that strongholds of Dragoljub Mihailović's resistance movement were not established in this area. As a result, the conflicts that occurred did not resemble a civil war, unlike in other parts of the fragmented and occupied state.[112]

110 *Војводина у НОР-у...*, 100.
111 Popov, *Nemački zatvori...*, 62.
112 Koljanin, *Vojvodina u Drugom svetskom ratu...*, 88.

110 *Vojvodina u NOR-u...*, 100.
111 Popov, *Nemački zatvori...*, 62.
112 Koljanin, *Vojvodina u Drugom svetskom ratu...*, 88.

Музејски радник Н.:

4 август 1941
у Кикинди

— документарни албум —

Кикинда, 4. VII. 1956.

4. VIII. 1941 године пали су у Кикинди:

I. - у борби са фашистима у близини Симићевог Салаша, припадници кикиндског партизанског одреда;

1. Н. х. Трнић Рада
2. Терзин Угљеша
3. Брандић Ника
4. Суботичи Боривој
5. Кљаић Коста
6. Тешић Мирко
7. Липованов Сава
8. Остојин Милош
9. Богарошки Никола
10. Сивчев Милан
11. Богарошки Ника

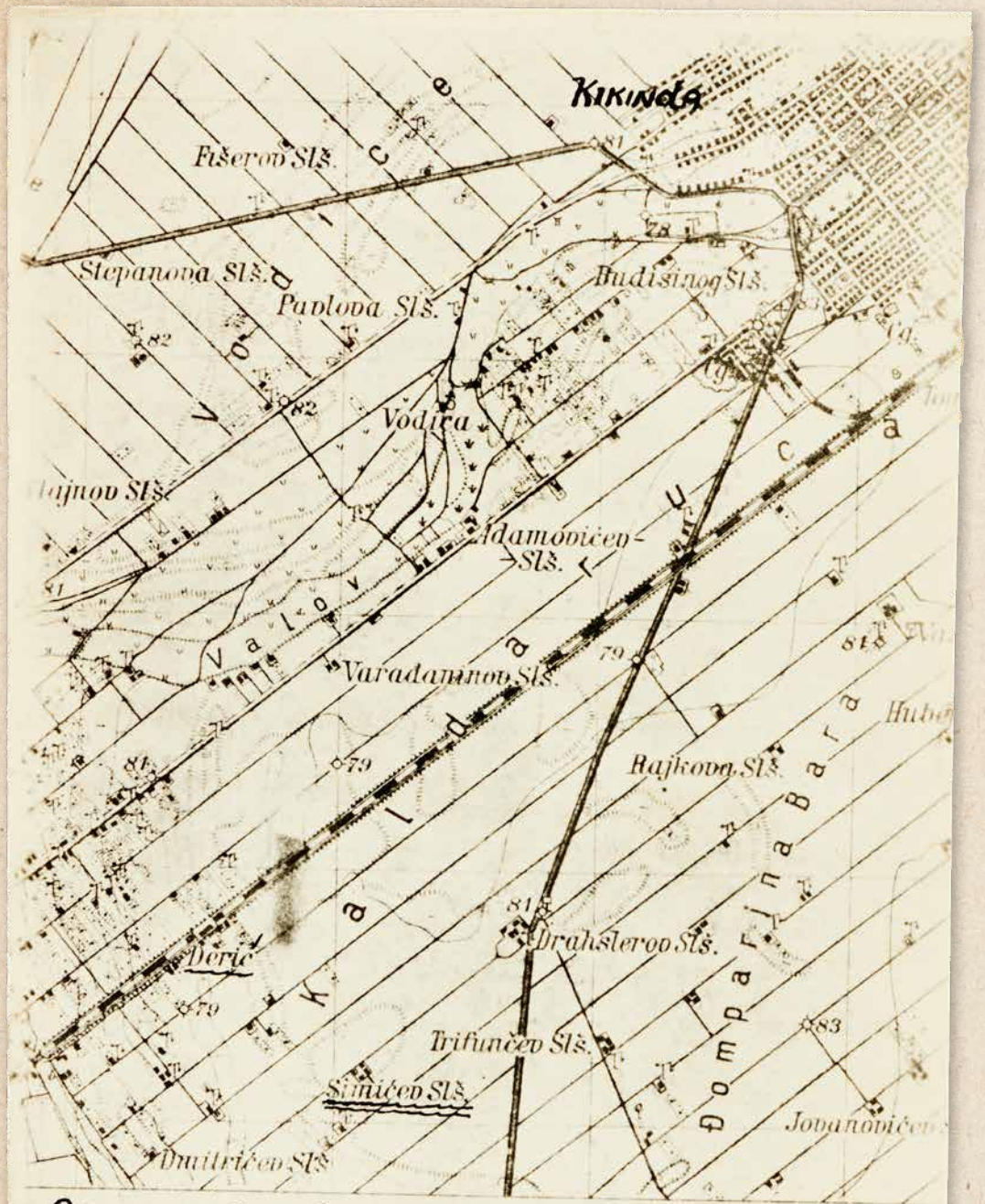
II. - стрељани су од фашиста у близини Симићевог Салаша,

12. Симић Лаза
13. Јовановић Милорад
14. Стојков Трива
15. Дорословац Стојанка
16. Цацин Бојка

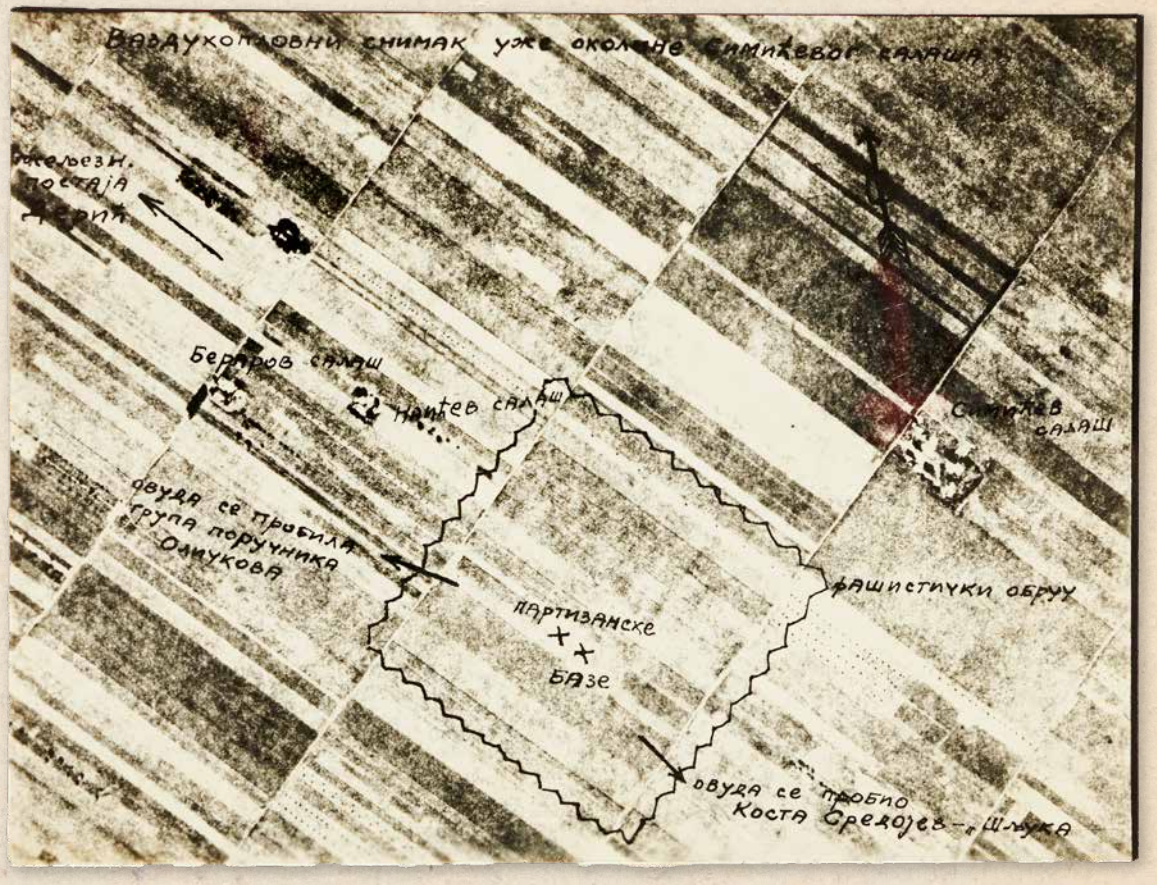
III. - премлаћени су од фашиста као хапшеници у вежбаоници бившег Сокольског дома;

17. Михајловић Миша
18. Уверић Станоје и
19. Оморац Миливој.

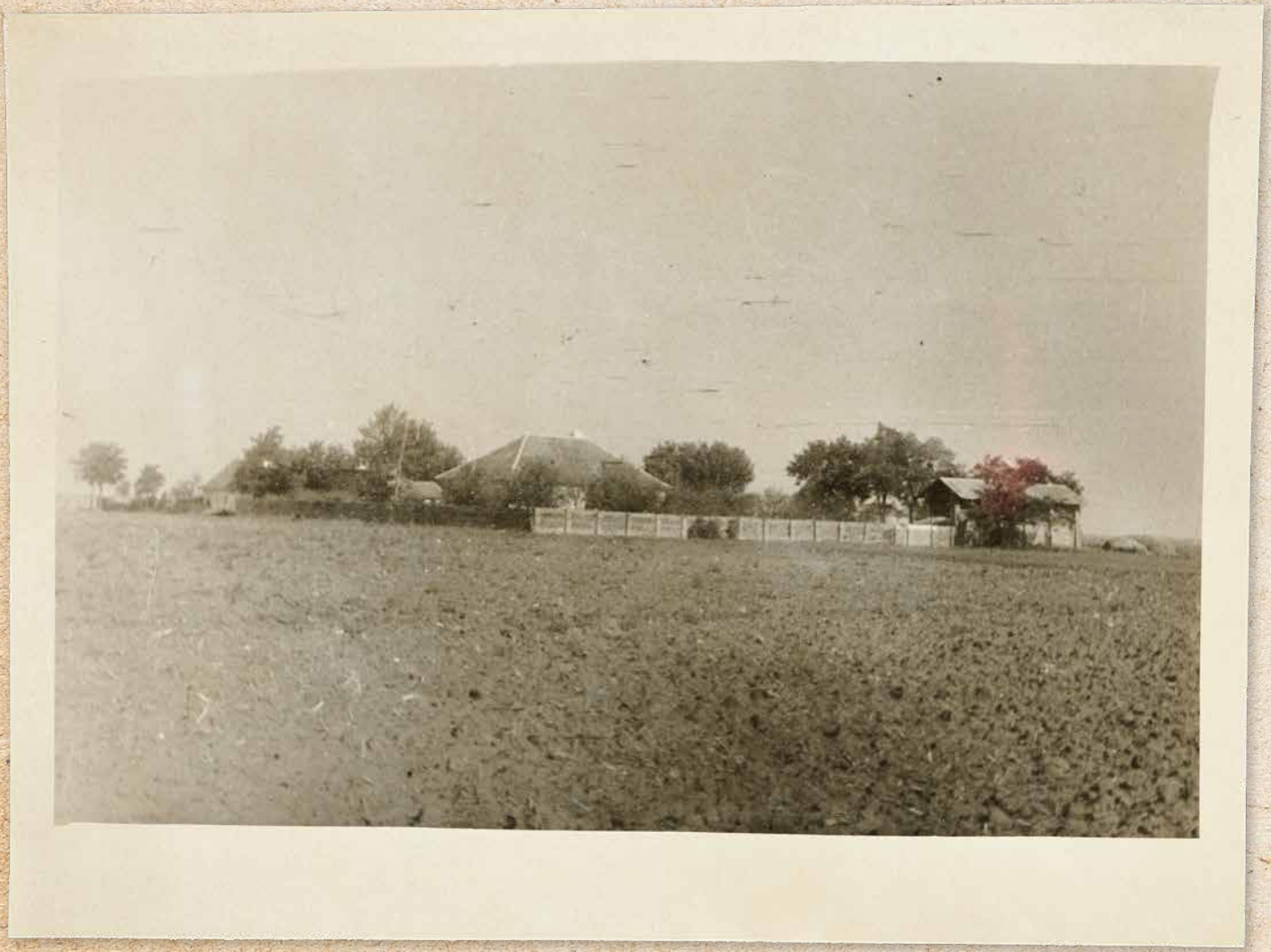
Слава им!

Околина Симићевог салаша код Кикинде на секцијској карти

Ваздухопловни снимак уже окол[illegible] Симићевог салаша
Бертров салаш
Нинтев салаш
Симићев салаш
овуда се пробила група поручника Одинцова
партизанске базе
фашистички обруч
овуда се пробио Коста Средојев - „Шљука

Изглед
Симитлевог салаша

Место где је вођена борба

Споменик над садашњом
западнијом гробницом палих

Група у борби пали
родољуба

Група стрељаних
родољуба

Леш Народног хероја
Трнић Раде

Леш
Терзин Ульеше

Леш
Сивуев
Милана

Леш Богарошки Нике

Леш Липованов Саве

Леш Остојин Милоша

Леш Брандт Нике

Леш
Тешнѣ
Мирка

Леш Смит Лазе

Леш Дорословац Стојанке

Леш Дацун Бојке

Леш Оморац Миливоја

Леш Михајловић Миће

Леш
неидентификованог
родољуба

Леш неидентификованог родољуба

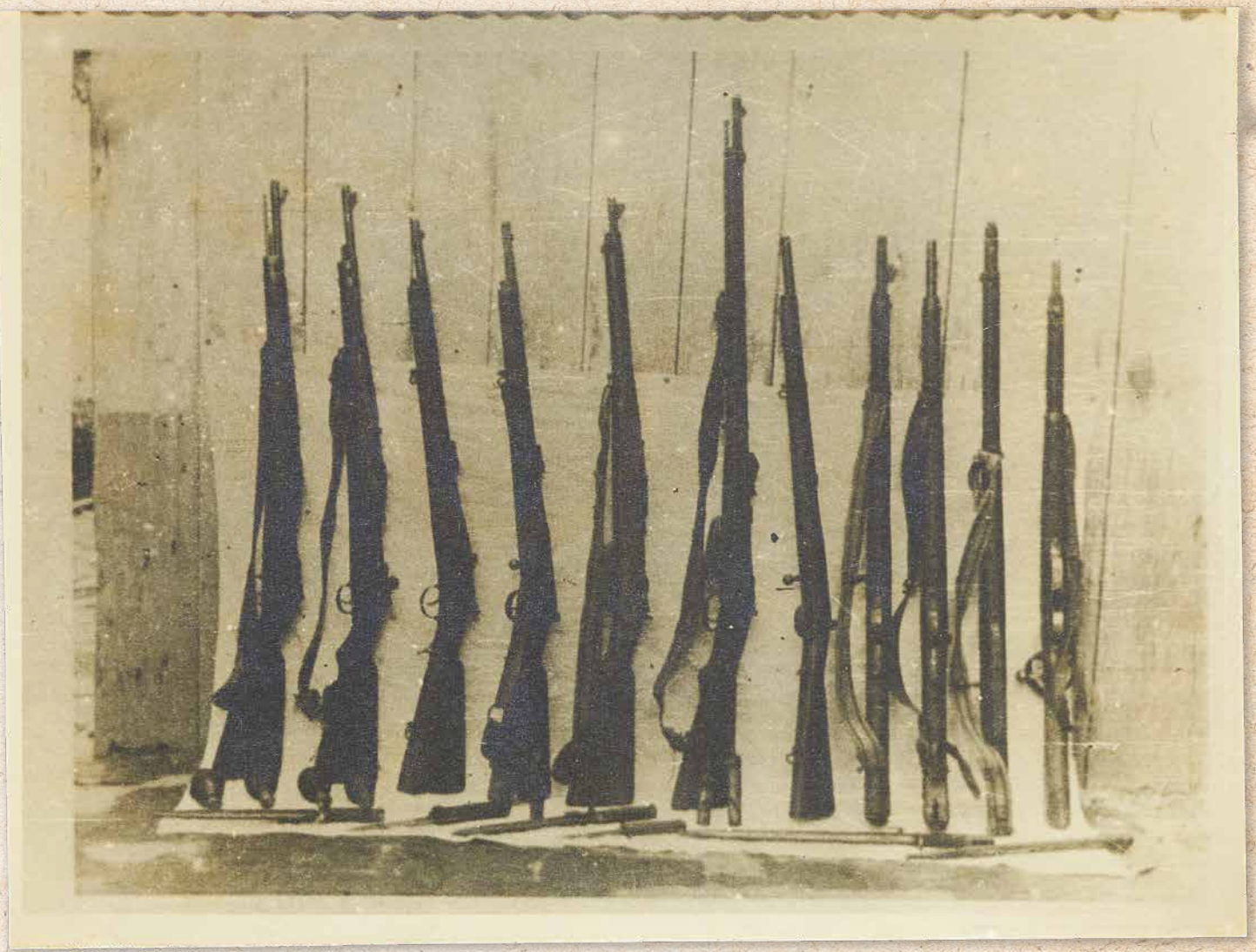
Леш неидентификованог родољуба

Леш неидентификованог родољуба

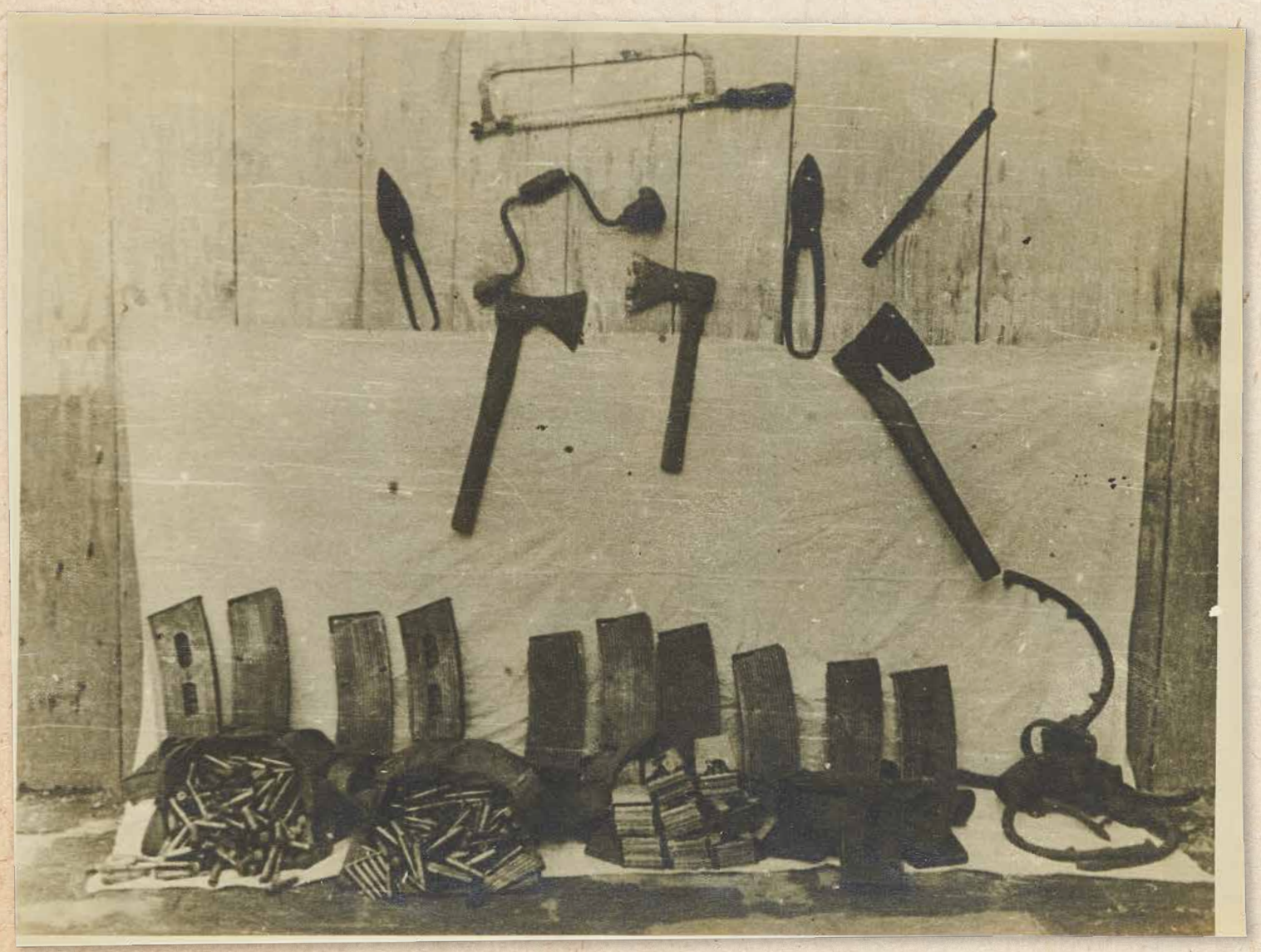

Леш непдентпфпкованог родољуба

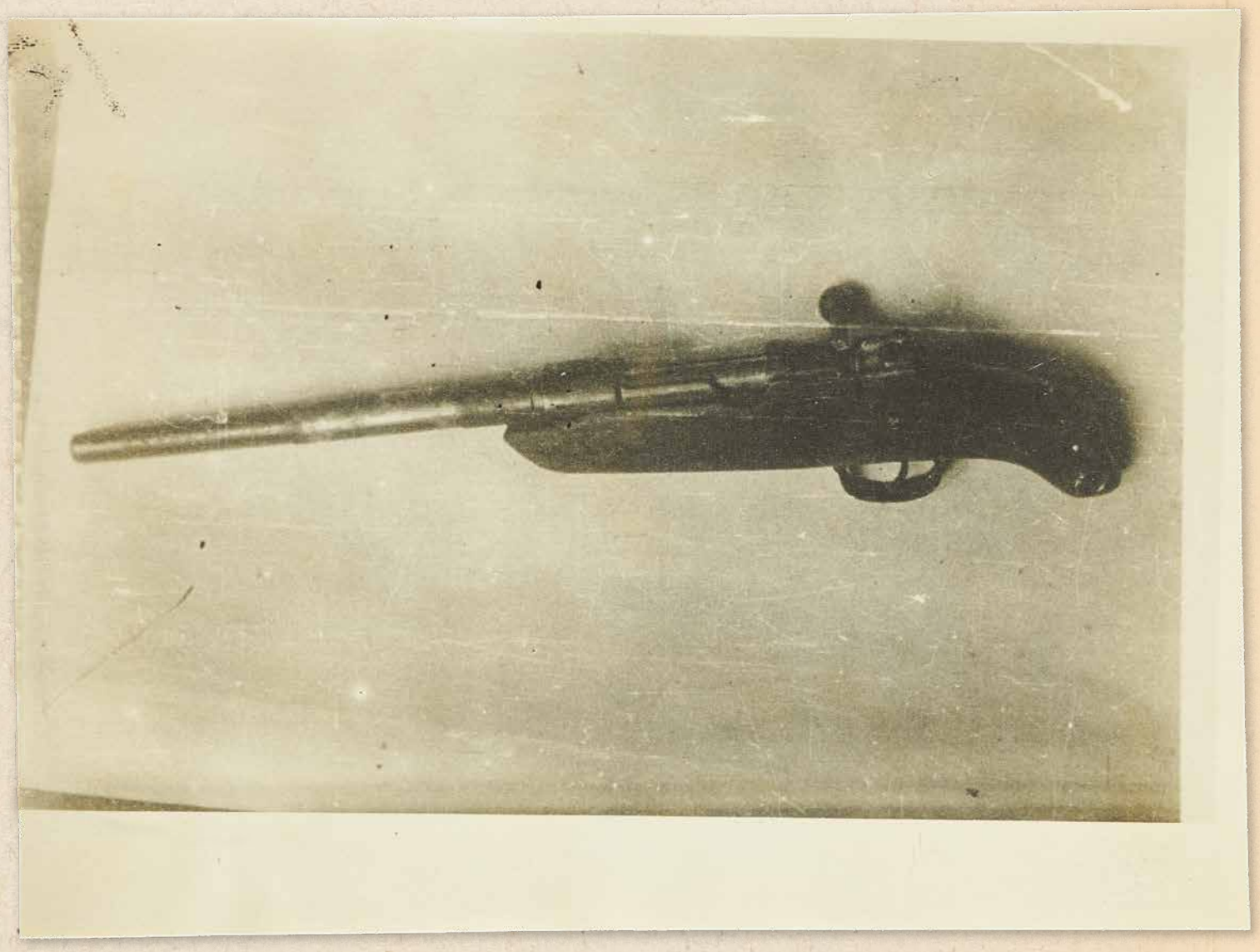

Партизанско оружје

Партизанска опрема и муниција

Партизанска
пушка

Партизанска опрема

Партизанско оружје
и опрема

Партизанска опрема

Партизанска опрема

СИМИЋЕВ САЛАШ: ОКУПАЦИЈА, ОТПОР И КУЛТУРА СЕЋАЊА У СЕВЕРНОМ БАНАТУ

THE SIMIĆ SALAŠ: OCCUPATION, RESISTANCE, AND THE CULTURE OF REMEMBRANCE IN NORTHERN BANAT

Увод

Међу најдубље историјске преломе у европским друштвима XX века убраја се Други светски рат. Његове последице биле су трајне, не само у политичком и демографском смислу, већ и у начину на који су заједнице обликовале однос према прошлости, страдању и колективном идентитету.

На простору некадашње Југославије искуство рата било је нераскидиво повезано са окупацијом, репресијом, масовним страдањима и организовањем оружаног отпора, због чега је *култура сећања*[1] након 1945. године заузела посебно место у процесу изградње новог друштвеног и политичког поретка. Споменици, меморијални комплекси, називи улица, јавне церемоније, хронике и локална штампа постали су део шире политике меморијализације Народноослободилачке борбе, кроз коју је обли-

1 Под појмом *култура сећања* подразумевају се различити облици друштвеног обликовања, преношења и интерпретације прошлости кроз институције, јавни простор, комеморативне праксе и симболичке представе. Видети: Maurice Halbwachs, *On Collective Memory* (Chicago: University of Chicago Press, 1992); Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“, *Representations*, бр. 26 (1989): 7–24; Jan Assmann, *Cultural Memory and Early Civilization* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

Introduction

Profound changes brought about by the Second World War affected twentieth-century European societies not only in political and demographic terms, but also in the ways communities shaped their relationship with the past, suffering, and collective identity.

In the territory of the former Yugoslavia, the experience of war was inextricably linked to occupation, repression, mass suffering, and the organization of armed resistance. Consequently, *the culture of remembrance*1 took on a significant role in the process of constructing a new social and political order after 1945. Monuments, memorial complexes, street names, public ceremonies, chronicles, and local press became integral to the broader policy of memorialization of the National Liberation Combat, through which the official historical narrative of socialist Yugoslavia was shaped.

In this context, Kikinda serves as a striking example of a city where the wartime experiences of

1 The term culture of remembrance encompasses various forms of social formation, transmission, and interpretation of the past through institutions, public spaces, commemorative practices, and symbolic representations. See: Maurice Halbwachs, *On Collective Memory* (Chicago: University of Chicago Press, 1992); Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“, *Representations*, no. 26 (1989): 7–24; Jan Assmann, *Cultural Memory and Early Civilization* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

ковaн званични историјски наратив социјалистичке Југославије.

У том контексту Кикинда је еклатантан пример града у којем је ратно искуство Другог светског рата оставило дубок траг у урбаном простору и колективном памћењу локалне заједнице. Споменичко наслеђе града не огледа се искључиво у подигнутим меморијалима и спомен-обележјима посвећеним жртвама окупације и учесницима партизанског покрета, већ и у симболичком обликовању свакодневног простора кроз називе тргова и улица, комеморативне праксе и јавни дискурс присутан у локалној штампи. Тако је сећање на рат, окупацију и антифашистички отпор постало саставни део идентитета Кикинде.

Истакнуто место у историји Народноослободилачке борбе на простору северног Баната заузима Великокикиндски партизански одред, формиран крајем јула 1941. године као један од првих организованих покушаја оружаног отпора окупационим властима. Деловање овог одреда било је израз настојања локалног становништва да пружи отпор немачкој окупацији и успостављеном репресивном систему, али и део опште антифашистичке борбе која се развијала на простору окупиране Југославије. Иако су услови за деловање партизанских јединица у Банату били изузетно сложени због снажне окупационе контроле, репресије, специфичних политичких околности, али и због равничарског природног окружења које није погодовало герилском начину ратовања, активности Великокикиндског партизанског одреда остале су трајно присутне у локалном историјском памћењу и послератној култури сећања.

Једно од централних места тог меморијалног наслеђа заузима споменик на Симићевом

the Second World War have left a profound mark on both the urban landscape and the collective memory of the local community. The city's memorial heritage is not solely reflected in the monuments and memorials erected to the victims of occupation and participants in the partisan movement, but also in the symbolic shaping of everyday spaces through the names of squares and streets, commemorative practices, and the public discourse in the local press. Thus, the remembrance of war, occupation, and anti-fascist resistance has become an integral part of Kikinda's identity.

A prominent position in the history of the National Liberation Combat in the northern Banat region is held by the Velika Kikinda Partisan Detachment, formed at the end of July 1941 as one of the earliest organized attempts at armed resistance against the occupying authorities. The activities of this detachment reflected the local population's efforts to resist the German occupation and the repressive system that had been established, as well as being part of the broader anti-fascist struggle that unfolded across occupied Yugoslavia. Although the conditions for the operation of partisan units in Banat were exceptionally challenging due to strong occupational control, repression, specific political circumstances, and the flat natural environment that was not conducive to guerrilla warfare, the activities of the Velika Kikinda Partisan Detachment have remained permanently embedded in the local historical memory and post-war culture of remembrance.

One of the central locations of this memorial heritage is the monument at the Simić salaš, erected at the site of the conflict between partisan fighters and German forces. Like many memorials established after the Second World War, the monument at the Simić salaš served a significantly greater pur-

салашу, подигнут на месту сукоба између партизанских бораца и немачких снага. Попут многих меморијала подигнутих након Другог светског рата, и споменик на Симићевом салашу имао је далеко већу улогу од уобичајеног обележавања места страдања. Простор некадашњег сукоба тиме је трансформисан у место колективног сећања, у којем историјски догађај добија трајну симболичку димензију. Подизањем споменика настојало се да се очува успомена на страдале, али и да се кроз јавни простор афирмишу вредности антифашистичке борбе и Народноослободилачког покрета, које су чиниле темеље послератног друштвеног поретка.

Култура сећања у послератној Кикинди није била ограничена искључиво на споменике. Важну улогу у процесу меморијализације имао је и урбани простор града. Промене назива тргова и улица јасно одражавају политичке и идеолошке трансформације кроз које је друштво пролазило током XX века. Градски трг, као историјско и административно средиште Кикинде, током времена носио је различите називе – од Трга Фрање Јозефа и Трга краља Петра I Карађорђевића до Титовог трга и данашњег Трга српских добровољаца – при чему је свака епоха кроз симболичко обликовање простора настојала да успостави сопствени однос према историји и колективном идентитету. Након 1945. године социјалистичке власти придавале су посебан значај управо меморијалној функцији урбаног простора, посматрајући га као средство очувања револуционарног и антифашистичког наслеђа.

Иста пракса била је присутна и у именовању градских улица. Велики број кикиндских саобраћајница након Другог светског рата добио је

pose than merely marking a site of suffering. The expanse of a former conflict has thus been transformed into a site of collective memory, where a historical event acquires a lasting symbolic dimension. Through the erection of monuments, efforts were made to preserve the memory of the fallen, while also promoting the values of the anti-fascist struggle and the National Liberation Movement within the public sphere, which constituted the foundations of the post-war social order.

The culture of remembrance in post-war Kikinda was not solely confined to monuments. The city's urban space also played a significant role in the process of memorialization. Changes in the names of squares and streets clearly reflect the political and ideological transformations that society underwent throughout the 20th century. The city square, as the historical and administrative center of Kikinda, has borne various names over time — from the Square of Franz Joseph and the Square of King Peter I Karađorđević to Tito's Square and the present-day Square of Serbian Volunteers — with each era striving to establish its own relationship with history and collective identity through the symbolic shaping of space. After 1945, the socialist authorities placed significant emphasis on the memorial function of urban spaces, viewing them as a means to preserve revolutionary and anti-fascist heritage.

The same practice was evident in the naming of city streets. A considerable number of traffic roads in Kikinda were named after national heroes, partisan fighters, underground activists, and victims of fascist terror following the Second World War. Such names became an integral part of the city's everyday memorial landscape, through which the wartime experience remained a constant presence in the life of the local community. The urban space transcended

називе по народним херојима, партизанским борцима, илегалцима и жртвама фашистичког терора. Такви називи чинили су део свакодневног меморијалног пејзажа града, кроз који је ратно искуство постајало трајно присутно у животу локалне заједнице. Урбани простор тиме је превазилазио своју практичну функцију и постајао средство институционализације колективног сећања.

Значајну улогу у обликовању оваквог односа према прошлости имала је и локална штампа. Текстови посвећени историји града, учесницима партизанског покрета и жртвама окупације представљали су важан елемент у формирању званичне културе сећања након рата. Чланци попут „Улице причају историју“[2] указивали су на симболички значај урбаног простора и настојали да кроз биографске приказе бораца и револуционара афирмишу идеју колективне жртве, антифашизма и револуционарног континуитета.

Међутим, однос према овом наслеђу није био непроменљив. Након распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и промена политичког система крајем XX века дошло је до преиспитивања социјалистичког и револуционарног наслеђа, што се одразило и на однос према споменицима, називима улица и симболима Народноослободилачке борбе. Поједина меморијална обележја изгубила су некадашње централно место у јавном животу, док су одређени називи јавних простора промењени у складу са новим политичким и друштвеним околностима. Упркос процесима реинтерпретације прошлости, за разлику од појединих средина у Србији, у Кикинди није

2 Кикиндска комуна, бр. 178, 17. фебруар 1966. стр. 4.

its practical function and evolved into a medium for the institutionalization of collective memory.

The local press played a significant role in shaping this attitude towards the past. Articles dedicated to the city's history, participants in the partisan movement, and victims of occupation constituted an essential element in the establishment of an official culture of remembrance following the war. Pieces such as *"Ulice pričaju istoriju"*2 emphasized the symbolic value of urban space and aimed to endorse the concepts of collective sacrifice, anti-fascism, and revolutionary continuity through biographical representations of fighters and revolutionaries.

However, the attitude towards this legacy has not remained unchanged. Following the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and the political system transformations at the end of the 20th century, there has been a reevaluation of the socialist and revolutionary heritage, which has also influenced the perception of monuments, street names, and symbols of the National Liberation Combat. Some memorial markers have lost their former centrality in public life, while certain names of public spaces have been altered in accordance with the new political and social circumstances. Despite the processes of reinterpreting the past, unlike certain areas in Serbia, Kikinda has not experienced a significant revision of street names associated with the National Liberation Combat, nor has there been a denial of its 'partisan' history, as no street names linked to the National Liberation Combat have been altered since the dissolution of the SFRY.

Monuments, memorial sites, and certain elements of urban space continue to testify to the wartime experience of Kikinda and the role that

2 Kikindska komuna, no.178, February 17, 1966, page 4.

дошло до значајније ревизије назива улица повезаних са Народноослободилачком борбом, нити до порицања „партизанске“ прошлости, будући да ниједан назив улице повезан са Народноослободилачком борбом није промењен након распада СФРЈ.

Споменици, меморијални локалитети и појединi елементи урбаног простора и данас сведоче о ратном искуству Кикинде и месту које је Народноослободилачка борба имала у обликовању њеног историјског идентитета. Симићев салаш представљао је, у одређеном периоду, и покушај да се кроз просторно планирање, архитектуру и организацију јавног простора очува сећање на ратне догађаје и антифашистички отпор. Документација настала почетком осамдесетих година 20. века указује да је постојала амбициозна замисао да овај простор прерасте у велики меморијално-рекреативни комплекс регионалног значаја. Ти планови данас сведоче о начину на који је социјалистичка Југославија обликовала културу сећања и однос према местима страдања.

У раду су примењени историјски метод, анализа архивске грађе, периодичне штампе и релевантне литературе, уз приступ заснован на концептима културе сећања и меморијализације као важним аспектима проучавања споменичког наслеђа.

Полазећи од претходно изнетих разматрања, наредна поглавља биће усмерена на анализу споменичког наслеђа Другог светског рата у Кикинди са посебним освртом на окупацију 1941. године тада још увек Велике Кикинде, формирање Великокикиндског партизанског одреда, као и на борбу и споменик подигнут на Симићевом салашу, једном од најзначајнијих места локалне културе сећања.

the National Liberation Combat played in shaping its historical identity. The Simić salaš represented, during a specific period, an attempt to preserve the memory of wartime events and anti-fascist resistance through spatial planning, architecture, and the organization of public space. Documentation from the early 1980s indicates that there was an ambitious vision for this area to evolve into a large memorial-recreational complex of regional significance. These plans today reflect how socialist Yugoslavia shaped the culture of remembrance and the attitude towards sites of suffering.

The historical method has been applied in the research, alongside the analysis of archival materials, periodical publications, and relevant literature, utilizing an approach grounded in the concepts of the culture of remembrance and memorialization as important aspects of studying monumental heritage.

Starting from the previously presented considerations, the following chapters will focus on the analysis of the memorial heritage of the Second World War in Kikinda, with special focus on the occupation of 1941 in what was then still known as Velika Kikinda, the formation of the Velika Kikinda Partisan Detachment, as well as the struggle and the monument erected at the Simić salaš, one of the most significant sites of local culture of remembrance.

The occupation of Velika Kikinda in 1941

The April War of 1941 marked one of the most dramatic turning points in the history of the Yugoslav state and the peoples living on its territory. After years of political pressure from the Axis powers and internal crises within the Kingdom of Yugosla-

Окупација Велике Кикинде 1941. године

Априлски рат 1941. године означио је једну од најдраматичнијих прекретница у историји југословенске државе и народа који су живели на њеном простору. Након вишегодишњег политичког притиска сила Осовине и унутрашње кризе Краљевине Југославије, немачки напад 6. априла 1941. године довео је до брзог војног слома државе, распада њеног управног система и успостављања окупационог поретка под доминацијом Трећег рајха.

Краљевина Југославија дуго је настојала да избегне приступање Тројном пакту, али је под снажним спољнополитичким притисцима то ипак учинила 25. марта 1941. године. Само два дана касније уследио је војни пуч којим је оборена влада Драгише Цветковића и Влатка Мачека. Ови догађаји значајно су утицали на одлуку нацистичког руководства да приступи војној интервенцији против Југославије, чији циљ није био само војни пораз земље већ и њено територијално разбијање и политичка ликвидација.

У ноћи између 5. и 6. априла, без претходне објаве рата, Југославија је нападнута симултаном акцијом из ваздуха и са копна. Заузет је Сип (Сипски канал) на Дунаву, жестоко је бомбардована и разорена престоница Београд, гађани су аеродроми у непосредној близини већих градова широм земље, као и пристаништа и поморске базе. Што се тиче југословенског Баната, уследио је општи напад немачког 41. корпуса, стационираног у рејону Темишвара, који се састојао из моторизоване СС дивизије Дас Рајх (*Das Reich*) и моторизованих пукова Гросдојчланд (Großdeutschland) и Геринг (Hermann Göring). До напада је дошло 11. априла, када су заузети

via, the German invasion on April 6, 1941, resulted in the rapid military collapse of the state, the disintegration of its administrative system, and the establishment of an occupation regime under the dominance of the Third Reich.

The Kingdom of Yugoslavia long sought to avoid joining the Tripartite Pact; however, under intense external political pressure, it ultimately did so on March 25, 1941. Just two days later, a military coup occurred, resulting in the overthrow of the government led by Dragiša Cvetković and Vlatko Maček. These events significantly influenced the decision of the Nazi leadership to proceed with military intervention against Yugoslavia, with the objective not only of achieving a military defeat of the country but also of its territorial disintegration and political elimination.

On the night between April 5th and 6th, without a prior declaration of war, Yugoslavia was attacked through a simultaneous operation from both the air and ground. The Sip Canal on the Danube was seized, the capital city of Belgrade was heavily bombed and devastated, and airports in proximity to major cities across the country were targeted, along with ports and naval bases. Regarding the Yugoslav Banat, a general assault was launched by the German 41st Corps, stationed in the Timișoara area, which consisted of the motorized SS division *Das Reich* and the motorized regiments *Großdeutschland* and Hermann Göring. The attack occurred on April 11, when the cities of Petrovgrad and Vršac were seized.[3] On April 12, the northernmost regions of Banat were seized, and within two days, Wehrmacht soldiers entered Velika Kikinda.

3 Veg Šandor, „Sistem nemačke okupacione vlasti u Banatu 1941 – 1944“, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, no. 35 (Novi Sad: Matica srpska, 1963), 64.

Изглед Симићевог салаша инв.бр 1201/1 Историјска збирка; Народни музеј Кикинда
The view of the Simić salaš inventory number 1201/1 Historical Collection of the Kikinda National Museum

Петровград и Вршац.[3] Током 12. априла освојени су најсевернији делови Баната, а за два дана војници Вермахта су ушли у Велику Кикинду.

У Велику Кикинду немачке трупе су ушле 14. априла из правца Накова, у 13 часова и 30 минута, са два камиона без организованог

On April 14, German troops entered Velika Kikinda from the direction of Nakovo at 1:30 p.m., arriving in two trucks without facing organized resistance. At the city square, which would soon be renamed Adolf Hitler Square, the Wehrmacht soldiers were welcomed.

A distinctive characteristic of the German occupation in Banat was the early establishment of robust administrative and security controls over the local population by the occupying authorities. Un-

3 Вег Шандор, „Систем немачке окупационе власти у Банату 1941–1944“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 35 (Нови Сад: Матица српска, 1963), 64.

отпора. На градском тргу који ће ускоро бити преименован у Трг Адолфа Хитлера, дочекани су војници Вермахта.

Посебну специфичност немачке окупације у Банату представљала је чињеница да је окупациони апарат веома рано успео да успостави чврсту административну и безбедносну контролу над становништвом. За разлику од појединих других делова окупиране Југославије, где је окупациона власт у првим месецима рата наилазила на проблеме у организацији управе, у Банату је значајан део послова преузет преко домаће немачке заједнице, која је већ пре рата била организована кроз Културбунд и повезана са нацистичким политичким структурама.[4] Такве околности омогућиле су брзо формирање локалних полицијских и управних органа, као и ефикасно спровођење репресивних мера.

У Великој Кикинди убрзо је успостављена војна управа на челу са командантом немачких јединица. За команданта града одређен је Ернест Пеликан, заступник осигуравајућег друштва „Јадран“, некадашњи чиновник Водне задруге, који је уједно био и комесар Градског поглаварства у звању вишег градоначелника. Пеликан је касније обављао више дужности у систему окупационе управе и безбедности у Банату. Напредовао је до шефа Одсека јавне безбедности при Подбанском звању у Окружном начелству, касније команданта Државне страже за Банат, те коначно вршиоца дужности префекта полиције. Његов успон временски се поклапа са доласком, односно појавом озлоглашеног Јураја Шпилера, „крвника Баната“.[5]

4 Mirna Zakić, Ethnic Germans and National Socialism in Yugoslavia in World War II, Cambridge University Press, Cambridge, 2017, str. 54–79.

5 Kristina Meneši, Juraj Špiler: portret ratnog zločinca u građi

like certain other regions of occupied Yugoslavia, where the occupying authority faced challenges in organizing governance during the initial months of the war, in Banat the local German community assumed a significant portion of administrative tasks. This community had been organized before the war through the Kulturbund and was connected to Nazi political structures.[4] Such circumstances enabled the swift formation of local police and administrative bodies, as well as the effective implementation of repressive measures.

In Velika Kikinda, a military administration was soon established, led by the commander of the German units. Ernest Pelikan, a representative of the insurance company "Jadran," was appointed as the city's commander. He was a former official of the Water Cooperative and also served as the commissioner of the City Administration with the rank of senior mayor. Subsequently, Pelikan held various positions within the occupational administration and security system in Banat. He advanced to the position of head of the Public Safety Department at the rank of Sub-Lieutenant in the District Headquarters, later becoming the commander of the State Guard for Banat, and ultimately serving as the acting prefect of police. His rise coincided with the arrival, or rather the emergence, of the infamous Juraj Špiler, known as the "butcher of Banat."[5]

Following Pelikan, other officials of the local government and police were soon appointed. Franz Binzberger became the mayor, while Anton Distl served as his deputy. The city police was led by Karl Kurjak, and the position of head of the criminal

4 Mirna Zakić, Ethnic Germans and National Socialism in Yugoslavia in World War II, Cambridge University Press, Cambridge, 2017, page 54–79.

5 Kristina Meneši, Juraj Špiler : portret ratnog zločinca u građi Muzeja Vojvodine,Novi Sad, 2023, page 28 – 29.

Поред Пеликана, убрзо су постављени и други функционери локалне управе и полиције. Градоначелник је постао Франц Бинцбергер, док је дужност његовог заменика обављао Антон Дистл. На челу градске полиције налазио се Карл Курјак, док је функцију шефа кривичне полиције преузео Штефан Никелс. Према сведочењима савременика и послератним изворима, Никелс је имао значајну улогу у истрагама усмереним против комуниста и припадника покрета отпора, а његово деловање често се доводи у везу са применом физичког насиља током ислеђивања. За руководиоца детективског бироа постављен је Алојз Алт, а за детективе: Георг Финк, Јозеф Штајн из Св. Хуберта, Рудолф Лајтел, Франц Енгел и по један Србин и Мађар.[6]

По доласку на власт, домаћи Немци су преименовали готово све улице у граду и наденули им немачке називе.[7] Потом су узурпирали јавне зграде у центру града, а користили су и приватне куће, за шта су поједини власници добијали новчану надокнаду.

Зграда Курије наставила је да буде затвор, првенствено за комунисте, док је Гимназија била седиште војне полиције, а бивша жандармеријска касарна (на месту данашње аутобуске станице) коришћена је за потребе војске. У Великој Кикинди је од 1942. године постојала и касарна за припаднике артиљеријског пука СС дивизије „Принц Еуген", која је била сачињена искључиво од локалних Немаца.[8]

police was taken over by Stefan Nickels. According to the testimonies of contemporaries and post-war sources, Nickels played a significant role in investigations directed against communists and members of the resistance movement, and his actions are often associated with the use of physical violence during interrogations. Alois Alt was appointed as the head of the detective bureau, with detectives including Georg Fink, Josef Stein from St. Hubert, Rudolf Leitl, Franz Engel, and one Serbian and one Hungarian detective.[6]

Upon assuming power, the local Germans renamed nearly all the streets in the city, assigning them German names.[7] After that, they usurped public buildings in the city center and also utilized private residences, for which some owners received financial compensation.

The building "Kurija" continued to function as a prison, primarily for communists, while the Gymnasium served as the headquarters for the military police and, the former gendarmerie barracks, located where the current bus station stands, was utilized for military purposes. In Velika Kikinda, since 1942, there was also a barracks for members of the artillery regiment of the SS division "Prince Eugene," which was composed exclusively of local Germans.[8]

The rigidity of the occupation regime was evident in the numerous orders issued by the German authorities during April and May of 1941. These orders mandated the compulsory surrender

Muzeja Vojvodine, Novi Sad, 2023, str. 28–29.

6 Љубомир Табачки, *Кикинда у народноослободилачком рату и револуцији* (Нови Сад: Институт за историју, едиција „Војводина у борби", серија Хронике, књ. 27, 1982) стр. 138.

7 *Oberbanater N.S. Kurier* – локалне новине; бр. 2 (7. мај 1941); бр. 3 (11. мај 1941).

8 Владислав Вујин, Милош Пушара и Владимир Дудић, Историја

6 Ljubomir Tabački, *Kikinda u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji* (Novi Sad: Institut za istoriju, edition „Vojvodina u borbi", Chronicles series, book 27, 1982) page 138

7 *Oberbanater N.S. Kurier* – local newspaper; no. 2 (May 7th, 1941); no.3 (May 11th, 1941)

8 Vladislav Vujin, Miloš Pušara i Vladimir Dudić, Istorija Nemaca u Velikoj Kikindi (Kikinda: Narodni muzej Kikinda, 2022), 54.

Ригидност окупационог режима огледала се и у бројним наредбама које су немачке власти доносиле током априла и маја 1941. године. Оне су обухватале обавезну предају оружја, забрану политичког организовања и јавних окупљања, као и строгу контролу привредног и друштвеног живота. За непоштовање ових прописа предвиђене су изузетно строге казне, укључујући и смртну.[9]

Прво масовније насиље над српским становништвом у Великој Кикинди извршено је крајем априла 1941. године, када је стрељано шест лица под оптужбом за „четништво". Егзекуција је извршена у багрењаку код железничке станице, а међу жртвама су били: Риста Недељковић, Душан Мудрић и Емил Журжевски из Велике Кикинде, Стеван Могин и Љубомир Голушин из Руског Села, као и Здравко Контрин из Бочара.

Могин и Голушин ухапшени су већ 17. априла, по повратку из Априлског рата са групом добровољаца, када су им приликом претреса станова пронађене пушке. Риста Недељковић, по занимању пекар, и Душан Мудрић, кројач, заиста су били припадници предратног четничког удружења. Емил Журжевски, који је такође био оптужен да је четник, нашао се на удару окупационих власти највероватније због свог занимања. Био је власник златарске радње за коју је интересовање показивао Алојз Алт. Само неколико дана након овог злочина, Алт је опљачкао Журжевскову златару. Случај Здравка Контрина био је нешто другачији. Овај железничар је минирао мањи железнички мост на реци Златици, у близини Падеја, након чега је убрзо ухапшен и стрељан.[10]

Немаца у Великој Кикинди (Кикинда: Народни музеј Кикинда, 2022), 54.

9 Табачки, *Навед. дело*, стр. 143.

10 Branislav Popov Miša, *Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941–1944*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1992, str. 24–25.

of weapons, prohibited political organization and public gatherings, and imposed strict control over economic and social life. Severe penalties were prescribed for non-compliance with these regulations, including the death penalty.[9]

The first significant act of violence against the Serbian population in Velika Kikinda occurred at the end of April 1941, when six individuals were executed on charges of "chetnik activity." The execution took place in a locust tree grove near the railway station, and among the victims were Rista Nedeljković, Dušan Mudrić, and Emil Žurževski from Velika Kikinda, Stevan Mogin and Ljubomir Golušin from Rusko Selo, as well as Zdravko Kontrin from Bočar.

Mogin and Golušin were arrested on April 17, upon their return from the April War with a group of volunteers, when rifles were discovered during the search of their residences. Rista Nedeljković, a baker, and Dušan Mudrić, a tailor, were indeed members of a pre-war Chetnik association. Emil Žurževski, who was also accused of being a Chetnik, likely fell under the scrutiny of the occupying authorities due to his profession. He was the owner of a jewelry store that attracted the interest of Alois Alt. Just a few days after this crime, Alt robbed the jewelry store owned by Žurževski. The case of Zdravko Kontrin was somewhat different. This railway worker detonated a smaller railway bridge over the Zlatica River, near Padej, after which he was shortly arrested and executed.[10]

At the end of May, initial measures were taken against the Jews of Velika Kikinda. They were

9 Tabački, the aforementioned work, page 143

10 Branislav Popov Miša, *Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941–1944*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1992, page 24-25

Крајем маја предузете су и прве мере против великокикиндских Јевреја. Они су били обележени жутом траком са Давидовом звездом и искључени из јавног и привредног живота. Укинута су им права на рад, кретање, сваки вид достојанства. Ускоро су одведени у синагогу, где су испребијани од стране нациста, а њихова имовина је опљачкана. Средином августа Јевреји су депортовани у Нови Бечеј, одакле су пребачени у Београд, где је већина њих окончала живот у логору Топовске шупе, на стратишту у Јајинцима или у душегупки (*Gaswagen*), једном од средстава масовног уништавања које су окупационе власти користиле у Србији.[11]

Крајем јула 1941. године формиран је Великокикиндски партизански одред. Зборно место налазило се у кукурузишту између Милошевачког друма и Јаконићевог салаша, у близини Шумице. Дана 28. јула, на зборном месту било је 27 бораца, односно припадника одреда, командант Угљеша Терзин и комесар Радован Трнић.[12]

Ниједан првоборац Великокикиндског партизанског одреда није дочекао крај рата и ослобођење. Већи део њих страдао је за неколико дана на салашу Николе Нике Симића, оца Лаmarked with a yellow star of David and excluded from public and economic life. Their rights to work, movement, and any form of dignity were revoked. Soon, they were taken to the synagogue, where they were beaten by Nazis, and their property was looted. By mid-August, the Jews were deported to Novi Bečej, from where they were transferred to Belgrade, where most of them met their end in the Topovske Šupe concentration camp, at the execution site in Jajinci, or in the gas van (*Gaswagen*), one of the means of mass extermination employed by the occupying authorities in Serbia.[11]

At the end of July 1941, the Velika Kikinda Partisan Unit was established. The assembly point was located in a cornfield between the Miloševac road and the Jakonić's farm, near the Šumica area. On July 28, there were 27 fighters, or members of the unit, present at the assembly point, including commander Uglješa Terzin and commissioner Radovan Trnić.[12]

None of the original members of the Velika Kikinda Partisan Detachment survived to witness the end of the war and liberation. Most of them were killed within a few days at the farm of Nikola Nika Simić, the father of Lazar Simić, at the site where the detachment intended to establish a

11 За детаљнији преглед страдања великокикиндских Јевреја током Другог светског рата видети: Marko Milošev, „Jevreji Velike Kikinde u toku Drugog svetskog rata", u: *Istorija Jevreja u Velikoj Kikindi*, ur. Vladislav Vujin (Kikinda: Narodni muzej Kikinda, 2016), 55–62.

12 Ђура Оличков, Мита Ћурчин, Данило Косић, Драгољуб Гаврић-Буба, Коста Крнић, Душан Богарошки, Никола Ника Богарошки, Лазар Симић, Коста Средојев-Шљука, Нићифор Брандић, Паја Богарошки, Боривој Суботички, Јован Ђурђев, Милош Стајић, Милорад Јовановић, Сава Средојев-Липованов, Коста Кљајин-Чича, Мирко Тешић, Ђура Француски, Милан Сивчев, Милош Остојин, Мита Богарошки, Алберт Балташик, Влада Богарошки, Рада Видицки-Наић.

11 For a more detailed overview of the suffering of the Jews of Velika Kikinda during the Second World War, see: Marko Milošev, "Jevreji Velike Kikinde u toku Drugog svetskog rata", u: *Istorija Jevreja u Velikoj Kikindi*, ur. Vladislav Vujin (Kikinda: Narodni muzej Kikinda, 2016), 55 – 62.

12 Đura Oličkov, Mita Ćurčin, Danilo Kosić, Dragoljub Gavrić-Buba, Kosta Krnić, Dušan Bogaroški, Nikola Nika Bogaroški, Lazar Simić, Kosta Sredojev-Šljuka, Nićifor Brandić, Paja Bogaroški, Borivoj Subotički, Jovan Đurđev, Miloš Stajić, Milorad Jovanović, Sava Sredojev-Lipovanov, Kosta Kljajin-Čiča, Mirko Tešić, Đura Francuski, Milan Sivčev, Miloš Ostojin, Mita Bogaroški, Albert Baltašik, Vlada Bogaroški, Rada Vidicki-Naić.

зара Симића, на локацији где је одред планирао да се укотви и устали, те координише диверзантске акције које је започео исте ноћи када је и основан. Положај Симићевог салаша био је посебно повољан јер се у близини налазила железничка станица Дерић, па се веза са осталим местима могла лако одржавати. Деловање одреда трајало је свега неколико дана. Након неколико почетних диверзија (паљење жита, извртање вагона), одред је већ 4. августа 1941. године опкољен од стране немачких окупационих снага на простору Симићевог салаша. Тада су погинули многи, укључујући и партизанског команданта и комесара, а тек је неколицина учесника борбе успела да пробије обруч и избегне смрт. Према појединим изворима, и немачке снаге претрпеле су губитке, мада њихов тачан број није поуздано утврђен.[13] Љубомир Табачки наводи да је током борбе на Симићевом салашу страдао један немачки подофицир и тројица војника, при чему износи и податке о њиховој сахрани.[14] На могућност да су немачке снаге заиста претрпеле губитке указује и фотографија из Историјске збирке Народног музеја Кикинда под инвентарним бројем 1204, на којој су приказана четири гробна места и ковчега прекривена заставама са кукастим крстом. Аутор фотографије је Виктор Жајтлик, фотограф из Велике Кикинде.

base and coordinate sabotage operations, which commenced that very night of its formation. The location of the Simić salaš was particularly advantageous due to its proximity to the Derić railway station, facilitating easy communication with other areas. The operations of the unit lasted only a few days. Following several initial diversions, such as the burning of grain and the derailing of trains, the unit was encircled by German occupying forces at the site of the Simić salaš on August 4, 1941. Many lost their lives during this encounter, including the partisan commander and the political commissar, while only a few combatants managed to break through the encirclement and escape death. According to some sources, the German forces also suffered casualties, although the exact number remains uncertain.[13] Ljubo Tabački notes that during the conflict at the Simić salaš, one German non-commissioned officer and three soldiers lost their lives, providing details regarding their burial.[14] The possibility that German forces indeed suffered losses is further supported by a photograph from the historical collection of the National Museum of Kikinda, cataloged as inventory number 1204, which depicts four graves and coffins draped with flags bearing the swastika. The photograph was taken by Viktor Žajtlik, a photographer from Velika Kikinda.

13 У акцији су учествовали припадници 721. потерног пешадијског пука, 714. пешадијске дивизије, потчињене LXV вишој команди стационираној у Великој Кикинди, као и припадници „Дојче Маншафта“. О структури немачких јединица, њиховој бројности и губицима видети: Сава Шијачки и Љубица Шијачки, *Кикинда од 1941. до 1945. године – материјал за историју Кикинде*, Кикинда, 1970, 69–70.

14 Табачки, *Кикинда у народноослободилачком рату и револуцији*, 252.

13 The operation involved members of the 721st Search Infantry Regiment and the 714th Infantry Division, which were subordinate to the LXV High Command stationed in Velika Kikinda, as well as personnel from the 'Deutsche Mannschaft'. For details regarding the structure of the German units, their numbers, and losses, see: Sava Šijački i Ljubica Šijački, *Kikinda od 1941. do 1945. godine – material za istoriju Kikinde*, Kikinda, 1970, 69–70.

14 Tabački, *Kikinda u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji*, 252.

„Борба на Симићевом салашу“, Радивој Бербаков, Народни музеј Кикинда инв.бр.60
“The Battle of the Simić salaš“, Radivoj Berbakov, the Kikinda National Museum inventory number 60

Борба на Симићевом салашу

За разлику од планинских и шумовитих подручја западне Србије, Босне или Црне Горе, северни Банат није пружао природне услове за развој класичног герилског рата. Отворен равничарски простор, густа мрежа путева и железничких комуникација, одсуство већих шумских комплекса и развијена окупациона инфраструктура чинили су овај простор изразито неповољним за дуготрајно деловање партизанских јединица. Истовремено, снажно присуство локалног немачког становништва укљученог у административни и полицијски апарат додатно је отежавало одржа-

The battle of the Simić salaš

In contrast to the mountainous and forested regions of western Serbia, Bosnia, or Montenegro, northern Banat did not offer the natural conditions conducive to the development of classical guerrilla warfare. The open flat terrain, dense network of roads and railway communications, absence of significant forest complexes, and the well-developed occupation infrastructure rendered this area distinctly unfavorable for the prolonged operations of partisan units. At the same time, the strong presence of the local German population involved in the administrative and police apparatus further complicated the maintenance of illegal

вање илегалних веза и скривање партизанских група. Управо због тога устанак у Банату имао је другачију динамику од устаничких процеса у другим деловима окупиране Југославије.

Партизанска база на Симићевом салашу била је организована у складу са принципима партизанске тактике и начина ратовања који су током лета 1941. године примењивани у Банату и другим деловима Војводине. Прилагођена равничарском терену и условима илегалног деловања под окупацијом, база је представљала место окупљања, смештаја и припреме бораца Великокикиндског партизанског одреда.

У бази су биле успостављене straже, курирска служба и везе са градом, док су борци били организовани у мање групе – десетине. Поред припрема за акције, вршена је обука у руковању оружјем и разматрана актуелна политичка ситуација. Наоружање одреда било је ограничено и састојало се од неколико војничких пушака, пиштоља, ручних бомби и једног пушкомитраљеза.

Према доступним сведочанствима, припадници одреда сматрали су да оружани отпор представља неопходан облик борбе против окупационих власти. Већину бораца чинили су млади људи, окупљени око идеје Народноослободилачког покрета и спремни да прихвате ризике илегалног и оружаног деловања.

Већ у првим данима августа окупационе власти појачале су активности усмерене ка откривању партизанских упоришта на подручју северног Баната. Немачка војска и полиција прикупљали су податке о могућим местима окупљања и деловања партизана. Према послератним изворима, откривању базе допринела је мрежа доушника и сарадника окупационих власти, која је пратила кретање сумњивих лица и пријављивала сваку неуобичајену активност.

connections and the concealment of partisan groups. This is precisely why the uprising in Banat exhibited a different dynamic compared to the insurrectionary processes in other regions of occupied Yugoslavia.

The partisan base at the Simić salaš was established in accordance with the principles of partisan tactics and warfare methods that were employed during the summer of 1941 in Banat and other regions of Vojvodina. Adapted to the flat terrain and the conditions of illegal operations under occupation, the base served as a gathering place, accommodation, and preparation site for the fighters of the Velika Kikinda Partisan Detachment.

At the base, guards, courier services, and connections with the city were established, while the fighters were organized into smaller groups – dozens. In addition to preparations for operations, training in weapon handling was conducted, and the current political situation was discussed. The unit's armament was limited and consisted of several military rifles, pistols, hand grenades, and one machine gun.

According to available testimonies, members of the unit believed that armed resistance was an essential form of struggle against the occupying authorities. The majority of the fighters were young individuals, united around the idea of the National Liberation Movement and willing to accept the risks associated with illegal and armed actions.

In the early days of August, the occupying authorities intensified their efforts to uncover partisan strongholds in the northern Banat region. The German military and police were gathering intelligence on potential gathering and operational sites of the partisans. According to post-war sources, the discovery of the base was facilitated by a network of informants and collaborators with the occupying authorities, who monitored the movements of suspicious individuals and reported any unusual activities.

Радован Трнић – комесар одреда
Radovan Trnić – squad commissar

У раним јутарњим часовима 4. августа немачке снаге покренуле су напад на базу на Симићевом салашу. Нападачи су настојали да потпуно затворе обруч око базе и онемогуће повлачење партизана. Прве јединице заузеле су положаје са источне стране, док су друге наступале из правца Велике Кикинде и околних салаша. Убрзо је отпочела интензивна пушчана и митраљеска ватра. Иако затечени брзином непријатељског продора, партизани су заузели одбрамбене положаје у кукурузишту и пружили

In the early hours of August 4, German forces initiated an assault on the base located at the Simić salaš. The attackers aimed to completely encircle the base and prevent the retreat of the partisans. The first units secured positions from the eastern side, while others advanced from the direction of Velika Kikinda and the surrounding farms. Soon, an intense barrage of rifle and machine gun fire commenced. Although taken by surprise by the rapid advance of enemy forces, the partisans quickly established defensive positions in the cornfield and mounted a resistance. The overwhelming superiority of the occupying forces soon became evident, as the German units managed to breach the defenses and penetrate deeper into the very area of the base.

During the prolonged combat, a significant number of fighters lost their lives, including prominent leaders of the unit: Uglješa Terzin and Radovan Trnić, the commander and the political commissar. The loss of leadership had considerable repercussions on the further development of the partisan movement in northern Banat. The surviving fighters attempted to break through the encirclement in smaller groups, with some managing to retreat through the surrounding cornfields to safer areas, while others were killed in battle or were captured.[15]

Following the conclusion of the battle, the occupying authorities implemented retaliatory measures. The German authorities conducted mass arrests in Velika Kikinda, Mokrin, and surrounding

15 According to the data from the memorial plaque at the Simić salaš, those who lost their lives in battle include: Uglješa Terzin, Radovan Trnić, Nićifor Brandić, Kosta Kljajin (Kljaić), Borivoj Subotički, Mirko Tešić, Sava Lipovanov, Miloš Ostojin, Paja Bogaroški, Milan Sivčev, and Nikola Bogaroški. Following the battle, partisans Laza Simić and Milorad Jovanović were executed, along with farm workers Stojanka Doroslovac, Bojka Dacin, and Triva Stojkov. Jovan Đurđev, a partisan fighter who was severely wounded in the head and carried away from the battlefield, was soon killed by German police.

отпор. Надмоћ окупационих снага убрзо је дошла до изражаја, те су немачке јединице успеле да пробију одбрану и продру дубље у простор саме базе.

Током вишесатне борбе погинуо је већи број бораца, међу којима и истакнути руководиоци одреда: Угљеша Терзин и Радован Трнић, командант и комесар. Губитак руководећег кадра имао је значајне последице по даљи развој партизанског покрета у северном Банату. Преживели борци покушали су пробој из обруча у мањим групама, а део њих успео је да се повуче кроз околна кукурузишта и стигне до сигурнијих подручја, док су други погинули у борби или били заробљени.[15]

Након окончања борбе уследиле су реваншистичке мере окупационих власти. Немачке власти спровеле су масовна хапшења у Великој Кикинди, Мокрину и околним насељима. Међу ухапшенима нашли су се чланови породица партизана, симпатизери покрета и лица осумњичена за сарадњу са Народноослободилачким покретом. Затвор у Великој Кикинди – Курија испуњен је ухапшенима, од којих су многи били изложени испитивањима и физичком злостављању. Посебно трагичан догађај уследио је након борбе, када су окупационе власти организовале масовно пребијање затвореника у великокикиндском затвору Курији и Соколани. Више лица задобило је тешке повреде, а појединачно

15 Према подацима са спомен-обележја на Симићевом салашу, у борби су погинули: Угљеша Терзин, Радован Трнић, Нићифор Брандић, Коста Кљајин (Кљаић), Боривој Суботички, Мирко Тешић, Сава Липованов, Милош Остојин, Паја Богарошки, Милан Сивчев и Никола Богарошки. Након борбе стрељани су партизани Лаза Симић и Милорад Јовановић, као и радници на салашу: Стојанка Дорословац, Бојка Дацин и Трива Стојков. Јован Ђурђев, партизански борац, тешко рањен у главу и изнесен са бојишта, убрзо је убијен од стране немачке полиције.

settlements. Among those detained were family members of partisans, supporters of the movement, and individuals suspected of collaborating with the National Liberation Movement. The prison in Velika Kikinda, Kurija, was filled with detainees, many of whom were subjected to interrogations and physical abuse. A particularly tragic event occurred following the fighting when the occupying authorities orchestrated a mass beating of prisoners at the Kurija and Sokolana prisons in Velika Kikinda. Several individuals sustained severe injuries, and some inmates succumbed to the effects of the violence. Such repressive measures implemented by the occupying authorities were aimed at suppressing the anti-occupational movement and deterring the population from collaborating with the National Liberation Movement. Despite significant losses and the dismantling of their base, the battle at the Simić salaš did not signify the end of resistance in Banat. The surviving members of the Velika Kikinda Partisan Detachment later joined the Mokrin Partisan Detachment.

Post-war local historiography has predominantly interpreted the battle at the Simić salaš through the lens of heroic resistance and revolutionary sacrifice, while the issues concerning the military capabilities of the Detachment and the particularities of the Banat region have remained secondary. The question of conspiracy or betrayal has emerged as one of the most controversial topics related to the events at the Simić salaš. In memoirs and chronicles, specific names of individuals believed to have provided the occupying authorities with information about the movements and hiding places of partisans occasionally surfaced.

However, such claims often relied on the memories of contemporaries and oral traditions, while documentary evidence was generally lacking.

ни затвореници подлегли су последицама насиља. Овакве репресивне мере окупационих власти биле су усмерене на сузбијање антиокупаторског покрета и одвраћање становништва од сарадње са НОП-ом. Упркос тешким губицима и разбијању базе, борба на Симићевом салашу није означила крај отпора у Банату. Преживели припадници Великокикиндског партизанског одреда касније су се прикључили Мокринском партизанском одреду.

Послератна локална историографија борбу на Симићевом салашу углавном је интерпретирала кроз призму херојског отпора и револуционарне жртве, при чему су питања војних могућности Одреда и специфичности банатског простора остајала у другом плану. Питање конспирације односно издаје представљало је једну од најконтроверзнијих тема везаних за догађаје на Симићевом салашу. У мемоарској грађи и хроникама повремено су се појављивала и конкретна имена особа за које се сматрало да су окупационим властима доставила податке о кретању и скровишту партизана.

Међутим, такве тврдње најчешће су почивале на сећањима савременика и усменим казивањима, док је документарна потврда углавном изостајала. Због тога су поједини наводи током времена остали предмет полемика и различитих тумачења. Иако се у колективном памћењу Кикинде дуго одржало уверење да је разотривање базе било последица издаје, до данас није прецизно утврђено ко је и на који начин могао допринети откривању партизанског склоништа. Управо та недореченост оставила је простор да се око Симићевог салаша створи својеврсна локална легенда, у којој се историјска чињеница преплиће са сећањем, претпоставкама и накнадним тумачењима.

Consequently, certain assertions have remained subjects of debate and varying interpretations over time. Although the collective memory of Kikinda has long held the belief that the exposure of the base was a result of betrayal, it has yet to be precisely determined who and in what manner contributed to the discovery of the partisan hideout. This ambiguity has allowed for the creation of a unique local legend surrounding the Simić salaš, where historical fact intertwines with memory, assumptions, and subsequent interpretations.

Historically, the military significance of this battle was limited. The detachment was destroyed, and armed resistance in northern Banat was temporarily weakened. Nevertheless, the importance of the Simić salaš does not reside in the military outcome but rather in the symbolism it carried. At that location, the first partisans from Velika Kikinda demonstrated that the occupation was not accepted without resistance and that individuals willing to sacrifice their lives for their beliefs had emerged even in the plains of Banat.

The events at the Simić salaš have, as previously mentioned, occupied a significant place in the culture of remembrance of the population of Kikinda and have become a symbol of early armed resistance against the occupation in this part of Vojvodina. The clash at the Simić salaš represents one of the first notable armed confrontations between partisan forces and occupying units. At the same time, it reflects the complex circumstances in which the early period of the National Liberation Combat unfolded in the plains, as well as the efforts of the local population to resist the occupying regime.

The site of the battle, as well as the assembly point for the establishment of the Velika Kikinda partisan detachment, today serves as a significant cultural landmark and a part of the historical her-

Историјски гледано, војни значај ове борбе био је ограничен. Одред је уништен, а оружани отпор у северном Банату привремено ослабљен. Ипак, значај Симићевог салаша не лежи у војном исходу већ у симболици коју је понео. На том месту први великокикиндски партизани показали су да окупација није прихваћена без отпора и да су се и у банатској равници појавили људи спремни да за своја уверења положе живот.

Догађаји на Симићевом салашу заузели су, као што је већ поменуто, значајно место у култури сећања становништва Кикинде и постали симбол раног оружаног отпора окупацији у овом делу Војводине. Сам окршај на Симићевом салашу представља једну од првих значајнијих оружаних конфронтација између партизанских снага и окупационих јединица. Истовремено, сведочи и о сложеним околностима у којима се одвијао рани период Народноослободилачке борбе у равници, али и о настојањима локалног становништва да пружи отпор окупационом режиму.

Место борбе, као и зборно место оснивања Великокикиндског партизанског одреда, данас представљају значајан локалитет културе сећања и део историјског наслеђа. У циљу трајног обележавања овог догађаја, када је основан Одред, поводом четрдесетогодишњице устанка, 6. октобра 1981. године подигнут је споменик „Пламен“ на земљишту некадашње фабрике кикиндске Ливнице железа и темпера. Аутори споменика били су вајар Драган Раденовић и архитекта Петар Марковић. Монумент је изведен од нерђајућег (прохромског) челика и био је замишљен као стилизовани приказ пламена, симбола револуционарне борбе и слободе. Висок је 17 метара и тежак око 15 тона, обликован је као правоугаони обелиск са стилизо-

itage. To commemorate this event, marking the founding of the unit on the fortieth anniversary of the uprising on October 6, 1981, a monument named “Plamen” was erected on the grounds of the former Kikinda Iron Foundry and Tempering Plant. The creators of the monument were sculptor Dragan Radenović and architect Petar Marković. The monument was crafted from stainless chrome steel and was conceived as a stylized representation of flame, symbolizing revolutionary struggle and freedom. The monument stands at a height of 17 meters and weighs approximately 15 tons, taking the form of a rectangular obelisk adorned with a stylized flame carved along its vertical axis, visible from all sides.[16] This memorial was intended to exemplify the principles of modernist memorial architecture characteristic of the Yugoslav memorial production in the latter half of the 20th century. Its abstract shape reflects the tendencies of contemporary memorial art to employ a symbolic language, rather than traditional figurative representations, to convey universal messages of resistance, sacrifice, and freedom.

Stylistically distinct, yet in a historical context, an integral part of this monument is the memorial erected in 1966 to honor the fallen members of the Velika Kikinda detachment, located at the site of the former Simić farm.

The Simić salaš as a place of remembrance

Immediately following the liberation of Kikinda, a wooden cross was erected near the Simić salaš, at the site where members of the Velika Kikinda Par-

16 Marta Ištvan, *Sećanje za budućnost: Spomenici, spomen-biste, spomen-ploče, nadgrobne ploče i sakralna obeležja u Kikindi* (Kikinda: Istorijski arhiv Kikinda, 2012), 27.

Крст - Палима за слободу инв.бр.1234 Историјска збирка; Народни музеј Кикинда

The cross - For those who fell for freedom, inventory number 1234, Historical Collection of the Kikinda National Museum

ваним пламеном урезаним дуж његове вертикале, видљивим са свих страна.[16] Споменик је требало да оличава пример модернистичке меморијалне архитектуре карактеристичне за југословенску споменичку продукцију друге половине XX века. Његова апстрактна форма одражава тенденције тадашње споменичке уметности да, уместо традиционалних фигуративних приказа, користи симболички језик како би пренела универзалне поруке о отпору, жртви и слободи.

Стилски потпуно другачији, али у историјском контексту на неки начин „саставни“ део ове споменичке целине, јесте споменик подигнут 1966. године у част палим борцима Великокикиндског одреда на месту некадашњег Симићевог салаша.

16 Marta Ištvan, *Sećanje za budućnost: Spomenici, spomen-biste, spomen-ploče, nadgrobne ploče i sakralna obeležja u Kikindi* (Kikinda: Istorijski arhiv Kikinda, 2012), 27.

tisan Detachment had been buried. The bodies were subsequently exhumed and transferred to a communal memorial grave in the city center[17], except for the body of commander Uglješa Terzin[18]. At the location of the wooden cross, a monument was later constructed at the Simić salaš. The inscription on the cross reads, *"4. VIII 1941. For those who fell for freedom".*[19]

The first memorial at this site was erected in 1957. It was a relatively modest stone monument erected by members of the scouting unit "Proka Sredojev".[20] Its primary purpose was commemorative: to mark the place of death and preserve the memory of the victims. A double five-pointed star is engraved on the plaque of the monument, and below it, in yellow letters, the text reads: "To the fallen comrades, the Scouting Unit Proka Sredojev Kikinda 25. V 1957."[21]

However, during the 1960s, a significant transformation occurred in the memorial culture of Yugoslavia. Rather than relying on classical figures and traditional monuments, there was a growing emphasis on a modernist approach that prioritized the symbolism of space and the emotional experience of the visitor.[22] In this context, a memorial park was established in 1966 at the Simić salaš, designed by the sculptor Rudolf Matutinović[23] from Zagreb.

17 IAK, f.244.5, „Radnički pokret“, 131 – 209, document no. 168.

18 NMK, inventory no. 2657, Letter from Uglješa Terzin's parents to Moša Pijade.

19 Marta Ištvan, *Sećanje za budućnost: Spomenici, spomen-biste, spomen-ploče, nadgrobne ploče i sakralna obeležja u Kikindi* (Kikinda: Istorijski arhiv Kikinda, 2012), 29.

20 Ibid 29.

21 Smilja Sivčev,"Spomenici i spomen – obeležja u čast učesnika i događaja NOB na području...", The work of Vojvodina museums, no. 11 (1962): 189 – 210.

22 Sanja Horvatinčić, *Spomenici iz razdoblja socijalizma u Hrvatskoj: prijedlog tipologije* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2017), 45–52.

23 Rudolf Matutinović (1927–2014), a Croatian academic sculptor and creator of numerous public monuments and memorial complexes across the former Yugoslavia, graduated from the Academy of Fine

Палим друговима Одред извидника Прока Средојев Кикинда

For the fallen comrades, the Scouting unit "Proka Sredojev" Kikinda

Симићев салаш као место сећања

Одмах након ослобођења Кикинде, у непосредној близини Симићевог салаша, на месту где су били сахрањени припадници Великокикиндског партизанског одреда, постављен је дрвени крст. Тела су потом ексхумирана и пренета у заједничку спомен-гробницу у центру града[17], изузев тела команданта Угљеше Терзина[18]. На месту где је био дрвени крст касније је подиг-

17 ИАК, Ф. 244.5, „Раднички покрет", 131–209, документ бр. 168.

18 НМК, инв. бр. 2657, Писмо родитеља Уљеше Терзина Моши Пијади.

The central motif of the complex consists of seventeen stone blocks made of white marble, each varying in size. These blocks symbolize the seventeen victims of events related to the battle at the Simić salaš in August 1941, which included members of the Velika Kikinda Partisan Detachment, workers from the farm, and individuals who succumbed to the consequences of torture and abuse following their arrest. One of the blocks bears the names of the deceased, while others feature verses dedicated to freedom, resistance, and the enduring nature of memory. The complex is further enriched by relief representations that serve to emphasize its memorial message. The motifs of peace doves, raised fists, and armed peasants highlight the intertwining of armed resistance, sacrifice, and hope for liberation, while the verses dedicated to the fallen enhance the emotional dimension of the entire complex. The author of these verses is Ljerka Car Matutinović[24], the wife of Rudolf Matutinović. Among them, certain verses hold a particularly significant place:

"Seventeen heroes still exist
They live a life of rebellion and strength...
They carry the plains as their mother in their chests
The warm plains, the vast land.
Seventeen heroes still exist...
They live in death: great and brave. "

These verses concisely and symbolically convey the fundamental idea of the entire memorial complex – that the fallen fighters, despite their physical absence, continue to exist in the collective

Arts in Zagreb in 1953.

24 Ljerka Car Matutinović (1931–) is a Croatian poet, writer, and translator. She is the author of numerous poetic and prose works, as well as verses inscribed at the memorial complex, the Simić salaš.

нут споменик на Симићевом салашу. На крсту пише: „4. VIII 1941. Палима за слободу“.[19]

Прво спомен-обележје на овом месту подигнуто је 1957. године. Био је то релативно скроман камени споменик који су подигли чланови извиђачког одреда „Прока Средојев“.[20] Његова функција била је првенствено комеморативна: да означи место погибије и сачува успомену на страдале. На плочи споменика урезана је двострука петокрака звезда и испод ње је жутим словима исписан текст: „Палим друговима Одред извидника Прока Средојев Кикинда 25.V 1957.”[21]

Међутим, већ током шездесетих година долази до значајне промене у југословенској меморијалној култури. Уместо класичних фигура и традиционалних споменика, све више се афирмише модернистички приступ који нагласак ставља на симболику простора и емоционални доживљај посетиоца.[22] У том духу је 1966. године на Симићевом салашу подигнут меморијални парк према замисли вајара Рудолфа Матутиновића[23] из Загреба.

Централни мотив комплекса чинило је седамнаест камених блокова од белог мермера различитих димензија. Они симболизују седамнаест жртава догађаја повезаних са борбом на Симићевом салашу августа 1941. године, међу којима су били

Споменик на Симићевом салашу
Monument at the Simić salaš

19 Marta Ištvan, *Sećanje za budućnost: Spomenici, spomen-biste, spomen-ploče, nadgrobne ploče i sakralna obeležja u Kikindi* (Kikinda: Istorijski arhiv Kikinda, 2012), 29.

20 *Исто*, 29.

21 Смиља Сивчев, „Споменици и спомен-обележја у част учесника и догађаја НОБ на подручју...“, Рад војвођанских музеја, бр. 11 (1962): 189–210.

22 Sanja Horvatinčić, *Spomenici iz razdoblja socijalizma u Hrvatskoj: prijedlog tipologije* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2017), 45–52.

23 Рудолф Матутиновић (1927–2014), хрватски академски вајар и аутор већег броја јавних споменика и меморијалних комплекса на простору некадашње Југославије, дипломирао је на Академији ликовних уметности у Загребу 1953. године.

memory of the community and in the plains from which they originated.

This concept marked a departure from traditional heroic iconography. Instead of the dominant figure of a hero typical of earlier monuments, the memorial is designed as a spatial entity where meaning is realized through the relationship between sculpture, landscape, and the movement of the visitor. This approach

припадници Великокикиндског партизанског одреда, радници са салаша и лица која су након хапшења подлегла последицама мучења и злостављања. На једном од блокова уклесана су имена страдалих, док се на другима налазе стихови посвећени слободи, отпору и трајности сећања. Комплекс је додатно обогаћен рељефним приказима чија је улога да нагласе његову меморијалну поруку. Мотиви голубова мира, подигнутих песница и наоружаних сељака указују на испреплетеност оружаног отпора, жртве и наде у ослобођење, док стихови посвећени страдалима додатно употпуњују емоционалну димензију читавог комплекса. Аутор стихова је Љерка Цар Матутиновић[24], супруга Рудолфа Матутиновића. Посебно место заузимају стихови:

„Седамнаест јунака живи
Живи животом бунта и снаге...
Равницу мајку у грудима носе
Равницу топлу, земљу широку.
Седамнаест јунака живи...
Живе у смрти: велики, храбри."

Ови стихови на сажет и симболички снажан начин изражавају основну идеју читавог меморијалног комплекса – да погинули борци, иако физички одсутни, настављају да живе у колективном сећању заједнице и у простору равнице из које су потекли.

Овај концепт означио је искорак од традиционалне херојске иконографије. Уместо доминантне фигуре хероја, карактеристичне за раније споменике, меморијал је обликован као просторна целина у којој се значење остварује

24 Љерка Цар Матутиновић (1931–), хрватска песникиња, књижевница и преводилац. Ауторка је више песничких и прозних дела, као и стихова уклесаних на меморијалном комплексу на Симићевом салашу.

aligns with the trends in Yugoslav memorial art of the 1960s, during which modernist memorials based on spatial experience and the active participation of the observer were developed.

The monument was unveiled by Toma Granfil, who was the then Vice President of the Executive Council of Serbia, during the central and concluding ceremony commemorating the Liberation Day of Kikinda and the 25th anniversary of the uprising. Alongside 8,000 residents and visitors from surrounding areas, the event was attended by high-ranking officials from the then Republic, Province, and various socio-political organizations. Toma Granfil's speech aligned with the prevailing discourse of socialist memorialization from the 1960s, emphasizing revolutionary sacrifice and the anti-fascist legacy:

"Comrades, today, at this site of the Kikinda Partisan Detachment's sacrifice from 1941, we unveil this modest yet beautiful monument. May it serve as a reminder for us and future generations of the 17 heroes who died for their people on August 4, 1941. None of them contemplated surrender; they fought until the last drop of their blood, until the final bullet. Five of them broke through the enemy encirclement, continued the fight, and one by one, they fell until the end of the war. For them, there was no hesitation about whether to go all the way, whether to give everything for their people, their freedom, and a better future. Even during those challenging days of 1941 and 1942, they unwaveringly believed in the victory of their people and the Revolution. May this monument always remind us of the names of the 17 fallen heroes and the heroic struggle of the Kikinda Partisan Detachment... May their glory and gratitude be eternal!"[25]

25 Kikindska komuna, no.212, October 13th, 1966. page 1.

Предлог уређења меморијалног комплекса на Симићевом салашу
Proposal for the development of the memorial complex at the Simić salaš

кроз однос скулптуре, пејзажа и кретања посетилаца. Такав приступ одговара тенденцијама југословенске меморијалне уметности шездесетих година XX века, када се развијају модернистички меморијали засновани на искуству простора и активном учешћу посматрача.

Споменик је, у склопу централне и завршне свечаности поводом Дана ослобођења Кикинде и 25-годишњице устанка, открио тадашњи пот-

In the early 1980s, there arose a necessity for the systematic organization of the Simić salaš area, which had already been recognized as a significant site of remembrance for the fallen participants of the National Liberation Combat. The document titled "Proposal for the Arrangement of the Memorial Complex at the Simić salaš" from 1981, along with the offer for the development of a Special Urban Planning Project from 1982, emphasized that the

председник Извршног већа Србије Тома Гранфил. Поред 8.000 мештана и придошлица из околних места, свечаности су присуствовали и високи званичници тадашње Републике, Покрајине и осталих друштвено-политичких организација. Говор Томе Гранфила био је у складу са доминантним дискурсом социјалистичке меморијализације шездесетих година XX века и наглашавао је револуционарну жртву и антифашистичко наслеђе:

„Другарице и другови, данас, на овом месту погибије Кикиндског партизанског одреда из 1941. године, откривамо овај скроман али леп споменик. Нека он подсећа и нас и потоње генерације на 17 хероја који су погинули за свој народ 4. августа 1941. године. Нико од њих није мислио на предају: борили су се до последње капи крви, до последњег метка. Петорица су пробила непријатељски обруч, наставили борбу и један по један изгинули до краја рата. За њих није било колебања да ли ићи до краја, да ли дати све за свој народ, његову слободу и бољу будућност. И у оним тешким данима 1941. и 1942. године они су непоколебиво веровали у победу свога народа и Револуције. Нека нас на имена 17 погинулих хероја и херојску борбу Кикиндског партизанског одреда увек подсећа овај споменик... Нека им је вечна слава и хвала!“[25]

Почетком осамдесетих година јавила се потреба за систематским уређењем простора Симићевог салаша, који је већ био препознат као значајно место сећања на страдале учеснике Народноослободилачке борбе. У документу „Предлог уређења меморијалног комплекса на Симићевом салашу“ из 1981. године, као и у понуди за израду Посебног урбанистичког пројекта из 1982. године, истакнуто је да постојећи

25 Кикиндска комуна, бр. 212, 13. октобар 1966. стр. 1.

existing area of approximately ten hectares was insufficient for the development of all planned facilities. Therefore, an expansion of the complex to about 130 hectares was proposed, thereby enabling its functional and spatial consolidation.

The planned concept was based on the integration of memorial and tourism-recreational functions of the space. The complex was intended to be divided into two main components. The first component would consist of the memorial section, which would include the arrangement of existing commemorative features and the reconstruction of authentic objects associated with events from the Second World War. This solution aimed to preserve the historical authenticity of the site while adapting it to the educational needs of visitors. It is intended that the space be supplemented with appropriate informational content that would contribute to a better understanding of the historical circumstances and significance of the location within the context of the anti-fascist struggle in the northern Banat region.

The second part of the complex was envisioned as a tourist-recreational zone that would complement the memorial content and facilitate longer stays for visitors. According to the planning documentation, the construction of a motel-type facility intended for tourists is proposed, along with a restaurant featuring both open and closed terraces, a café-bar, a pastry shop, an information point, and management facilities for the complex. Additionally, sanitary-technical and communal facilities necessary for the operation of the area and the accommodation of a larger number of visitors have also been planned.[26]

26 The National Museum of Kikinda, an unnamed document, proposal for the development of a Special Urban Planning Project for the

простор од приближно десет хектара није довољан за развој свих планираних садржаја. Због тога је предвиђено проширење комплекса на око 130 хектара, чиме би се омогућило његово функционално и просторно заокруживање.

Планирана концепција заснивала се на обједињавању меморијалне и туристичко-рекреативне функције простора. Комплекс је требало да буде подељен на две основне целине. Прву целину представљао би меморијални део, у којем би били уређени постојећи спомен-ички садржаји и реконструисани аутентични објекти повезани са догађајима из периода Другог светског рата. Циљ таквог решења био је очување историјске аутентичности локалитета и његово прилагођавање едукативним потребама посетилаца. Предвиђено је да простор буде допуњен одговарајућим информативним садржајима који би доприносили бољем разумевању историјских околности и значаја места у оквиру антифашистичке борбе на подручју северног Баната.

Други део комплекса био је замишљен као туристичко-рекреативна зона која би пратила меморијални садржај и омогућила дужи боравак посетилаца. Према планској документацији, предвиђена је изградња објекта типа мотела намењеног туристима, ресторана са отвореним и затвореним терасама, кафе-бара, посластичарнице, информационог пункта и објеката за управљање комплексом. Такође су планирани хигијенско-технички и комунални садржаји неопходни за функционисање простора и прихват већег броја посетилаца.[26]

Special attention was given to the arrangement of the natural environment. The documentation outlined the establishment of forested and park areas, the planting of deciduous trees, evergreen plants, and ornamental flora, thereby creating a distinctive landscape framework for the memorial complex. Additionally, the plan included the installation of water supply and sewage systems, electrical infrastructure, access roads, and parking facilities. The project authors emphasized that greening is one of the fundamental prerequisites for the successful organization of the entire complex.[27]

Within the recreational contents, children's playrooms, playgrounds, promenades, rest areas, and well-maintained grassy spaces designed for outdoor enjoyment were envisaged. Planned activities included horseback riding and carriage rides, as well as facilities tailored for children, which included areas for relaxation and recreation with ponies. This concept illustrates that the Simić salaš was envisioned as a space that would simultaneously preserve the memory of historical events while providing opportunities for cultural, educational, and recreational use.[28]

According to estimates presented in planning documents, the development of tourism in the Kikinda municipality could lead to a significant increase in the number of visitors to this locality. It is stated that by the end of the 20th century, the area could accommodate several thousand excursionists daily, which is why the planned area of the complex is estimated to be approximately 125–130 hectares. Such projections suggest that

26 Народни музеј Кикинда, неименовани документ, понуда за израду Посебног урбанистичког пројекта меморијалног комплекса на Симићевом салашу, Завод за урбанизам Војводине, бр. 360/1, Нови Сад, 12.5.1982.

memorial complex at the Simić salaš, Urban and spatial planning institute of Vojvodina, no. 360/1, Novi Sad, 12.5.1982.

27 Ibid.

28 Ibid.

Посебна пажња посвећена је уређењу природног амбијента. Документација је предвиђала подизање шумских и парковских површина, садњу високог листопадног дрвећа, зимзеленог растиња и украсног биља, чиме би се створио препознатљив пејзажни оквир меморијалног комплекса. Поред тога, планирано је опремање простора водоводном и канализационом мрежом, електроенергетском инфраструктуром, приступним саобраћајницама и паркинг просторима. Аутори пројекта наглашавали су да је управо озелењавање један од основних предуслова за успешно уређење читавог комплекса.[27]

У оквиру рекреативних садржаја предвиђене су играонице за децу, игралишта, шеталишта, одморишта и уређене травнате површине намењене боравку у природи. Планиране су и активности попут јахања и вожње фијакерима, као и садржаји прилагођени деци, укључујући простор за боравак и рекреацију са понијима. Овакав концепт показује да је Симићев салаш био замишљен као простор који би истовремено чувао сећање на историјске догађаје и пружао могућност културног, образовног и рекреативног коришћења.[28]

Према проценама наведеним у планским документима, развој туризма на подручју општине Кикинда могао је да доведе до значајног повећања броја посетилаца овог локалитета. Наводи се да би до краја XX века простор могао да прими и до неколико хиљада излетника дневно, због чега је планирана површина комплекса процењена на приближно 125–130 хектара. Такве пројекције указују да је Симићев салаш посматран не само као споменички локалитет од локалног значаја,

27 Исто.
28 Исто.

the Simić salaš was viewed not only as a monument of local significance but also as a potential regional center for cultural remembrance, education, and recreation.[29]

Examined within a wider historical context, the memory of the Simić salaš has undergone various phases, influenced by political and social circumstances. In the post-war decades, this site became one of the most significant places of remembrance for the National Liberation Combat in Kikinda. Commemorative ceremonies were regularly organized, featuring participation from government representatives, veterans' organizations, schools, labor collectives, and a large number of citizens.

A special place in the calendar of commemorations was held by July 28, the day of the establishment of the Velika Kikinda Partisan Detachment, and August 4, the day of the battle at the Simić salaš. However, the most significant date was October 6, Liberation Day of Kikinda. In honor of this occasion, central city celebrations were organized, including the laying of wreaths, academies, and other appropriate programs, while the memories of the Simić salaš were incorporated into a broader narrative about the anti-fascist combat and the liberation of the city.

During the 1960s and 1970s, alongside the development of memorial culture in Yugoslavia, the Simić salaš gained an increasingly significant position in the public sphere. The establishment of a memorial park in 1966 and subsequent plans for the construction of a large memorial-recreational complex testify to the efforts aimed at permanently integrating the site into the educational, cultural, and public life of the community.

29 Ibid.

Споменик на Симићевом салашу
Monument at the Simić salaš

Споменик на Симићевом салашу
Monument at the Simić salaš

већ и као потенцијални регионални центар културе сећања, образовања и рекреације.[29]

Посматрано у ширем временском оквиру, сећање на Симићев салаш пролазило је кроз различите фазе, условљене политичким и друштвеним околностима. У послератним деценијама овај локалитет представљао је једно од најзначајнијих места сећања на Народноослободилачку борбу у Кикинди. Комеморативне свечаности организоване су редовно, уз учешће представника власти, борачких организација, школа, радних колектива и великог броја грађана.

29 Исто.

The changes that followed the dissolution of the SFRY and the political transformations of the 1990s also affected the scope of commemorative activities. Although the Simić salaš was not physically destroyed nor did it fade from local historical memory, the commemorations gradually became more modest, and the number of participants diminished. At the same time, other forms of collective memory and new historical narratives began to take a central role in public life.

Despite this, the Simić salaš has maintained its status as a recognizable site of remembrance within the local community. Through periodic

Посебно место у календару обележавања заузимали су 28. јул, дан оснивања Великокикиндског партизанског одреда, и 4. август, дан борбе на Симићевом салашу. Ипак, највећи значај имао је 6. октобар, Дан ослобођења Кикинде. Тим поводом организоване су централне градске свечаности, полагања венаца, академије и други пригодни програми, док су сећања на Симићев салаш била укључена у шири наратив о антифашистичкој борби и ослобођењу града.

Током шездесетих и седамдесетих година, упоредо са развојем споменичке културе у Југославији, Симићев салаш добија све значајније место у јавном простору. Подизање меморијалног парка 1966. године и каснији планови за изградњу великог меморијално-рекреативног комплекса сведоче о настојању да се локалитет трајно укључи у образовни, културни и јавни живот заједнице.

Промене које су уследиле након распада СФРЈ и политичких преображаја деведесетих година одразиле су се и на обим комеморативних активности. Иако Симићев салаш није био изложен физичком уништавању нити је нестао из локалног историјског памћења, обележавања су временом постала скромнија, а број учесника мањи. Истовремено, централно место у јавном животу постепено су преузимали други облици колективног сећања и нови историјски наративи.

Упркос томе, Симићев салаш је задржао статус препознатљивог места сећања у локалној средини. Периодичним комеморацијама, активностима борачких организација, музејским истраживањима и интересовањем локалне заједнице одржавано је сећање на догађаје из августа 1941. године. На тај начин овај локалитет остао је део историјског и културног наслеђа Кикинде, сведочећи не само о једном ратном

commemorations, activities organized by veterans' associations, museum research, and the interest of the local populace, the memory of the events from August 1941 has been preserved. In this way, this location has remained a part of the historical and cultural heritage of Kikinda, serving as a testament not only to a wartime event but also to the ways in which different generations have interpreted and remembered the past.

Its significance primarily stems from the events of August 4, 1941, and the suffering endured by members of the Velika Kikinda Partisan Detachment, but also from the way in which this locality has been involved in the process of shaping collective memory over the decades.

From the first post-war commemorations, through the establishment of the memorial park in 1966, to the ambitious plans for the construction of a memorial-recreational complex in the early 1980s, the Simić salaš has held a significant position in the culture of remembrance in Kikinda. The monuments erected in this area not only testify to the necessity of preserving the memory of fallen fighters but also reflect the changes in memorialization practices, transitioning from traditional forms of commemoration to modernist memorial solutions characteristic of Yugoslav monumental art in the second half of the 20th century.

Simultaneously, the development and transformation of this locality illustrate how various generations and social systems have interpreted the legacy of the Second World War. The intensity of commemorative activities has fluctuated over time; however, the Simić salaš has retained its significance in the historical memory of the local community. Thanks to monuments, archival materials, museum activities, and periodic observances of important dates, the memory of

догађају, већ и о начинима на које су различите генерације тумачиле и памтиле прошлост.

Његов значај пре свега произлази из догађаја од 4. августа 1941. године и страдања припадника Великокикиндског партизанског одреда, али и из начина на који је овај локалитет током деценија био укључен у процес обликовања колективног памћења.

Од првих послератних обележја, преко подизања меморијалног парка 1966. године, па све до амбициозних планова за изградњу меморијално-рекреативног комплекса почетком осамдесетих година, Симићев салаш заузимао је важно место у култури сећања Кикинде. Споменици подигнути на овом простору сведоче не само о потреби да се очува успомена на погинуле борце, већ и о променама у начину меморијализације, од традиционалних облика обележавања ка модернистичким меморијалним решењима карактеристичним за југословенску споменичку уметност друге половине XX века.

Истовремено, развој и трансформација овог локалитета показују како су различите генерације и друштвени системи тумачили наслеђе Другог светског рата. Интензитет комеморативних активности мењао се током времена, али Симићев салаш није изгубио своје место у историјском памћењу локалне заједнице. Захваљујући споменицима, архивској грађи, музејској делатности и периодичним обележавањима значајних датума, сећање на догађаје из лета 1941. године остало је сачувано до данас.

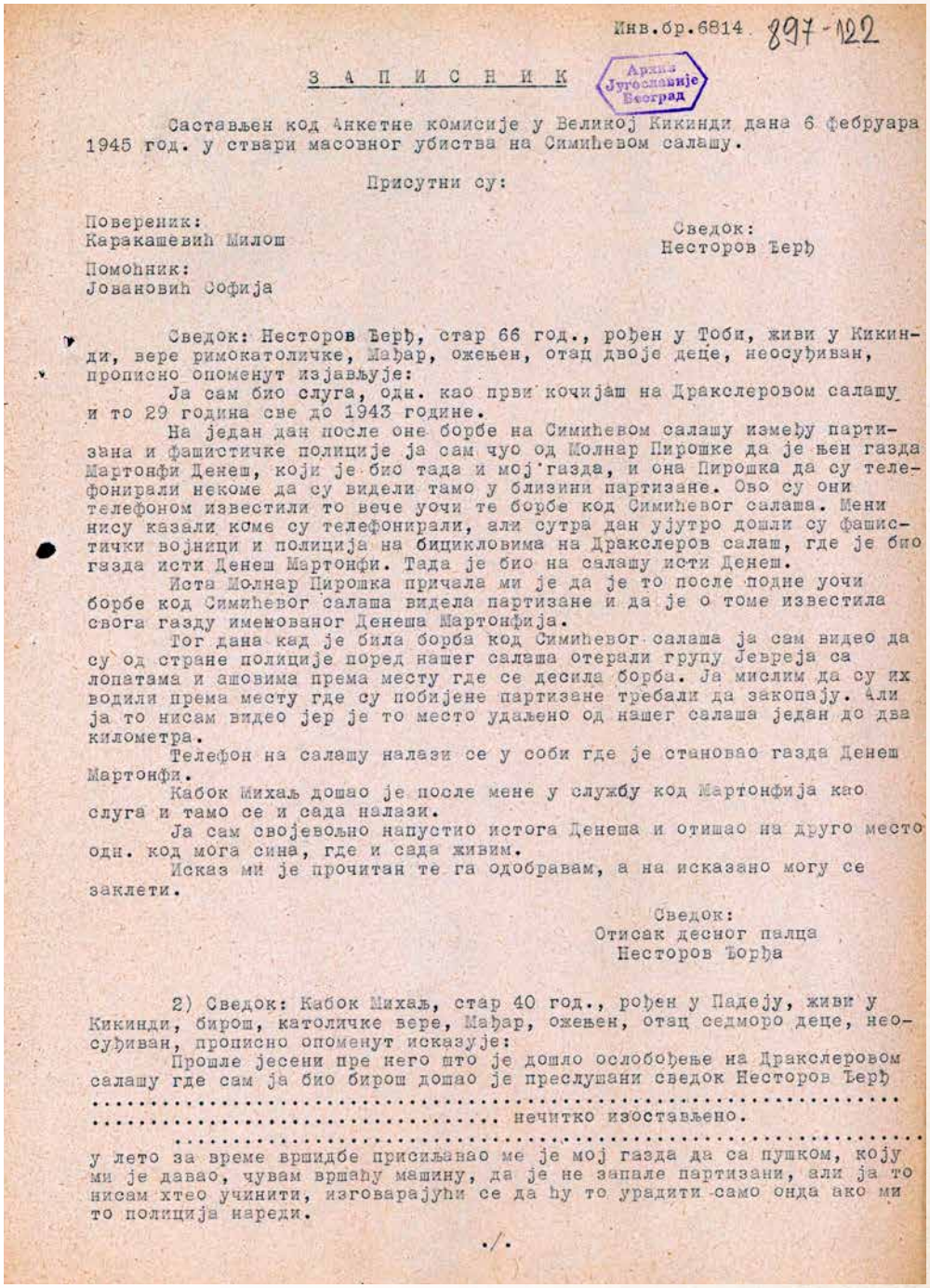
Као простор на коме се преплићу историјски догађај, споменичко наслеђе и култура сећања, Симићев салаш данас представља трајно сведочанство о ратном искуству Кикинде и о начину на који локалне заједнице обликују, чувају и преносе сећање на прошлост.

Споменик на Симићевом салашу
Monument at the Simić salaš

the events from the summer of 1941 has been preserved to this day.

As a space where historical events, memorial heritage, and the culture of remembrance intertwine, the Simić salaš today serves as a lasting testament to the wartime experience of Kikinda, as well as to the manner in which local communities shape, preserve, and transmit memories of the past.

Инв.бр.6814 897-122

Архив Југославије Београд

З А П И С Н И К

Састављен код Анкетне комисије у Великој Кикинди дана 6 фебруара 1945 год. у ствари масовног убиства на Симићевом салашу.

Присутни су:

Повереник:
Каракашевић Милош

Сведок:
Несторов Ђерђ

Помоћник:
Јовановић Софија

Сведок: Несторов Ђерђ, стар 66 год., рођен у Тоби, живи у Кикинди, вере римокатоличке, Мађар, ожењен, отац двоје деце, неосуђиван, прописно опоменут изјављује:

Ја сам био слуга, одн. као први кочијаш на Дракслеровом салашу и то 29 година све до 1943 године.

На један дан после оне борбе на Симићевом салашу између партизана и фашистичке полиције ја сам чуо од Молнар Пирошке да је њен газда Мартонфи Денеш, који је био тада и мој газда, и она Пирошка да су телефонирали некоме да су видели тамо у близини партизане. Ово су они телефоном известили то вече уочи те борбе код Симићевог салаша. Мени нису казали коме су телефонирали, али сутра дан ујутро дошли су фашистички војници и полиција на бицикловима на Дракслеров салаш, где је био газда исти Денеш Мартонфи. Тада је био на салашу исти Денеш.

Иста Молнар Пирошка причала ми је да је то после подне уочи борбе код Симићевог салаша видела партизане и да је о томе известила свога газду именованог Денеша Мартонфија.

Тог дана кад је била борба код Симићевог салаша ја сам видео да су од стране полиције поред нашег салаша отерали групу Јевреја са лопатама и ашовима према месту где се десила борба. Ја мислим да су их водили према месту где су побијене партизане требали да закопају. Али ја то нисам видео јер је то место удаљено од нашег салаша један до два километра.

Телефон на салашу налази се у соби где је становао газда Денеш Мартонфи.

Кабок Михаљ дошао је после мене у службу код Мартонфија као слуга и тамо се и сада налази.

Ја сам својевољно напустио истога Денеша и отишао на друго место одн. код мога сина, где и сада живим.

Исказ ми је прочитан те га одобравам, а на исказано могу се заклети.

Сведок:
Отисак десног палца
Несторов Ђорђа

2) Сведок: Кабок Михаљ, стар 40 год., рођен у Падеју, живи у Кикинди, бирош, католичке вере, Мађар, ожењен, отац седморо деце, неосуђиван, прописно опоменут исказује:

Прошле јесени пре него што је дошло ослобођење на Дракслеровом салашу где сам ја био бирош дошао је преслушани сведок Несторов Ђерђ
.....
..... нечитко изостављено.
.....
у лето за време вршидбе присиљавао ме је мој газда да са пушком, коју ми је давао, чувам вршаћу машину, да је не запале партизани, али ја то нисам хтео учинити, изговарајући се да ћу то урадити само онда ако ми то полиција нареди.

./.

Мој син Кабок Михаљ млађи, који се сада налази у народно-ослободилачкој војсци а који је око пола године у служби код нашег газде Мартонфи Денеша као послужитељ (лакеј) и он ми је причао да је Денеш Мартонфи њему казао да је он мађарски фашиста члан стреластих крстова и да њих има у Банату 12. Још ми је казао да је у Кикинди њилаш Коломпар, трговац у Кукиној кући у Кикинди. Син ми је причао да је Денеш стално ишао у радионицу код тог Коломпара и да су стално били заједно.

Мој син се налази као војник у Сомбору и тачна је његова адреса следећа:

Пре скоро годину дана исти мој газда Мартонфи рекао ми је да је он мене узео као бирошa зато што сам ја био 6 година на Ледереровом великом имању и разумем се у свим пословима, јер он намерава да иде у Мађарску да буде над-поручник (фехаднађ) јер њилаш партија је сада преузела власт јер су немачке трупе ушле у Мађарску. Још ми је казао да ћу ја да управљам његовим имањем док он буде отсутан у Мађарској. Знам да се спремао да тамо иде, али због чега није отишао није ми познато.

Када су се Немци повлачили одавде и мој газда спремао се да са њима оде и у ту сврху спремио је двоја кола и на исте наместио шатре да не пада киша и још један фијакер. И коњи су већ били спремљени али су Руси и партизани пре стигли и они нису отишли.

Ја сам причао Стојков Велимиру из Кикинде још пре годину дана о свему што сам чуо од Несторов Ђорђа а и што ми је Мартонфи и мој син причали пре годину дана, када је Мартонфи требао да иде за Мађарску као њилаш, (стрелачки крст).

Исказ ми је прочитан те га одобравам, а на исказано се могу увек заклети.

Сведок:
Кабок Михаљ,с.р.

Повереник:
Каракашевић,с.р.

Помоћник:
Јовановић Софија,с.р.

Архив Југославије Београд

Да је препис веран оригиналу који се чува у архиви докумената Државне комисије под Инв.бр.6814 потврђи,

Референт

З.С.

Инв.бр. 6814 897-130

Архив Југославије Београд

З А П И С Н И К

Састављен код Анкетне комисије у Великој Кикинди 15 фебруара 1945 год. у ствари убиства на Симићевом салашу.

Присутни су:

Повереник:
Каракашевић Милош

Помоћник:
Јовановић Софија

Сведок:
Молнар Михаљ

Тумач:
Мирјан Попов

Сведок: МОЛНАР МИХАЉ, 36 год. стар, Мађар, вере римокатоличке, ожењен, отац двоје деце, рођен у Чоки, живи у Кикинди, на салашу Телечки Јоце, некажњаван, прописно опомењут изјављује:

Ја сам бирош био 1941 год на Дракслеровом салашу заједно са мојом женом сведокињом Молнар Пирошком.

Ту недељу после подне тј. 3-VIII-1941 год. ја сам био на салашу и ја сам видео када се моја жена Пирошка вратила са још неком Розиком, чије презиме незнам али које би се могло сазнати на Дракслеровом салашу, и оне су се тада вратиле са Којићевог салаша. Њих две када су стигле на Дракслеров салаш биле су јако запрашене и задуване од трчања. Чим су оне стигле моја жена Пирошка отишла је да кљука патке, а ова друга што је ишла са њоме, Розика та је код бунара причала другим женама међу које је била и Катика жена Катона Бандике, - да су њих две успут виделе 7 партизана и да су се јако уплашиле и да су све до Дракслеровог салаша трчале. Та иста Катика кад је ово чула што је Розика казала отишла је код газде Денеш Мартонфија у његов стан на салашу и испричала му је шта је у друштву са мојом женом та Розика видела. Ово последње причала ми је сама та Катика. После овога исти Денеш Мартонфи послао је Катона Бандику по моју жену да она дође у његов стан да му исприча шта је моја жена видела. У тај мах сам и ја био поред моје жене, која је у то време кљукала патке; она ми је тада баш причала да су њих две виделе партизане и да су се страшно уплашиле. Када је овај Катона Бандика дошао по моју жену да је зове код Денеша она није хтела да иде, јер није хтела да се ова ствар изнесе јер се бојала. После овога исти Бандика је поново дошао или је дошао сам Денеш и наредио мојој жени да дође код њега у стан, јер да је наш газда Денеш већ о томе известио полицију и да полиција захтева да моја жена дође на телефон и да каже шта је видела. Онда је моја жена Пирошка морала да оде код телефона и када се оданде вратила казали ми је да је морала да телефонира да је видела 7 партизана. Још ми је жена причала да када је дошла код Денеша код телефона да је она и њему казала да она неће да телефонира, али ју је исти Денеш запретио да ако неће да телефонира да ће то пријавити полицији и да ће она за то бити стрељана. Причала ми је тада жена да је она и плакала али јој је Денеш казао да не плаче и да се не боји јер да јој се ништа неће догодити.

После овога сутра дан ујутро око 3 сата дошла је фашистичка војска и полиција на наш салаш (Дракслеров).

Телефон на салашу се налази у газдином стану али где ја незнам јер нисам смео улазити у стан.

Још ми је моја жена причала када су оне већ виделе партизане при повратку кући и када су трчале да су њих две среле на колима Триву Стојковог који је био бирок код Симић Нике на салашу и исти је њих запитао што тако трче, шта се десило а оне су одговориле њему: да су

оне виделе партизане и да су се поплашиле.

Ја нисам видео побијене партизане али сам видео како су тог дана после подне на двоје кола пронели Јевреје са лопатама и ашовима да закопају те партизане.

Исказ ми је прочитан, те га одобравам, а на исказано могу положити заклетву.

Сведок:
Молнар Михаљ,с.р.

Повереник:
Каракашевић,с.р.

Тумач:
Мирјан Попов,с.р.

Помоћник:
Јовановић Софија,с.р.

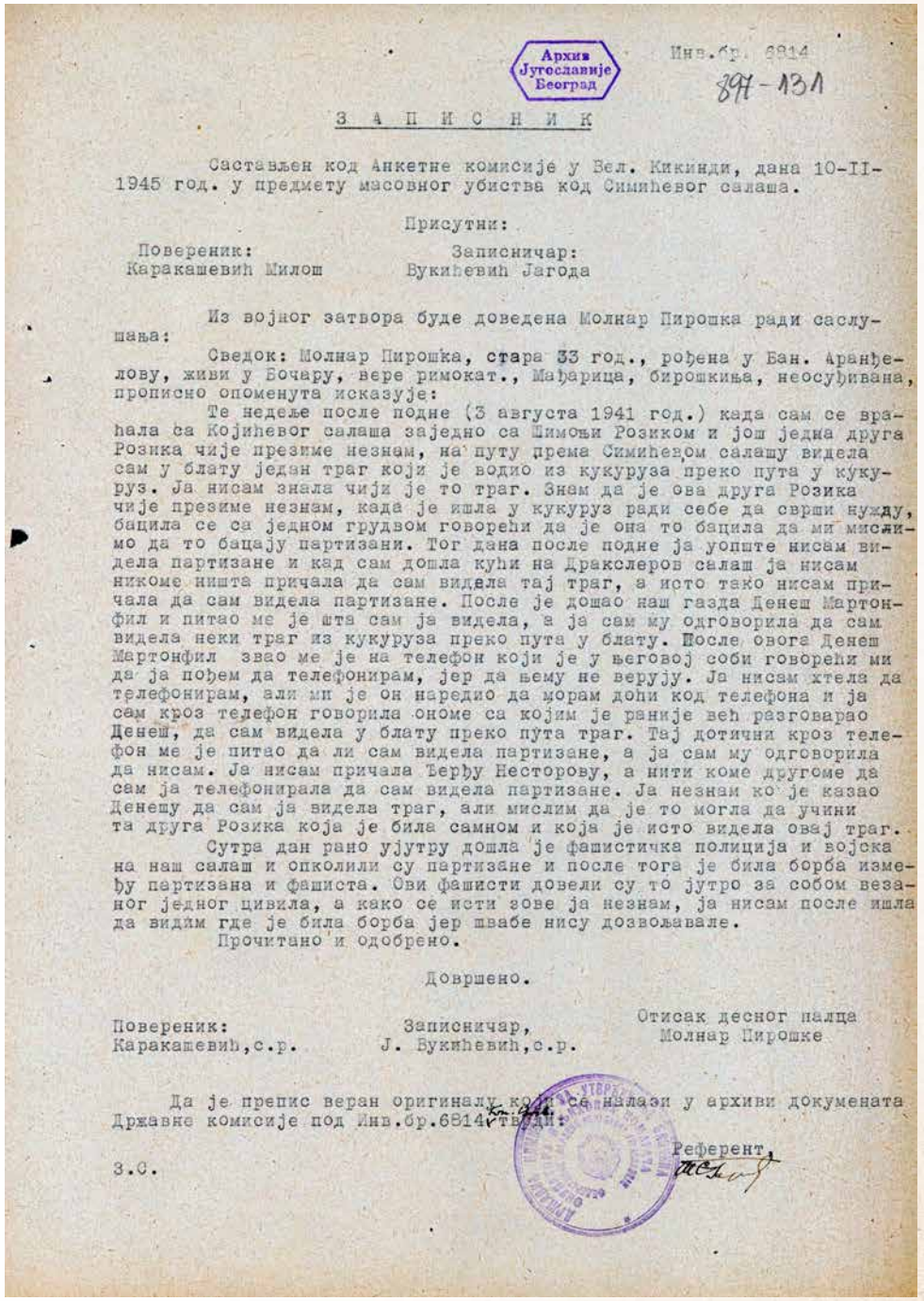
Архив Југославије Београд

Да је препис веран оригиналу који се налази у архиви Државне комисије под Инв.бр.6814 потврди

Референт

З.С.

AJ-110, 897-131; Молнар Пирошка

З А П И С Н И К

Састављен код Анкетне комисије у Вел. Кикинди, дана 10-II-1945 год. у предмету масовног убиства код Симићевог салаша.

Присутни:

Повереник: Каракашевић Милош
Записничар: Букићевић Јагода

Из војног затвора буде доведена Молнар Пирошка ради саслушања:

Сведок: Молнар Пирошка, стара 33 год., рођена у Бан. Аранђелову, живи у Бочару, вере римокат., Мађарица, бирошкиња, неосуђивана, прописно опоменута исказује:

Те недеље после подне (3 августа 1941 год.) када сам се враћала са Којићевог салаша заједно са Шимоњи Розиком и још једна друга Розика чије презиме незнам, на путу према Симићевом салашу видела сам у блату један траг који је водио из кукуруза преко пута у кукуруз. Ја нисам знала чији је то траг. Знам да је ова друга Розика чије презиме незнам, када је ишла у кукуруз ради себе да сврши нужду, бацила се са једном грудвом говорећи да је она то бацила да ми мислимо да то бацају партизани. Тог дана после подне ја уопште нисам видела партизане и кад сам дошла кући на Дракслеров салаш ја нисам никоме ништа причала да сам видела тај траг, а исто тако нисам причала да сам видела партизане. После је дошао наш газда Денеш Мартонфил и питао ме је шта сам ја видела, а ја сам му одговорила да сам видела неки траг из кукуруза преко пута у блату. После овога Денеш Мартонфил звао ме је на телефон који је у његовој соби говорећи ми да ја пођем да телефонирам, јер да њему не верују. Ја нисам хтела да телефонирам, али ми је он наредио да морам доћи код телефона и ја сам кроз телефон говорила ономе са којим је раније већ разговарао Денеш, да сам видела у блату преко пута траг. Тај дотични кроз телефон ме је питао да ли сам видела партизане, а ја сам му одговорила да нисам. Ја нисам причала Ђерђу Несторову, а нити коме другоме да сам ја телефонирала да сам видела партизане. Ја незнам ко је казао Денешу да сам ја видела траг, али мислим да је то могла да учини та друга Розика која је била самном и која је исто видела овај траг.

Сутра дан рано ујутру дошла је фашистичка полиција и војска на наш салаш и опколили су партизане и после тога је била борба између партизана и фашиста. Ови фашисти довели су то јутро за собом везаног једног цивила, а како се исти зове ја незнам, ја нисам после ишла да видим где је била борба јер њима нису дозвољавале.

Прочитано и одобрено.

Довршено.

Повереник: Каракашевић,с.р.
Записничар, Ј. Букићевић,с.р.
Отисак десног палца Молнар Пирошке

Да је препис веран оригиналу који се налази у архиви докумената Државне комисије под Инв.бр.6814 потврђује:

З.О.

Референт,

Инв.бр.6814

Архив Југославије Београд

897-132

З А П И С Н И К

Састављен код Анкетне комисије у Великој Кикинди дана 9 фебруара 1945 год. у ствари убиства на Симићевом салашу.

Присутни су:

Повереник:
Каракашевић Милош

Помоћник:
Јовановић Софија

Сведок:
Јовановић Светозар

Сведок: Јовановић Светозар, стар 55 год. свештеник, православне вере, рођен у Дрегутинову, живи у Вел. Кикинди, Србин, ожењен, отац двоје деце, неосуђиван, прописно опомењут, исказује:

Ја сам секретар Српске црквене општине од године 1933 па и данас. 13-V-1941 год. тадашњи командант фашиста Ернест Пеликан наредио је нашој црквеној општини да она из својих средстава даје помоћ сиромашним српским породицама а после неколико дана су наредили да исту помоћ дајемо и сиромашним породицама немачке и мађарске народности. Како смо ово наређење морали да извршимо јер нам је била запрећена строга казна ако ово не извршимо јер је сам командант рекао да то Срби треба да плаћају, јер су Срби изазвали овај рат. У ту сврху Црквена општина исплатила је 284.990.- динара.

После оног масовног убиства на Симићевом салашу када је погинула једна група од 17 партизана а осим њих погинуло је и 4 фашистичка војника и један фашистички полицајац, - тадашњи војни командант фашистички својим наређењем од 8-VIII-1941 год. наредио је црквеној општини да исплати све погребне трошкове око сахране тих фашистичких војника и овај рачун је износио 34.692.50 јер је сахрана била најсвечаније опремљена.

Прочитано и признато.

Повереник:
Каракашевић,с.р.

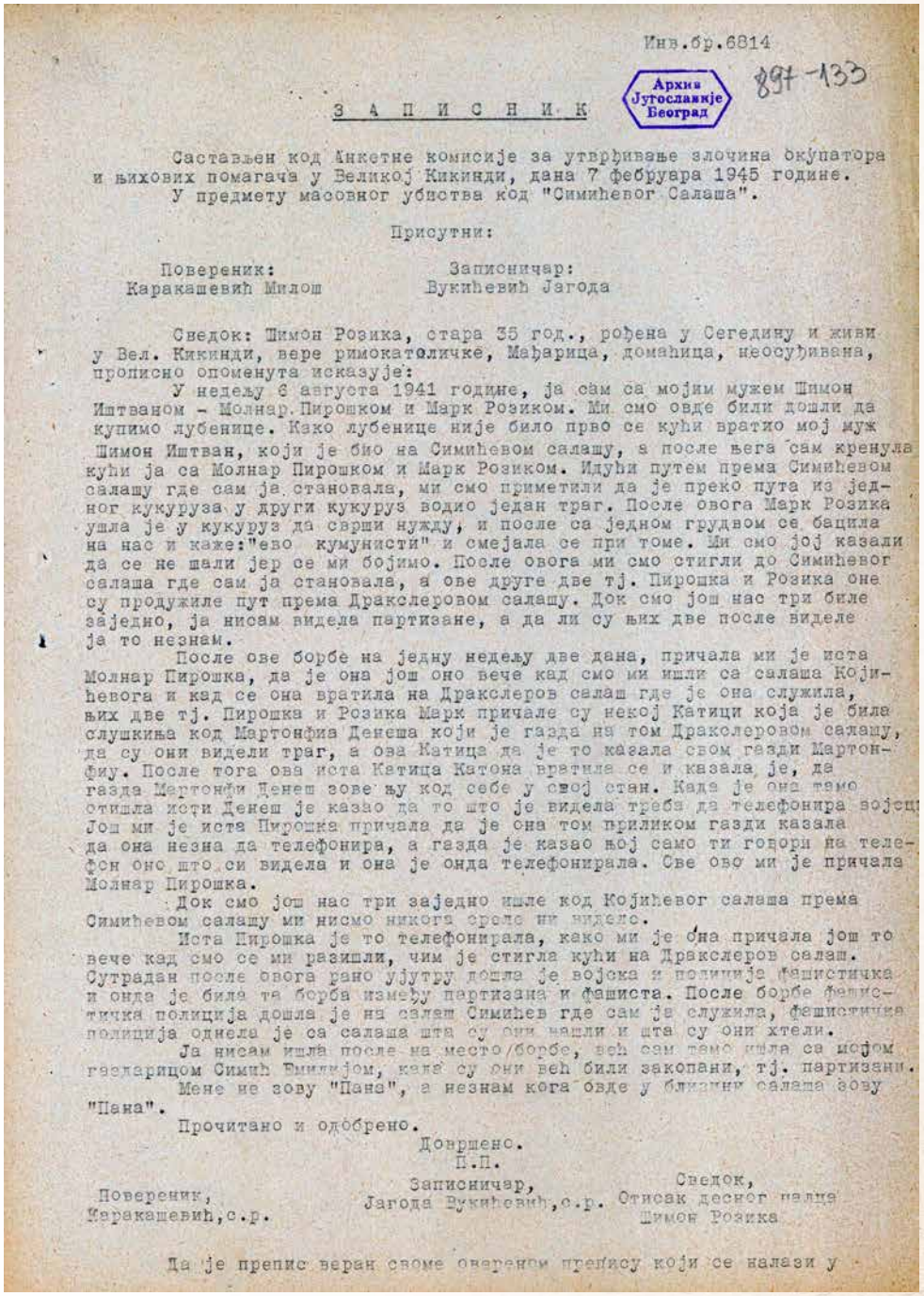
Помоћник:
Јовановић Софија,с.р.

Сведок:
Светозар Јовановић,с.р.
секретар црквене општине

Да је преписс веран оригиналу који се налази у архиви докумената Државне комисије под Инв.бр. 6814 стварно:

Референт

З.С.

Инв.бр.6814

Архив Југославије Београд

897-133

З А П И С Н И К

Састављен код Анкетне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Великој Кикинди, дана 7 фебруара 1945 године. У предмету масовног убиства код "Симићевог Салаша".

Присутни:

Повереник: Каракашевић Милош
Записничар: Вукићевић Јагода

Сведок: Шимон Розика, стара 35 год., рођена у Сегедину и живи у Вел. Кикинди, вере римокатоличке, Мађарица, домаћица, неосуђивана, прописно опоменута исказује:

У недељу 6 августа 1941 године, ја сам са мојим мужем Шимон Иштваном - Молнар Пирошком и Марк Розиком. Ми смо овде били дошли да купимо лубенице. Како лубенице није било прво се кући вратио мој муж Шимон Иштван, који је био на Симићевом салашу, а после њега сам кренула кући ја са Молнар Пирошком и Марк Розиком. Идући путем према Симићевом салашу где сам ја становала, ми смо приметили да је преко пута из једног кукуруза у други кукуруз водио један траг. После овога Марк Розика ушла је у кукуруз да сврши нужду, и после са једном грудвом се бацила на нас и каже:"ево комунисти" и смејала се при томе. Ми смо јој казали да се не шали јер се ми бојимо. После овога ми смо стигли до Симићевог салаша где сам ја становала, а ове друге две тј. Пирошка и Розика оне су продужиле пут према Дракслеровом салашу. Док смо још нас три биле заједно, ја нисам видела партизане, а да ли су њих две после виделе ја то незнам.

После ове борбе на једну недељу две дана, причала ми је иста Молнар Пирошка, да је она још оно вече кад смо ми ишли са салаша Којићевога и кад се она вратила на Дракслеров салаш где је она служила, њих две тј. Пирошка и Розика Марк причале су некој Катици која је била слушкиња код Мартонфија Денеша који је газда на том Дракслеровом салашу, да су они видели траг, а ова Катица да је то казала свом газди Мартонфију. После тога ова иста Катица Катона вратила се и казала је, да газда Мартонфи Денеш зове њу код себе у свој стан. Када је она тамо отишла исти Денеш је казао да то што је видела треба да телефонира војсци Још ми је иста Пирошка причала да је она том приликом газди казала да она незна да телефонира, а газда је казао њој само ти говори на телефон оно што си видела и она је онда телефонирала. Све ово ми је причала Молнар Пирошка.

Док смо још нас три заједно ишле код Којићевог салаша према Симићевом салашу ми нисмо никога оданле ни видели.

Иста Пирошка је то телефонирала, како ми је она причала још то вече кад смо се ми разишли, чим је стигла кући на Дракслеров салаш. Сутрадан после овога рано ујутру дошла је војска и полиција фашистичка и онда је била та борба између партизана и фашиста. После борбе фашистичка полиција дошла је на салаш Симићев где сам ја служила, фашистичка полиција однела је са салаша шта су они нашли и шта су они хтели.

Ја нисам ишла после на место борбе, већ сам тамо ишла са мојом газдарицом Симић Ђиђијом, када су они већ били закопани, тј. партизани.

Мене не зову "Пана", а незнам кога овде у близини салаша зову "Пана".

Прочитано и одобрено.

Довршено.
П.П.

Повереник, Каракашевић,с.р.
Записничар, Јагода Вукићевић,с.р.
Сведок, Отисак десног палца Шимон Розика

Да је препис веран своме оверено препису који се налази у

архиви докумената Државне комисије под Инв.бр.6814 утврди:

Ка. Бр. 6.

Референт

г.С.

Инв.бр.6814

897-134

Архив Југославије Београд

З А П И С Н И К

Састављен код Анкетне комисије у Вел. Кикинди дана 7 фебруара 1945 год. у ствари догађаја на Симићевом салашу.

Присутни су:

Повереник:
Максимовић Лазар

Помоћник:
Јовановић Софија

Сведок:
Кабок Михаљ мл.

Сведок: Кабок Михаљ мл. стар 24 године, рођен у Падеју, живи у Великој Кикинди, радник, римокатоличке вере, ожењен, без деце, опоменут на исказ истине, изјављује:

Ја сам се запослио код Мартонфи Денеша одн. на салашу званом Дракслер као собни слуга и ступио сам у службу 1-IX-1943 год. па све до 13-II-1944 год. За време мог службовања чуо сам од Мартонфи Денеше мојег послодавца и то више пута да је он припадник партије стреластих крстова нисам међутим чуо од Мартонфија да је још ко у Банату одн. у Кикинди од Мађара припадник ове партије. Сећам се врло добро да ми је мој послодавац једном приликом казао да мора да иде у војску јер. партија Салашија има да добије. Он је отишао био у Будимпешту где се бавио два и по месеца. Да ли је био у војсци или не није ми познато.

У току мојег службовања у три маха чуо сам Мартонфи Денеша да у својој соби нешто говори али шта нисам могао разумети. Ово је било мени чудновато и због тога што тада у соби где је он био није било никога. Ја сам покушавао да видим шта он у соби ради и кроз један мали отвор на прозору видео сам га где седи за столом и говори. Ја сам увек тада претпостављао да је говорио у микрофон пошто је неку справу имао пред собом на столу. Именовани је више пута преко дела ноћи говорио. Овај разговор није водио на телефону, пошто се телефон није налазио у његовој соби већ у холу. Ово ми је познато отуда што сам на своје собе бос ушао у хол и прислушкивао овај говор, а пошто сам хтео да видим с ким говори изишао сам у двориште и кроз један мали отвор од ролетне посматрао Мартонфија шта ради у својој соби.

О овоме би могла дати подробнија обавештења газдања куварица Пирошка нећи чијег се презимена сада не сећам а станује међутим у Пот. Св. Никола.

Познато ми је да је Мартонфи врло често одлазио овд. трговцима Бихти и старом Лок-у.

Напомињем да ме мој послодавац никако није волео и да сам се са њиме често свађао а ово због тога што је осетио да мотрим на њега.

Ништа ми више по овој ствари није познато.

Прочитано и одобрено.

Сведок,
Кабок Михаљ,с.р.

Повереник:
Максимовић,с.р.

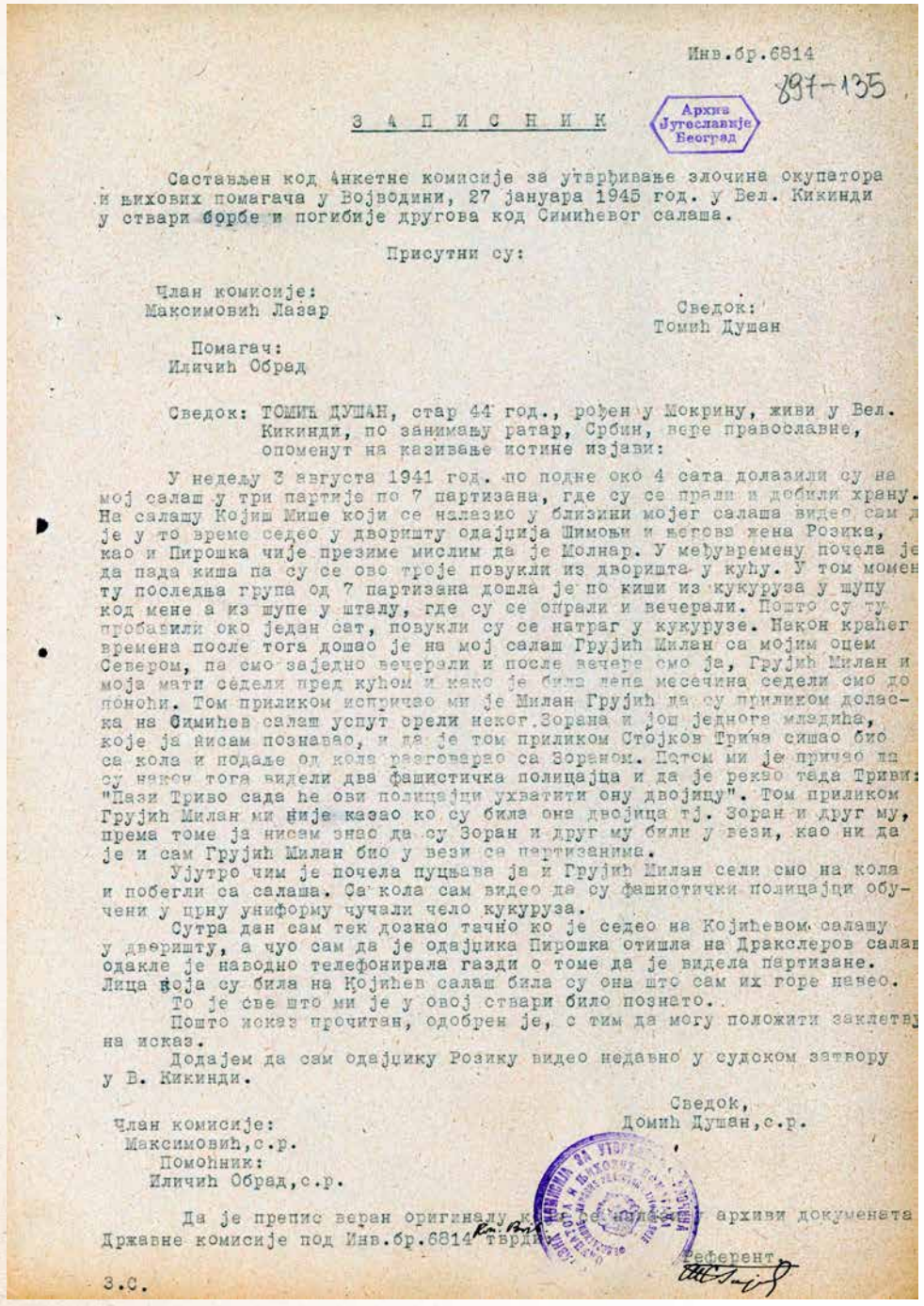
Помоћник:
Јовановић Софија,с.р.

Да је препис веран оригиналу који се налази у архиви докумената Државне комисије под Инв.бр.6814 потврђује

референт

З.С.

Aj-110, 897-135; Томић Душан

Инв.бр.6814

897-135

Архив Југославије Београд

З А П И С Н И К

Састављен код Анкетне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини, 27 јануара 1945 год. у Вел. Кикинди у ствари борбе и погибије другова код Симићевог салаша.

Присутни су:

Члан комисије:
Максимовић Лазар

Сведок:
Томић Душан

Помагач:
Иличић Обрад

Сведок: ТОМИЋ ДУШАН, стар 44 год., рођен у Мокрину, живи у Вел. Кикинди, по занимању ратар, Србин, вере православне, опомењут на казивање истине изјави:

У недељу 3 августа 1941 год. по подне око 4 сата долазили су на мој салаш у три партије по 7 партизана, где су се прали и добили храну. На салашу Којић Миће који се налазио у близини мојег салаша видео сам д је у то време седео у дворишту одајџија Шимоњи и његова жена Розика, као и Пирошка чије презиме мислим да је Молнар. У међувремену почела је да пада киша па су се ово троје повукли из дворишта у кућу. У том момен ту последња група од 7 партизана дошла је по киши из кукуруза у шупу код мене а из шупе у шталу, где су се опрали и вечерали. Пошто су ту пробавили око један сат, повукли су се натраг у кукурузе. Након краћег времена после тога дошао је на мој салаш Грујић Милан са мојим оцем Севером, па смо заједно вечерали и после вечере смо ја, Грујић Милан и моја мати седели пред кућом и како је била пуна месечина седели смо до поноћи. Том приликом испричао ми је Милан Грујић да су приликом доласка на Симићев салаш успут срели неког Зорана и још једнога младића, које ја нисам познавао, и да је том приликом Стојков Трива сишао био са кола и подаље од кола разговарао са Зораном. Потом ми је причао да су неког тога видели два фашистичка полицајца и да је рекао тада Трива: "Пази Триво сада ће ови полицајци ухватити ону двојицу". Том приликом Грујић Милан ми није казао ко су била она двојица тј. Зоран и друг му, према томе ја нисам знао да су Зоран и друг му били у вези, као ни да је и сам Грујић Милан био у вези са партизанима.

Ујутро чим је почела пуцњава ја и Грујић Милан сели смо на кола и побегли са салаша. Са кола сам видео да су фашистички полицајци обучени у црну униформу чучали чело кукуруза.

Сутра дан сам тек дознао тачно ко је седео на Којићевом салашу у дворишту, а чуо сам да је одајџика Пирошка отишла на Дракслеров салаш одакле је наводно телефонирала газди о томе да је видела партизане. Лица која су била на Којићев салаш била су она што сам их горе навео.

То је све што ми је у овој ствари било познато.

Пошто исказ прочитан, одобрен је, с тим да могу положити заклетву на исказ.

Додајем да сам одајџику Розику видео недавно у судском затвору у В. Кикинди.

Сведок,
Домић Душан,с.р.

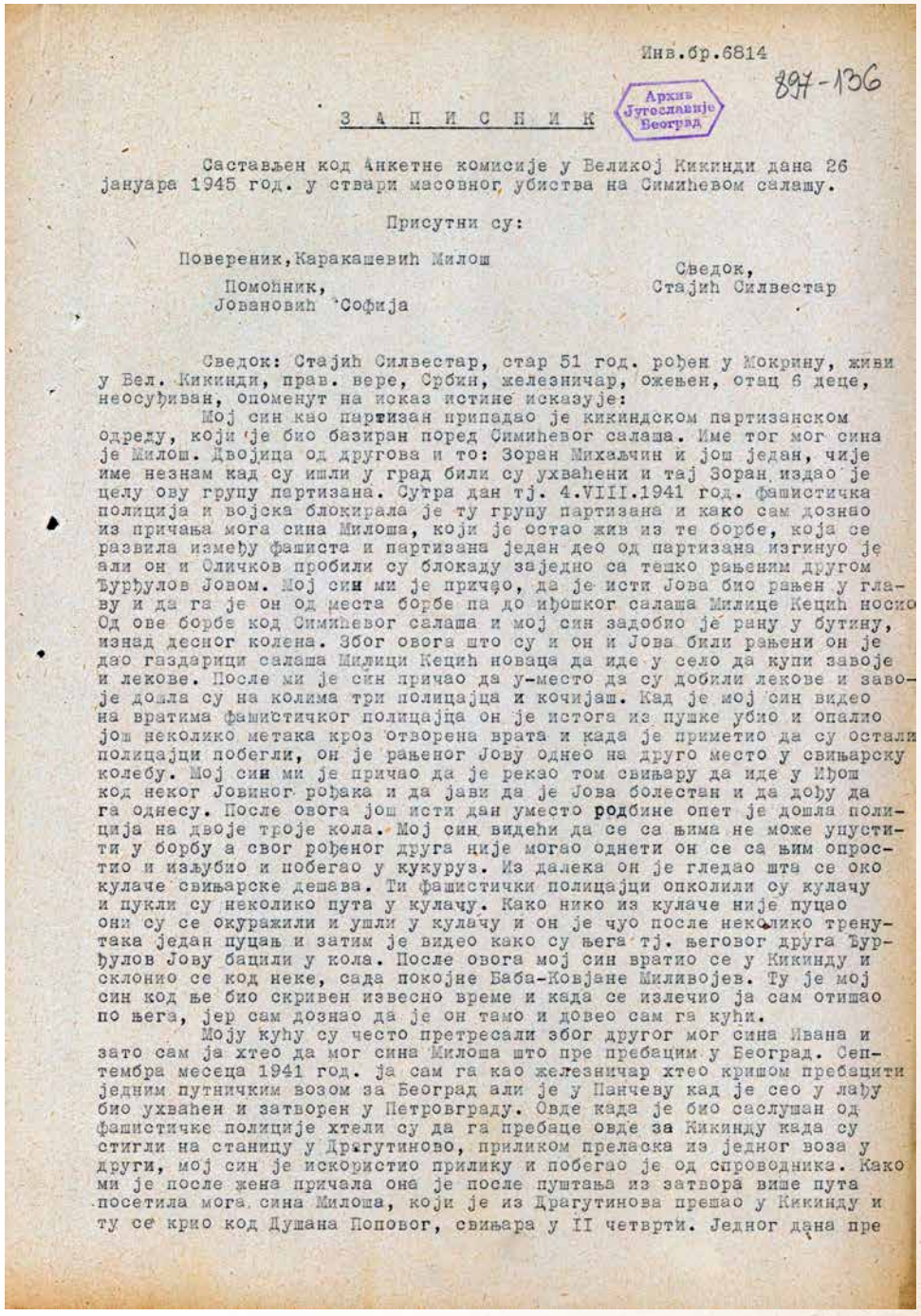
Члан комисије:
Максимовић,с.р.
Помоћник:
Иличић Обрад,с.р.

Да је препис веран оригиналу који се чува у архиви докумената Државне комисије под Инв.бр.6814 тврдим

Референт

З.С.

AJ-110, AJ-110, AJ-110, 897-136/137; Стајић Силвестар

Инв.бр.6814

897-136

Архив Југославије Београд

З А П И С Н И К

Састављен код Анкетне комисије у Великој Кикинди дана 26 јануара 1945 год. у ствари масовног убиства на Симићевом салашу.

Присутни су:

Повереник, Каракашевић Милош

Помоћник, Јовановић Софија

Сведок, Стајић Силвестар

Сведок: Стајић Силвестар, стар 51 год. рођен у Мокрину, живи у Вел. Кикинди, прав. вере, Србин, железничар, ожењен, отац 6 деце, неосуђиван, опомунут на исказ истине исказује:

Мој син као партизан припадао је кикиндском партизанском одреду, који је био базиран поред Симићевог салаша. Име тог мог сина је Милош. Двојица од другова и то: Зоран Михаљчин и још један, чије име незнам кад су ишли у град били су ухваћени и тај Зоран издао је целу ову групу партизана. Сутра дан тј. 4.VIII.1941 год. фашистичка полиција и војска блокирала је ту групу партизана и како сам дознао из причања мога сина Милоша, који је остао жив из те борбе, која се развила између фашиста и партизана један део од партизана изгинуо је али он и Оличков пробили су блокаду заједно са тешко рањеним другом Ђурђулов Јовом. Мој син ми је причао, да је исти Јова био рањен у главу и да га је он од места борбе па до ињошког салаша Милице Кецић носио Од ове борбе код Симићевог салаша и мој син задобио је рану у бутину, изнад десног колена. Због овога што су и он и Јова били рањени он је дао газдарици салаша Милици Кецић новаца да иде у село да купи завоје и лекове. После ми је син причао да у-место да су добили лекове и завоје дошла су на колима три полицајца и кочијаш. Кад је мој син видео на вратима фашистичког полицајца он је истога из пушке убио и опалио још неколико метака кроз отворена врата и када је приметио да су остали полицајци побегли, он је рањеног Јову однео на друго место у свињарску колебу. Мој син ми је причао да је рекао том свињару да иде у Ињош код неког Јовиног рођака и да јави да је Јова болестан и да дођу да га однесу. После овога још исти дан уместо родбине опет је дошла полиција на двоје троје кола. Мој син видећи да се са њима не може упустити у борбу а свог рођеног друга није могао однети он се са њим опростио и изљубио и побегао у кукуруз. Из далека он је гледао шта се око кулаче свињарске дешава. Ти фашистички полицајци опколили су кулачу и пукли су неколико пута у кулачу. Како нико из кулаче није пуцао они су се окуражили и ушли у кулачу и он је чуо после неколико тренутака један пуцањ и затим је видео како су његга тј. његовог друга Ђурђулов Јову бацили у кола. После овога мој син вратио се у Кикинду и склонио се код неке, сада покојне Баба-Ковјане Миливојев. Ту је мој син код ње био скривен извесно време и када се излечио ја сам отишао по њега, јер сам дознао да је он тамо и довео сам га кући.

Моју кућу су често претресали због другог мог сина Ивана и зато сам ја хтео да мог сина Милоша што пре пребацим у Београд. Септембра месеца 1941 год. ја сам га као железничар хтео кришом пребацити једним путничким возом за Београд али је у Панчеву кад је сео у лађу био ухваћен и затворен у Петровграду. Овде када је био саслушан од фашистичке полиције хтели су да га пребаце овде за Кикинду када су стигли на станицу у Драгутиново, приликом преласка из једног воза у други, мој син је искористио прилику и побегао је од спроводника. Како ми је после жена причала она је после пуштања из затвора више пута посетила мога сина Милоша, који је из Драгутинова прешао у Кикинду и ту се крио код Душана Поповог, свињара у II четврти. Једног дана пре

Ар. Југославије Београд 897-137

подне жена Поповог Душана, Ева казала је моме сину да иде фашистичка полиција ради реквирације. Тада је мој син одмах од њих отишао код његовог тетка сада пок. Луке Нединог јер је његова жена нека рођака моје жене. Како сам после дознао од више комшија чим је мој син ушао у кућу наведеног Луке он је почео да га тера и да виче да је мој син комуниста и лопов. И када је мој син изашао на улицу он је за њим изашао на улицу и почео да дозива у помоћ вичући "ово комунисте". На његову вику на улицу је изашао Павлић Милан, поштар из II четврти и његова деца а исто тако и Мађари који су тамо становали. Једни од ових су почели да трче за мојим сином који је ошао према стеванчевој бари а син од овог Павлића чије име незнам отишао је да ово пријави полицији на бициклу. Исти је искао бицикл од Ивана Иличина бив. суд. ручитеља али му овај није дао па је он продужио из почетка пешке. У гоњењу мога сина учествовали су: Немет Ђула, из Кикинде, железнички радник, који станује на првој чуварници код теремијског друма. Исти Ђула је ударио мога сина са ашовом а мој син је њему отео ашов и са истим га ударио по руци. Ово сам дознао од Мите Јовановог званог Кеча и од неких радника који раде на железници, а којима је сам Ђула то испричао. После овога сукоба са овим Ђулом мој син је продужио даље да бега али пошто је већ стигла фашистичка полиција и војска и пошто је видео да је опкољен - аово смо све сазнали од много лица који су причали мојој жени и чија ћу имена накнадно доставити - мој син је скочио у стеванчеву бару и ту у води уништио неки материјал који је код себе имао и после тога су га ухватили. Када су мога сина Милоша ухватили ту су га тукли: Фаркаш Лалиш, који се сада налази у Кикинди, Кнез Михајлова бр.18/III четврт, затим сада пок. Лука, Пакан Иштван који се сада налази у Великом Тојсигу /Уајфелду/ и још неки.

После тога мог су сина одвели у Петровград и после тога је 12-Х-са много другова стрељан и обешен у Самошу.

Мој други син је као скојевац био ухапшен али пошто он то није признавао и ако су га много тукли а то сам сам видео како је он изгледао после туче а и причао ми је јер смо заједно били затворени. 7-V-1942 год. мој син Иван је са још много другова од стране фашистичке полиције одведен у Немачку. Оданде ми се није никада јавио.

Мога сина Милоша док се крио по Кикинди и сакривао на салашу код Душана Рељиног умало није ухватила фашистичка полиција, јер га је Среда Томин више пута тражио и пријавио немачкој полицији пошто је он био њихов агент. Ово закључујем по томе јер после његовог тражења мога сина дошла је полиција и вршила претрес на салашу Рељина али га није пронашла. Ово може да посведочи сам Душан Рељин и његова деца. После овога чуо сам од жене Славка Калина да је фашистички агент Алт излазио из куће Томин Среде и да је ова жена Калинова Славка чула да је исти агент Алт казао Срединој матери, чије име незнам: "ниште нас добро упутили" а она је одговорила "ја незнам да пишем".

Прочитано и одобрено.

Сведок:
Стајић Силвестер,с.р.

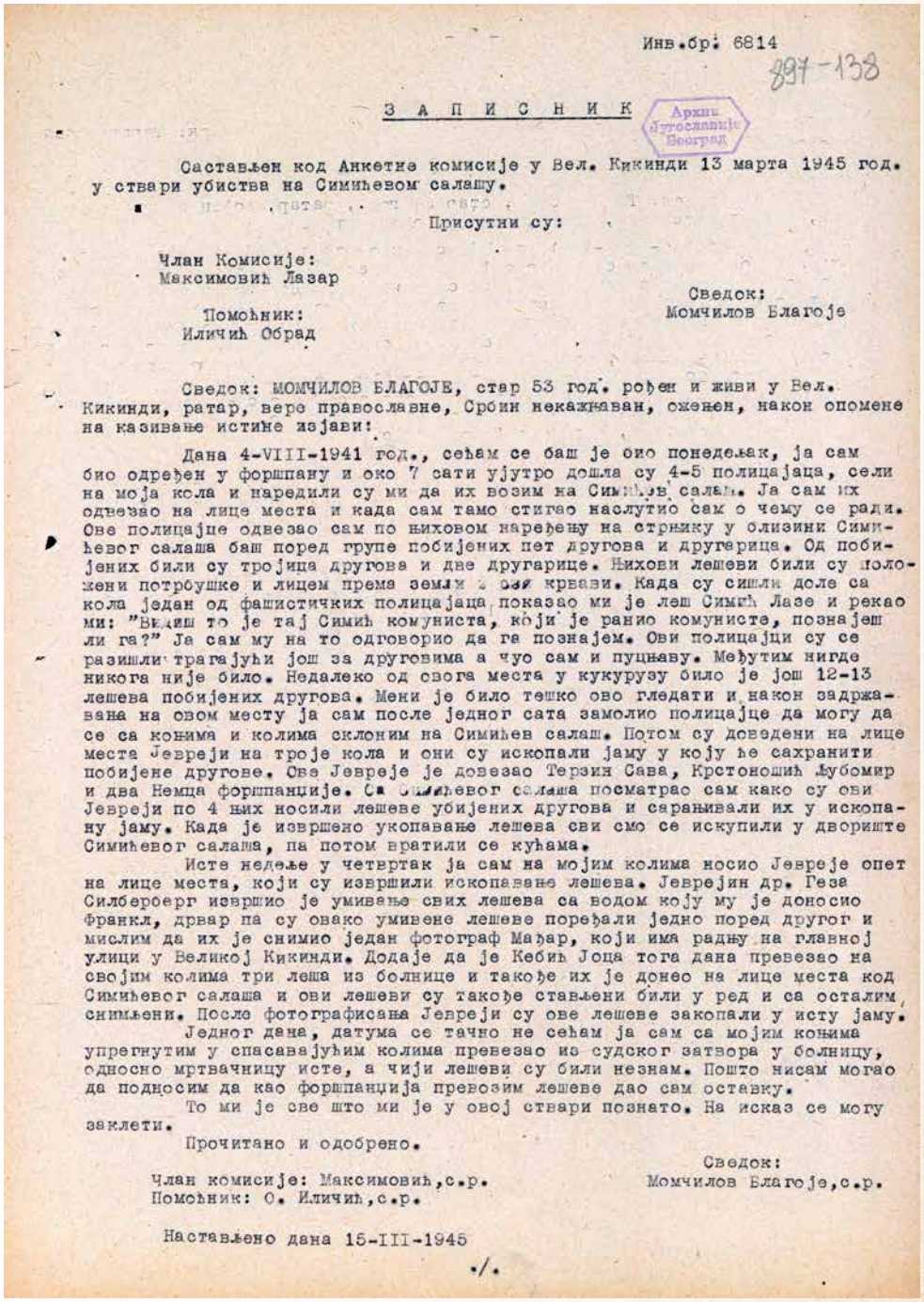
Повереник:
Каракашевић,с.р.

Помоћник:
Јовановић,с.р.

Да је препис веран оригиналу који се налази у архиви докумената Државне комисије под Инв.бр.6814 тврди

Референт,

З.С.

Инв.бр: 6814

897-138

З А П И С Н И К

Архив Југославије Београд

Састављен код Анкетне комисије у Вел. Кикинди 13 марта 1945 год. у ствари убиства на Симићевом салашу.

Присутни су:

Члан Комисије:
Максимовић Лазар

Помоћник:
Иличић Обрад

Сведок:
Момчилов Благоје

Сведок: МОМЧИЛОВ БЛАГОЈЕ, стар 53 год. рођен и живи у Вел. Кикинди, ратар, вере православне, Србин некажњаван, сконен, након опомене на казивање истине изјави:

Дана 4-VIII-1941 год., сећам се баш је оно понедељак, ја сам био одређен у форшпану и око 7 сати ујутро дошла су 4-5 полицајаца, сели на моја кола и наредили су ми да их возим на Симићев салаш. Ја сам их одвезао на лице места и када сам тамо стигао наслутио сам о чему се ради. Ове полицајце одвезао сам по њиховом наређењу на стрнику у близини Симићевог салаша баш поред групе побијених пет другова и другарица. Од побијених били су тројица другова и две другарице. Њихови лешеви били су положени потрбушке и лицем према земљи а сви крвави. Када су сишли доле са кола један од фашистичких полицајаца показао ми је леш Симић Лазе и рекао ми: "Видиш то је тај Симић комуниста, који је ранио комунисте, познајеш ли га?" Ја сам му на то одговорио да га познајем. Ови полицајци су се разишли трагајући још за друговима а чуо сам и пуцњаву. Међутим нигде никога није било. Недалеко од свога места у кукурузу било је још 12-13 лешева побијених другова. Мени је било тешко ово гледати и након задржавања на овом месту ја сам после једног сата замолио полицајце да могу да се са коњима и колима склоним на Симићев салаш. Потом су доведени на лице места Јевреји на троје кола и они су ископали јаму у коју ће сахранити побијене другове. Ове Јевреје је довезао Терзин Сава, Крстоношић Љубомир и два Немца форшпанције. Са Симићевог салаша посматрао сам како су ови Јевреји по 4 њих носили лешеве убијених другова и сахрањивали их у ископану јаму. Када је извршено укопавање лешева сви смо се искупили у двориште Симићевог салаша, па потом вратили се кућама.

Исте недеље у четвртак ја сам на мојим колима носио Јевреје опет на лице места, који су извршили ископавање лешева. Јеврејин др. Геза Силберберг извршио је умивање свих лешева са водом коју му је доносио Франкл, дрвар па су овако умивене лешеве поређали једно поред другог и мислим да их је снимио један фотограф Мађар, који има радњу на главној улици у Великој Кикинди. Додаје да је Кебић Јоца тога дана превезао на својим колима три леша из болнице и такође их је донео на лице места код Симићевог салаша и ови лешеви су такође стављени били у ред и са осталим снимљени. После фотографисања Јевреји су ове лешеве закопали у исту јаму.

Једног дана, датума се тачно не сећам ја сам са мојим коњима упрегнутим у спасавајућим колима превезао из судског затвора у болницу, односно мртвачницу исте, а чији лешеви су били незнам. Пошто нисам могао да подносим да као форшпанција превозим лешеве дао сам оставку.

То ми је све што ми је у овој ствари познато. На исказ се могу заклети.

Прочитано и одобрено.

Сведок:
Момчилов Благоје,с.р.

Члан комисије: Максимовић,с.р.
Помоћник: О. Иличић,с.р.

Настављено дана 15-III-1945

./.

П Р И С У Т Н И:

Члан Комисије: Максимовић Лазар
Помоћник: Иличић Обрад

Сведок: Терзин Сава

Сведок: ТЕРЗИН САВА, стар 54 год., ратар, рођен и живи у В. Кикинди, вере православне, Србин, ожењен, опомснут изјави:

Дана 4-VIII-1941 год. ја сам као форшпанција превео на својим колима до Симићевог салаша око 12 Јевреја са једним полицајцем. Када сам дошао на Симићев салаш Јевреји су се упутили на стрњику у близини салаша и тамо су по наређењу фашистичких полицајаца копали јаму. Ја сам потом добио наређење да и ја приђем на стрњику и тада сам видео лешеве побијених 9 другова и 3 другарице. Сећам се да ме тада др. Силберберг позвао да препознам Терзин Угљешу, који је такође био убијен и ја сам одиста у једном лешу препознао Угљешу. Ја сам био целе време док Јевреји нису извршили укопавање свих лешева и када је то било готово сви смо се вратили кућама.

То је све што ми је у овој ствари познато.

Прочитано, одобрено и потписано.

Члан Комисије,
Максимовић,с.р.

Сведок
Сава Терзин,с.р.

Да је препис веран оригиналу који се налази у архиви докумената Државне комисије под Инв.бр.6814 тврди

Референт,

З.С.

AJ-110, 897-139; Мортвански Иван

Инв.бр.6814

897-139

Архив Југославије Београд

З А П И С Н И К

Састављен код Анкетне комисије у Вел. Кикинди 24 јануара 1945 год. у ствари убиства 17 другова, који су убијени 4 августа 1941 год. на Симићевом салашу.

Присутни су:

Члан Комисије:
Максимовић Лазар

Помоћник,
Иличић Обрад

Сведок:
Мортвански Иван

Сведок: МОРТВАНСКИ ИВАН, стар 60 год. рођен и живи у Вел. Кикинди, по занимању земљорадник, вере православне, ожењен, пошто је опомунут на казивање истине исказује:

Дана 4 августа 1941 год. налазио сам се на свом салашу, који је удаљен од Симићевог салаша пола дужи. Око 6 часова ујутро чуо сам пуцањ из пушке, па сам заинтересован узео лотре, наслонио их на сламу одакле сам хтео да установим одакле се чуо пуцањ. Са овога места видео сам немачке војнике и полицајце који су се кретали један за другим поред кукуруза пуцајући у кукуруз у правцу Симићевог салаша. За време трајања ватре, која је трајала од 6 сати до 10 сати пре подне видео сам да је један немачки официр погођен пао био поред аутомобила и да су га остали положили на два снопа ражи. На ватру немачких војника и полиције чуо сам и да су партизани из кукуруза узвраћали јаком ватром из пушака и бацањем бомби. Друго нешто нарочито из ове борбе нисам видео. Након довршене борбе, око 1 сат после подне видео сам да су око 10 Јевреја копали раку недалеко од Симићевог салаша. Видео сам осим тога када је одајица са Симићевог салаша по имену Пиштa купио погинуле партизане и остале другове које су фашистички злочинци побили и преносио их колима до раке - јаме. Пошто сам био доста удаљен нисам могао препознати никог од убијених другова. После подне истог дана сазнао сам имена убијених другова од моје жене, која је међутим ово сазнала од одајџике Розике са Симићевог салаша. Међу убијеним био је и Симић Лаза кога су,. чим је стигао са колима на салаш, фашистички злочинци везали и после довршене борце убили. На исти начин су фашистички злочинци поступили и убили Јовановић Милка, Стојков Трифу и још две одајџике са истог салаша.

Друго ми у овој ствари ништа није познато.

Прочитано и одобрено, стим да на овај свој исказ могу и заклетву положити.

Члан комисије:
Максимовић,с.р.

Помоћник
Иличић Обрад,с.р.

Сведок
Мартвански Иван
(отисак прста)
потписао га О. Иличић,с.

Да је препис веран оригиналу који се налази у архиви докумената Државне комисије под Инв.бр. [illegible]

Референт

З.С.

Библиографија

Извори:

Историјски архив Кикинда, ф. 244.5, „Раднички покрет", 131–209, документ бр. 168.

Музеј жртава геноцида, Наредба немачког канцелара Адолфа Хитлера за напад на Краљевину Југославију, Збирка архивске грађе о Другом светском рату у Југославији, инв. бр. 673.

Народни музеј Кикинда, инв. бр. 2657, писмо родитеља Угљеше Терзина Моши Пијади.

Народни музеј Кикинда, понуда за израду Посебног урбанистичког пројекта меморијалног комплекса на Симићевом салашу, Завод за урбанизам Војводине, бр. 360/1, Нови Сад, 12. мај 1982.

Спомен-обележје на Симићевом салашу — подаци о страдалима.

Објављени извори:

Aprilski rat 1941: zbornik dokumenata, knj. 1, Beograd: Vojnoistorijski institut, 1987.

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Tom I: Borbe u Srbiji 1941. god., Vojnoistorijski institut Jugoslovenske armije, Beograd 1949.

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Tom II: Dokumenta vrhovnogštaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, Vojnoistorijski institut Jugoslovenske armije, Beograd 1949.

Његован, Драго (прир.) Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини 1941-1945: III група масовних злочина у Банату: масовна убиства, Нови Сад, 2020.

Књиге и монографије

Assmann, Jan. Cultural Memory and Early Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Андра Поповић, *Ратни албум 1914–1918*, Нови Сад, 2013.

Biber, Dušan. *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji: 1933–1941*, Ljubljana 1966.

Branislav Popov Miša, Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941–1944, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1992.

Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije*, Beograd 1980.

Branko Petranović, Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1941, Vojnoiydavački i novinski centar, Beograd 1992.

Halbwachs, Maurice. On Collective Memory. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

Helmut Pieper, *Minderheitenfrage und das Deutche Reich 1919–1933/34*, Hamburg1979.

Horvatinčić, Sanja. Spomenici iz razdoblja socijalizma u Hrvatskoj: prijedlog tipologije. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2017.

Ištvan, Marta. Sećanje za budućnost: Spomenici, spomen-biste, spomen-ploče, nadgrobne ploče i sakralna obeležja u Kikindi. Кикинда: Историјски архив Кикинда, 2012.

Janjetović, Zoran, *Deca careva, pastočad kraljeva – nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*, Beograd, 2005.

Janjetović, Zoran, *Konfrontacije i integracije – nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964*, Beograd 2022.

Kačavenda, Petar, *Nemci u Jugoslaviji 1918–1945*, Beograd 1991.

Meneši, Kristina. Juraj Špiler: portret ratnog zločinca u građi Muzeja Vojvodine. Novi Sad, 2023.

Milan Ristović, *Nemački novi poredak i Jugoistočna Evropa1940/41-1944/45: Planovi o budućnosti i praksa*, Beograd 2005.

Milošev, Marko. „Jevreji Velike Kikinde u toku Drugog svetskog rata". У: Istorija Jevreja u Velikoj Kikindi, ур. Владислав Вујин, 55–62. Кикинда: Народни музеј Кикинда, 2016.

Mirna Zakić, *Ethnic Germans and national socialism in Yugoslavia in World War II*, New York 2017.

Mitrović, Kosta, *Pod kulom Vršačkom – hronologija iz revolucionarnog pokreta Vršca i okoline 1929–1945*, Novi Sad 1969.

Nora, Pierre. "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire." Representations, бр. 26 (1989): 7–24.

Popov Miša, Branislav. Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941–1944. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1992.

Radovan Popović, *Žudnja za frakom*, Beograd 1988.

Šijački, Sava, i Ljubica Šijački. Kikinda od 1941. do 1945. godine – materijal za istoriju Kikinde. Кикинда, 1970.

Tomas Casagrande, *Die Volksdeutche SS Division „Prinz Eugen". Die Banater Schwaben und die nationalsozialistische Kriegsverbrechen*, Frankfurt, New York, 2003.

Vujin, Vladislav, Miloš Pušara i Vladimir Dudić. Istorija Nemaca u Velikoj Kikindi. Кикинда: Народни музеј Кикинда, 2022.

Zakić, Mirna. Ethnic Germans and National Socialism in Yugoslavia in World War II. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

Zoran Janjetović, Nemci u Vojvodini, Beograd 2009.

Бојан Димитријевић, *Србија 1941,* Београд 2021.

Вег, Шандор; Гаћеша, Никола Л.; Голубовић, Звонимир; Кецић, Данило; Кончар, Ранко; Мирнић, Јосип; Петровић, Новак; Попов, Чедомир; Савић, Срета; Стојков, Тодор; Табачки, Љубомир; Богда-

новић, Живан. *Војводина у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији: 1941–1945.* Нови Сад: Филозофски факултет, Институт за историју, 1984.

Денда, Далибор, *Шлем и шајкача: војни фактор и југословенско-немачки односи: (1918–1941)*, Нови Сад, 2019.

Драган Цветковић, *Од Топовских шупа до Старог сајмишта*, Београд 2021.

Друштво за урбану историју. *Потера 1915: један немачки ратни албум из Србије* Београд: Друштво за урбану историју, 2023.

Иво Андрић, *Дипломатски списи*, Београд 1992.

Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије* I, Београд 1997.

Љубомир Табачки, *Кикинда у народноослободилачком рату и револуцији*, Нови Сад, 1982.

Мари-Жанин Чалић, *Историја Југославије у 20 веку*, Београд 2013.

Миланка Тодић, *Историја Српске фотографије (1839-1940)*, Београд 1993.

Милена Марјановић, *Лице рата: ратна фотографија у Србији 1912–1913 / 1914–1918*, Прометеј, Нови Сад; РТС, Београд, 2019.

Миодраг Митић, *Поете у фраку*, Београд, 2002.

Сивчев, Смиља. „Споменици и спомен-обележја у част учесника и догађаја НОБ на подручју...". Рад војвођанских музеја, бр. 11 (1962): 189–210.

Табачки, Љубомир. Кикинда у народноослободилачком рату и револуцији. Нови Сад: Институт за историју, едиција „Војводина у борби", серија „Хронике", књ. 27, 1982.

Чланци и расправе

Branko Bešlin, „Nemci u Vojvodini 1918-1941", *Tokovi istorije*, br. 1-4 (1999).

Dragica Koljanin, „Vojvodina u Drugom svetskom ratu: Univerzalne vrednosti antifašizma", u: *Naučna tribina istoričara: zbornik predavanja održanih 2006–2007. godine*, ur. Đorđe Đurić, Novi Sad: Filozofski fakultet, 2007

Horvatinčić, Sanja. Spomenici iz razdoblja socijalizma u Hrvatskoj: prijedlog tipologije. Zagreb: *Institut za povijest umjetnosti*, 2017.

Milošev, Marko. „Jevreji Velike Kikinde u toku Drugog svetskog rata". У: *Istorija Jevreja u Velikoj Kikindi, ур. Владислав Вујин, 55–62. Кикинда: Народни музеј Кикинда*, 2016.

Nora, Pierre. "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire." *Representations*, бр. 26 (1989): 7–24.

Petar Kačavenda, "Zločini nemačke okupacione vojske i folksdojčera nad Srbima u Banatu 1941–1944. godine," *Istorija 20. veka* 12, br. 2 (1994).

Zoran Janjetović, Odnosi Srba i Nemaca u Vojvodini (XVIII-XX vek), *Tokovi istorije*, br. 1-2, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1996.

Божидар Ивковић, „Затвори, концентрациони и радни логори у Банату 1941-1944", *Зборник Матице српске за друштвене науке, свеска 39* (1964).

Божидар Ивковић, „Уништавање Јевреја и пљачка њихове имовине у Банату 1941-1944" *Токови револуције*, I, (1967).

Вег, Ш. 1963. Систем немачке окупационе власти у Банату 1941-1944. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 35. Нови Сад.

Душан Лукач, „Место Краљевине Југославије у плановима и експанзионистичким подухватима Трећег Рајха према југоистоку Европе до 1941", *Balcanica XIII/XIV*, Београд 1982–1983.

Живко Аврамовски, *Југославија-Немачка 1918-1944. Зборник радова*, прир. Душан Бојковић и Синиша Тадић (Београд: Архив Југославије, 2025).

Зоран Јањетовић, „Југословенски Банат 1941. Године", у: *Срби и рат у Југославији 1941.* године – *Тематски зборник радова, Библиотека „Зборник радва"* број 10, Београд: Институт за новију историју Србије, Музеј жртава геноцида, Институт за славистику Руске академије наука, 2014.

Милан Мицић, „Банат у НОБ-у 1941–1945: Кључни процеси", *70 godina oslobođenja Jugoslavije sa osvrtom na Vojvodinu*, Novi Sad 2015.

Пуковник др Слободан Ђукић, Југословенска војска у априлском рату 1941. године, *Војноисторијски гласник*, Београд 2018.

Сивчев, Смиља. „Споменици и спомен-обележја у част учесника и догађаја НОБ на подручју...". *Рад војвођанских музеја*, бр. 11 (1962): 189–210.

Штампа

Oberbanater N.S. Kurier, бр. 2, 7. мај 1941.

Oberbanater N.S. Kurier, бр. 3, 11. мај 1941.

Кикиндска комуна, бр. 178, 17. фебруар 1966.

Кикиндска комуна, бр. 212, 13. октобар 1966.

ОМЛАДИНАЦ, Лист шегртске, радничке, сељачке и школске омладине, Година I, бр. 2, 1941.

Биљана Марцојевић
Милош Пушара

Фото-монографија

Страдање на Симићевом салашу

Издавач
Музеј жртава геноцида

За издавача
Бојан Арбутина

Превод
Оливера Ристић

Лектура
Исидора Ињац

Прелом
Studio Arhetip

Извршни уредник
Бојан Арбутина

Ликовно–графички уредник
др ум. Никола Радосављевић

Штампа
Intra.Net Centar, Београд

Тираж
200

ISBN 978-86-82832-34-8

Biljana Marcojević
Miloš Pušara

Photomonography

The Suffering on the Simić salaš

Publisher
Genocide Victims Museum

For the publisher
Bojan Arbutina

Translation
Olivera Ristić

Proofreading
Isidora Injac

Book layout
Studio Arhetip

Executive editor
Bojan Arbutina

Graphic editor
Nikola Radosavljević, PhD in Arts

Print
Intra.Net centar, Beograd

Circulation
200

ISBN 978-86-82832-34-8

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.322.5(497.113)
316.75(497.113)

МАРЦОЈЕВИЋ, Биљана, 1990-
Страдање на Симићевом салашу : фото-монографија / Биљана Марцојевић, Милош Пушара ; [превод Оливера Ристић] = The Suffering on the Simić salaš : photomonography / Biljana Marcojević, Miloš Pušara ; [translation Olivera Ristić]. - Београд : Музеј жртава геноцида ; Belgrade : Genocide Victims Museum, 2026 (Београд : Intra.Net centar). - 133 стр. : илустр. ; 24 cm. - (Едиција Varia / [Музеј жртава геноцида, Београд] ; књ. 7 = Edition Varia / [Genocide Victims Museum] ; book 7)

Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-82832-34-8

1. Пушара, Милош, 1989- [аутор]

а) Други светски рат 1939-1945 -- Страдање -- Кикинда

б) Култура сећања -- Кикинда

COBISS.SR-ID 202213385

Музеј жртава геноцида
Genocide Victims' Museum